

УНИВЕРСИТЕТ ЗА НАЦИОНАЛНО И СВЕТОВНО СТОПАНСТВО

Общикономически факултет

Катедра „Икономическа социология“

Доц. д-р Андрей Викторов Бунджулов

**ВЛАСТ И ВИДИМОСТ. КЪМ ЕДНА ИСТОРИЧЕСКА СОЦИОЛОГИЯ
НА ПОЛИТИЧЕСКИТЕ ВИДИМОСТИ**

АВТОРЕФЕРАТ

на дисертация за присъждане на научната степен „Доктор на
социологическите науки“

Професионално направление 3.1. Социология, антропология и науки за
културата

София, 2019

Дисертационният труд е обсъден на разширен съвет на катедра „Икономическа социология“ при УНСС на 14 март 2019 г., на който е взето решение да се предложи на ФС на ОИФ да се открие процедура за публична защита.

Публичната защитата ще се проведе на 3 юли (сряда) 2019 г. от 10 ч., в зала 2032-А в УНСС.

Състав на научното жури:

Външни членове: проф. д.п.н. Антоний Тодоров, проф. д-р Иван Чалъков, проф. д-р Иво Христов, проф. д-р Лиляна Деянова

Външна резерва: доц. д-р Светлана Събева

Вътрешни членове: проф. д.с.н. Михаил Мирчев, проф. д.с.н. Теменуга Ракаджийска, доц. д-р Андрей Нончев

Вътрешна резерва: доц. д-р Георги Петрунов

Съдържанието на дисертацията се състои от увод, въведение, три части, десет глави и заключение, онагледени в 5 фигури и 2 картини, в обем от 475 страници. Библиографията включва 364 заглавия, от които 56 на английски и френски, и 22 на руски език.

Дисертационният труд е на разположение в сектор „Научни съвети и конкурси“, кабинет 2038 в УНСС.

Съдържание на дисертационния труд

Увод

Залогът на изследването, встъпително очертаване на проблемното поле	7
Характер на изследването и структура на изложението	18

Въведение

I. Аналитична решетка

1. Привидности, видимости и картини на видимост	22
2. Скициране на изследователското поле и подход	38
3. Две допускания	56

II. Карта на изследването

1. Социални пространства и хетеротопии	61
2. Социализмът като хетеротопия	74

III. Методологическа рамка

1. Предмет и цел на изследването	80
2. Отвъд видимостта: феноменната структурираност на биващото	88
3. Сдвояванията <i>власт – видимост</i> , абсорбирането на властта от видимостта	101

Част I: СОЦИОЛОГИЧЕСКОТО ИЗСЛЕДВАНЕ НА ПОЛИТИКАТА

Първа глава

ПРЕДМЕТЪТ НА СОЦИОЛОГИЯТА НА ПОЛИТИКАТА

1. Политиката, всекидневните представи и социологията: проблемът за рефлексивността на социологическото изследване	118
2. Политиката като предмет на социологическо изследване	126
3. Политическо, политика, политическа власт	129
4. Щрихи на концептуализация на властта: Вебер – Елиас – Шмит – Фуко – Бурдийо	140

4.1 Десубстанциализиране на властта	141
4.2 Асиметричност и реверсивност на властта и господството. Символното производство на легитимност	147
4.3 Отъждествяването на политика, държава и власт. Политиката като метадейност, надстройваща се и трансцендираща всички останали дейности	154

Втора глава

ИКОНОМИКА И ПОЛИТИКА: ПРЕНОСИ И ОПОСРЕДЯВАНИЯ НА ИКОНОМИЧЕСКАТА В ПОЛИТИЧЕСКАТА СТРУКТУРА

1. „Икономическа база“ и „политическа надстройка“	162
2. Среди на опосредяване. Властта на посредниците	172
3. Ефектът на „веридикция“ (Фуко). Реверсивност на отношението политика – икономика	191
4. Кредитът на доверие. Делегирането, „ефект на оракула“ (Бурдийо)	203

Трета глава

СОЦИОЛОГЪТ И ПОЛИТИЧЕСКАТА ИГРА

1. Защо социолозите познават кой ще спечели изборите?	213
2. Социологическото поле при стария режим и прехода	221
3. „Убежищата на истината“ (Арент)	226
3.1 Публичната употреба на разума	227
3.2 Репрезентативният характер на политическото мислене	228
3.3 Убежища на истината	229
3.4 Критичната хетерономия на изследователското поле	232

Част II: ХЕТЕРОТОПИЧНИ ПРОСТРАНСТВА НА СИМВОЛНА ВЛАСТ

Първа глава

ХЕТЕРОТОПИИ И ТРОПИЧНИ ЕФЕКТИ

1. За понятието хетеротопия	236
-----------------------------	-----

2. Тропични ефекти	249
3. Настроение, свобода и меланхолия	257
4. Модерното феноменално поле. Структурни трансформации на публичността	261
5. Съединяване на привидностите и видимостите в картини	267

Втора глава

КАРТИНИ НА ВИДИМОСТ: ИСТОРИЧЕСКИ ТРАНСФОРМАЦИИ

1. От огледална към паноптична публичност	273
2. Консолидиране на политическата власт в картини на видимост	276
3. Власт и съпротива	280
4. Макиавели и Токвил: два погледа към видимостта	284
4.1 От трансцендентна към иманентна власт	284
4.2 Преопределеността на съдбата и шансовете на времето	285
4.3 Видимостта – инструмент	286
4.4 Видимостта – завеса	288

Трета глава

СОЦИАЛИСТИЧЕСКАТА ХЕТЕРОТОПИЯ

1. Да мислим социализма през хетеротопичност	291
2. Хетеротопията, гледана отвън и отвътре	297
3. Логиката на революционното действие	302
4. Пунктът „Сталин“	307
5. Махалото на хетеротопията	312
6. Мрежи и капиталови мотивации	319
7. Обезсилването на правния регулатор, срастване на идеология и дисциплина	331
8. Хетеротопичният жизнен свят	338

Част III: МРЕЖИ, КРИЗИ, ПРЕХОДИ

Първа глава

КАРТИНИ В КРАЯ НА СТАРИЯ РЕЖИМ

1. Кой говори? Позицията на „двойна отхвърленост“	344
2. Ограничаване на видимостта на властта в края на стария режим (решението на политбюро за „атрибутите на властта“)	349
3. Реваншът на „здравите сили“	353
4. „Революционното снишаване“	357

Втора глава

БИОГРАФИЧНАТА МАШИНА, СМЪРТТА НА БИОГРАФИИТЕ И РЕВОЛЮЦИОННОТО САМОНАСЛЕДЯВАНЕ

1. Ситуацията в началото на 90-те години, залогът днес	364
2. Модерната биографична машина и биографичната машина при социализма	366
3. Биографичното сънуване. Проблемът за психоанализата при социализма	374
4. Революционното самонаследяване: „ <i>Остани този, който си, скъсвайки със себе си!</i> “	380
5. Комунизъм и антикомунизъм: огледалното формиране на идеологическите идентичности	385

Трета глава

МРЕЖИТЕ НА ПРЕХОДА И КОНВЕРСИЯТА НА КАПИТАЛИТЕ

1. Възможности и предимства на мрежовия анализ на прехода	390
2. Понятия и хипотези	394
3. Особености на политическото поле у нас при стария режим	398
4. Революцията на мрежите	403
5. Актьорите в началото. Прераждане и легитимация на елитите чрез „двуполусния модел“	406
6. Молекулата на конверсиите	412
7. Узурпирането на властта от подставените лица	

и превръщането им в „полигарси“ 416

Четвърта глава

ОТВЪД ПРЕДЕЛИТЕ НА КАПИТАЛИЗМА: УСМИРЯВАНЕТО НА ИРАЦИОНАЛНИЯ ПОДТИК

1. Да мислим отвъд капитализма? 419

2. „Лошата безкрайност“ и „пределът на капиталистическото производство“
(Хегел и Маркс) 427

3. „Усмиряването на ирационалния подтик“ (Маркс и Вебер) 435

4. Новите хетеротопии 442

„Метафизика на светлината“ (вместо заключение) 448

Списък на фигурите и картините 455

Библиография 456

I. Замисъл, структура и характер на дисертационния труд

Социологията на публичността и социологията на политиката обикновено се разглеждат като отделни, самостоятелни дисциплини. Темата на дисертационния труд подсказва различно намерение: свързване в едно стратегическо поле на преплитанията, взаимните опосредявания и превръщания на политическите форми на власт, картини на видимост и сфери на публичност. Така се очертава една нова проблемна плоскост – тази на *историческата социология на политическите видимости*. За разлика от дисциплините, които се преподават в университетите в Западна Европа и САЩ под обобщаващото наименование „политическа наука“ (political science), разглеждащи политическата власт и политиката повече или по-малко като обособена сфера, тук изследователският интерес е насочен към разглеждането им като *посреднически структури* и към *публичните пространства*, които правят политическите неща *видими* – как политиката присъства в социалните полета и същевременно се надгражда над тях като апарати и институции. Към изследването на политическите посредници, символни форми и дискурсивни практики в даден исторически формирал се тип общност или в модерния смисъл на думата, в дадено „общество“. Така социологията на политиката съдържа *исторически аспект*, превръща се в *историческа социология на политиката*.

Текстът на дисертацията следва *насрещна* спрямо изследването посока. Началото на изследването бе поставено през 90-те години с разглеждането на държавния социализъм в сталинисткия му вид като „сполучливо разиграна утопия“. Преминавайки през анализа на обратния преход от постсталинистки социализъм към мутирал, неолиберален капитализъм, то завършва с поставянето на въпроса за капитализма, мислен през исторически граници. Върху тази основа очертавам теоретичните положения и емпиричните проекции на една възможна историческа социология на политическите видимости.

Докато структурата на изложението е построена по обратния път: първо обосновавам аналитичната решетка, щрихирам изследователското поле и методологическите му рамки. На следващо място въвеждам модерните контексти на инверсиите власт → видимост/политика → икономика, рефлексивните ракурси към участието на социолога в политическата игра. И едва тогава пристъпвам към анализ на класическия и късния

сталинизъм (постсталинизъм или неосталинизъм), прехода, границите на капитализма. Така проблемите и темите се оформят в нова плоскост.

Във *въведението* предлагам аналитичната решетка и скицирам картата и методологическата рамка, основните идеи и линии на аргументация, които ще бъдат развити, както и инструментариума на изследването.

В *първата част* поставям проблема за рефлексивността на социологическото изследване на властта и политиката като негов предмет. Разграничавам понятията „политическо“, „политика“ и „политическа власт“, щрихирам няколко ключови концептуализации на властта: Вебер – Елиас – Шмит – Фуко – Бурдийо. Не като непрекъснати линии, отвеждащи от един към друг автор, а като щрихи, пресечни точки и раздалечавания в диалогови полета. Отделни глави са посветени на взаимното опосредяване на икономика и политика, преносите – преходите – преводите на икономически структури и категории в политическото поле и участието на социолога в политическата игра. Тези въпроси са поднесени като ключ към разбирането на начина на производство на политически видимости.

Във *втората част* се спирам на основните за изследването понятия: хетеротопия, утопични, хетеротопични и тропични ефекти, с които описвам функционирането на публичните пространства като пространства на символна власт. Те са разработени върху основата на едно, предложено от Фуко и по-късно изоставено от него понятие – „хетеротопия“. Така става възможно открояването на историческите трансформации на режимите и картините на видимост/публичност: от „зрелищната публичност на спектакъла“, каквато е античната, и „представителната публичност“, каквато е средновековната, през „огледалната церемониална публичност“ на дворцовото общество при стария режим и „либералната буржоазна публичност“ в началото на модерността, до „анонимната публичност“, каквато е самата модерна публичност. Специална глава е посветена на социалистическата хетеротопия като пространство на символна власт, с неговата свръхидеологизирана и свръхвизуализирана публичност.

В *третата част* се съсредоточавам върху промените в късния, постсталинистки социализъм и началото на прехода – битката за миналото, кризата на биографичните машини и самонаследяването на елитите; трансформациите на мрежите, преструктурирането и конверсията на капиталите. Доколкото няма как да обясним какво се

е случило в съвременното българско общество, ако не навлезем в обществото на „бившия режим“ (преди сакралната дата „десети ноември“ 1989 година), в което се зараждат онези специфични (кентаврични) мрежови образувания между наследени и нови връзки и актьори, чиято трансформация ще промени характера на прехода. Преход, който разглеждам като картини на видимости, произведени от идеологически и политически апарати чрез повторното раждане на българския капитализъм като наслагване и преплитане на специфични и общи за Централна и Източна Европа процеси на мрежови трансформации. В този контекст накрая поставям въпроса за мисленето на капитализма през исторически граници: Възможно ли е и как е възможно да мислим настоящето и бъдещето на съвременния свят отвъд капитализма? Какво означава „нов обществен строй“, постижим ли е той чрез една Революция или това са множество пробиви в наглед всемогъщото статукво, чийто резонанс би довел до неговото радикално трансформиране?

Темата за връзките и отношенията власт – видимост – публичност не е нова. Различни нейни аспекти са обсъждани нееднократно. Но трудността е в намирането на плоскост на синтез и работещ инструментариум на изследване на този, изплъзващ се предмет. Необходимостта да се преодолеят класическите разделения между „дисциплинни“ социологии и „обща“ социология, субстанциализирането на социологическите понятия. Подходящи за целта според мен са аналитичните инструменти на теорията на посредническите структури¹ и феноменологическите изследвания на видимостта²; възприетия от нас мрежов подход³ при анализа на социалистическата хетеротопия и „прехода“, даващ възможност да се проследят трансформациите и легитимационните стратегии на „новите бивши“ (представителите и наследниците на додесетоноемврийските елити) и „бившите бивши“ (представителите и наследниците на додеветосептемврийските елити). Също, психоаналитичните и социоаналитичните инструменти, разработени на

---

¹ Теорията, развивана у нас от 80-те години насам от Деян Деянов, Кольо Коев, Андрей Райчев, Лиляна Деянова и др.

² Имам предвид книгата на Кольо Коев *Видимостта: феноменологически контексти*, чийто замисъл самият автор формулира като „изследване на стратегиите на погледа в модерното общество като стратегии на овладяване на **трансцендентностите**“. „Как да мислим трансцендентността като неподлежаща на трансцендиране?... Непокорността на нещата, способността им да се изплъзват от нашата власт“ (Коев, 1996: 11).

³ Подход, съчетаващ елементи от мрежовата теория на Бруно Латур и от анализа на Пиер Бурдийо на мрежите в социалните полета, който приложихме с Иван Чалъков и Деян Деянов в изследването на мрежите на прехода у нас след 1989 г. (И. Чалъков и др., *Мрежите на прехода. Какво всъщност се случи в България след 1989 г.* София: Изток-Запад, 1989).

основата на „социоаналитичния обрат“ в социологията на Бурдийо от средата на 90-те години и неговите продължения – едно актуално и значимо изследователско поле, развивано от Пловдивската социоаналитична школа⁴, разкриващо подстъпи към изследванията на битките за миналото, кризите на биографичните и историческите разкази, „самонаследяването“ на преходните елити.

Най-сетне би трябвало да кажа нещо и за характера на този труд. Това е опит за *концептуално, стратегически насочено* изследване, основано на емпирични и теоретични изследвания, в които авторът е участвал през изминалите близо три десетилетия. Впрочем разделянето на социологическите изследвания на „емпирични“ и „теоретични“ намирам за изкуствено. В тази връзка може би не е излишно да си припомним, че в социологията емпирични данни са не само статистическите данни или данните от количествени изследвания, емпирични са и данните от етнометодологически наблюдения, социоанализата и психоанализата на биографичните и историческите разкази, самоописанията на мрежовите актьори, и не на последно място – историческите данни.

---

⁴ Става дума за изследванията на Деян Деянов, Светлана Събева, Тодор Петков и др. (вж. в тази връзка *Социологически проблеми*, 2018/1).

II. Проблемна рамка, основни допускания и методологически инструментариум

Обект и предмет, цел и хипотези на изследването

Обект на дисертационния труд е *политическата власт*, анализирана през призмата на социологическия подход към властовите феномени – не като „политическа надстройка“ (държава), а като специфичен ред, вписващ се и преоформящ присъщия на социалните полета ред, но също така, формиращ политическото поле като специфично поле на власт и държавата като форма на политическа власт.

Предмет на изследването са *инверсиите власт → видимост*: политическата власт, конфигурирана чрез специфични режими и картини на видимост/публичност в тяхната историческа произведеност. *Целта* е да се проследят *повратни точки (turning points)* на исторически трансформации на картини и режими на власт – видимост – публичност, инверсиите власт → видимост чрез исторически „надлъжни“ и „напречни разрези“ в проблемните полета на социологията на политиката през призмата на социологията на публичността. Как чрез преплитания и взаимни опосредявания на социални и символни структури и форми на власт – икономически, политически, религиозни, правни; чрез различни режими на видимост/публичност протичат инверсии: от церемониалната, представителна (средновековна) публичност към огледалната публичност на дворецовото общество и оттук, към анонимната модерна публичност, чак до „постмодерната“ публичност, абсорбираща властта, в която властва видимостта на финансовите и информационните мрежи, потоци и капитали. Става дума не за континуални линии, а за точки на прекъсване, разрыв, „структурни трансформации“ (ако заимствам тук известното понятие на Юрген Хабермас от неговия хабилитационен труд *Структурни трансформации на публичността*, 1961).

Основните изследователски *хипотези* и *допускания* са следните: а) властта в политическата ѝ форма се явява винаги спрегната в картини, като власт на политически видимости, произведени от политически апарати; б) политическата власт опосредства и

трансцендира всички форми на власт, присъщи на отделните социални полета – трансцендира специфичния *nomos* (*ред*) на съответното поле; в) по такъв начин тя няма специфично-конкретен предмет и противостои на полетата, в които се вписва и трансформира, в т.ч. на административната дейност и правния ред като „политически неутрален“ (Никлас Луман).

Политическото е символна структура, опосредяваща политическата дейност (политиката). Политиката е специфична дейност (метадейност), разгръщаща се като *polemos* (в двойствения смисъл на „война“ и „полемика“) за „общото благо“. Политическата власт е институционалната форма, в която се разгръща политиката като дейност и чрез която тя става видима.

Публичното пространство разглеждам като *хетеротопично пространство на символна власт*. „Хетеротопично“ тук означава, конституирано чрез *места*, в които се оглеждат („представят, оспорват и преобръщат“) всички останали места в дадена култура (общност). „Контра-места“ (Мишел Фуко).

Да се изследва развитието на посредническите структури, ще рече, да се проследят превръщанията на доминирани в доминиращи и обратно структури и свързаните с това трансформации в режимите на видимост/публичност; да се анализира опосредяването на инверсията политика → икономика чрез възникването на нов тип системи на формално равенство и формална свобода, както и на анонимна публичност, легитимиращи, но също и прикриващи, реалните неравенства и реалната несвобода, конструиращи от своя страна места на *контра*публичност.

Както стана дума, подобен анализ изисква комбиниране на инструменти от различни теоретични традиции: теорията на посредническите структури, феноменологическите изследвания на видимостта, мрежовия анализ в развитата от нас версия на съчетание на теорията на дееца-мрежа (*actor-network-theory*) на Бруно Латур и анализа на Пиер Бурдийо на социалните полета и мрежи.

Известно е, че властта е нещо повече от политическата ѝ форма, макар последната да изглежда нейна централна форма, както и политическата власт е нещо различно от властта на държавата и от налагането и употребата на сила или на насилие. Срещаме множество форми на власт и политическата власт е една от тези форми, придобиваща при определени условия доминантна роля. В модерното общество това бива по специфичен начин оспорено

– политиката, макар да изглежда, че властва над икономиката, последната, обособявайки се като самостоятелна сфера, въвлича политиката в своята орбита, също и религията, морала, културата, правото, всички социални сфери.

Не без основание Морис Дюверже определя социологията на политиката като „наука за властта“ (Дюверже, 1999 [1966]). Но неслучайно трудно можем да открием нещо като „цялостна теория“ за властта, а по-скоро различни опити за концептуализация на властта (част I, първа глава, §4 от дисертацията). Властта не подлежи на (еднозначна) дефиниция и това е свързано със самата ѝ „природа“ на разпръснати феномени – като сила и игра на сили; отношение между сили, които играят конститутивна за социалните отношения роля.

Изходната ми теза е, че няма нещо като една-единствена, еднозначна дефиниция на понятието за власт. Властта не трябва да се субстанциализира като някаква „предоснова“ или „същност“ на видимостта. Няма нещо като политическо, политика, политическа власт сами по себе си („в себе си“). Те се явяват винаги спрегнати в картини. Но това не са картини, които крият някакъв „скрит“ смисъл, кодиран в повтарящи се форми, описващи повтарящи се структури и цикли. Това са картини, конструирани в различни плоскости, чрез различни механизми, които правят самите картини видими за потопените в тях индивиди, но самите тези плоскости и механизми остават невидими.

„Власт и видимост“, така формулирана темата като че ли насочва към дезавуиране на властта, разкриване на „истинското ѝ лице“. Но идеята е друга: да потърсим отговор на въпроса как властта функционира чрез видимости и обратно, като властови сили и отношения, привидности, видимости и картини на видимост, опосредяващи се едни други. Основното допускане е, че *властта винаги се явява и функционира в различни режими на видимост – публичност*, като практики и ритуали, произведени от институции и апарати, като привидности, видимости и картини на видимост. Привидностите, от които видимостите и картините на видимост са изградени, не са субективни заблуди, илюзии, а *обективни привидности*, в които индивидите са потопени. Те носят отпечатъка на доминантната структура, която ги е произвела – политическа, икономическа, религиозна, правна и пр., и чрез които тя функционира. Нещо като „трансцендентални привидности“, „естествени и неизбежни илюзии“ по Кант, които не могат да бъдат избегнати, дори и да бъдат опровергани. Можем да ги наречем също, следвайки Маркс, „сетивно-свърхсетивни“, „обществено-валидни мисловни форми“, „превърната форми“, „независими от нашия

контрол и индивидуална съзнателна дейност“, от които всекидневно се ръководим в своите действия и поведение.

Властта като *dunamis* (сила, потенция) и *energeia* (действие, актуалност) се разгръща в модусите на реалното/актуалното и видимото/виртуалното. Анализът на сдвояванията *власт – видимост* предполага различаване и съотнасяне на *реалност* и *актуалност*, *видимост* и *виртуалност*. Различаване на трансформациите помежду им в тяхната практическа неразличимост. Но също така удържане на моментите на криза и разпадане на тези сдвоявания: *актуалност/виртуалност*, лишени от *реалност/видимост* – власт без видимост („гола власт“) или видимост без власт („безсилна видимост“). Разпадането на сдвояванията *власт – видимост/реалност – актуалност* анихилира и двата полюса, и води до разпадане и замяна на старата с нова картина на видимост.

Как възниква и се закрепва съгласуваността власт – видимост в различни повратни точки/моменти на исторически трансформации, без да я мислим като предадена структура в модуса на каузалността, причиняването на видимостта от властта? Ключът към разбирането на отношенията власт – видимост – публичност е не в разглеждането им в плоскостта на причините и следствията, а на *символното съотнасяне, оглеждане на един свят в друг* като отношения на оспорване, криза, обратна доминация, при което един свят, привидно властващ над друг, се оказва доминиран от него. Чрез този *символен тропизъм* се оглеждат различни видове посреднически структури – религиозни, правни, икономически, политически, фокусиращи съответстващи им форми на власт (господство), конституиращи и оформящи социални пространства и полета на видимост.

Привидности, видимости и картини на видимост. Режимы на власт – видимост – публичност

В конструирането на аналитичната решетка на дисертационния труд (Въведение, I Аналитична решетка, §1), чрез социологическия анализ на функционирането на социалните структури в тяхната историческа динамика, различавам *привидности, видимости* и *картини на видимост*. Щом привидностите са „естествени илюзии“, произведени от социалните структури, как в хода на историческите трансформации на тези структури се променя начинът на произвеждане на привидности? Как привидностите биват интегрирани във видимости, а видимостите – в картини на видимост? Как картините на видимост,

произведени чрез политическите апарати и институции, изпълнявайки легитимиращи функции, закрепват определен политически ред?

Видимостите разглеждам като символни репрезентации, опосредяващи социалните структури, които в полето на политическите институции (полето на политическата власт) се интегрират (превърщат) в картини на видимост. Социалните структури произвеждат *привидности*, институциите – *видимости*, а политическите институции – *картини на видимост*.

Не трябва да си ги представяме в причинно-следствена връзка или като „геологични пластове“, консистентни страти на социума – пласт на привидности, пласт на видимости, пласт на картини на видимост, които се надграждат. Всъщност няма подобни пластове. Те се преливат, превръщат се едни в други, едни чрез други и са само аналитично различни като инструменти на анализ на инверсиите власт ↔ видимост. За разлика от тях властовите сили и отношения могат да стратифицират и да бъдат стратифицирани, което не означава, че властта има сама по себе си определена форма, а само че тя може да оформя и да бъде оформена (стратифицирана) от апаратите и институциите посредством различни символни форми (привидности и видимости) като икономическа, политическа, религиозна, правна и пр. власт. И това формиране/оформяне може да се случи по различен начин – чрез визуалност, изказуемост, описуемост, осезаемост.

Когато казвам „режими на власт – видимост – публичност“, имам предвид оформяне и разпространение на видимостта/публичността като феноменни, дискурсивни и хабитуални пластове и практики, изявяващи, изразяващи действието на различни властови сили – материални, физически, символни – в дадено поле, намиращи проекция в публичните пространства като пространства на видимост (осветеност, тактиленост, описуемост, изказуемост). Режимите на власт – видимост – публичност са режими на преходи – преводи – преноси на различни неща (вещи, знаци, символи, образи, ритуали) – „асемблиране“ на *res publica*.

Но какви са тези преходи – преводи – преноси (преходи едно към друго, преводи едно в друго, преноси едно през друго), чрез които различни властови сили (ефекти) се появяват (кодират), превеждат (декодират) и пренасят като съпротивляващи се, неконтролируеми и неконвертируеми остатъци? Какво се е променило днес, когато неимоверно е нараснала властта на видимостта?

За разлика от картините, очертаващи, отразяващи или изобразяващи пространства и времена (самите те, намиращи се в пространства-времена), *картините на видимост са символни структури, създаващи пространствено-времеви ефекти*. От разпръснати „сетивно-сврѣхсетивни“, „идеални форми“, чрез институционални практики и ритуали, картините на видимост получават своята даденост и достоверност в очите на (възприети от) потопените в тях индивиди във всекидневния им опит, *надхвърляйки, трансцендирайки* този опит. По такъв начин самите механизми на възпроизводство на картините на видимост чрез привидности и видимости остават *невидими* в институираните полета на различни видове публичност, отразяващи исторически специфичните властови отношения и символни среди, в които индивидите са потопени и чрез които самите привидности и видимости се интегрират в картини.

В различните режими на власт – видимост – публичност самите картини на видимост губят феноменологически институционално-вещния характер на елементите, от които са изградени, превръщайки се в „представна“ образна форма (Шпенглер), „диалектически образ“ (Бенямин), „радикално въображаемо“ (Касториадис), „въобразени общности“ (Андерсън), „въобразени светове“ (Ападурай). Като разграничаване на „форми на съдържание“ от „форми на изразяване“, „атмосферизация или осветяване на съдържанията“, „абстрахиране от съдържанията“, този процес напомня на режимите на означаване, анализирани от Делъоз и Гатари в *Хиляда плоскости* (Делъоз, Гатари, 2009: 157).

Казаното от Бенямин, Касториадис, Андерсън и Ападурай може да бъде отнесено в различни аспекти към конструирането на картини на видимост в историческото измерение на общността и индивидите посредством: а) „*диалектическия образ*“, като „диалектика в състояние на покой“, „констелацията, в която едно билò на една определена епоха“ встъпва с „билòто от незапомнени времена“; б) „*въображаемата институция*“ в измеренията на „институиращото и институираното“, „социално-историческото поле“ на „колективно-анонимното“ като *eidos*, който надхвърля несводимата до него субективност, индивидуалност, *psyche* на отделния индивид, податлива на неговата формираща сила; в) *нацията като „въобразена общност“*, възникваща в определен момент на историческото развитие, когато „три фундаментални концепции“ загубват своята сила – за „един особен писмен език като привилегирован достъп до онтологическата истина“, за „обществото, организирано около висши центрове на власт“ и за „представата за времето, в която история

и космология са неразделими“; г) „*въобразените светове*“ като глобални потоци, пейзажи – не като обективно дадени структури или отношения, а като „перспективни конструкти“ в полетата на ориентация и сцените на действие на различни типове актьори (общности), където индивидуалният актьор е последния „локус“ или „фокус“ на този „перспективен набор от пейзажи“.

Важно за дисертацията е различаването на властта по оста „вътрешна – външна власт“: а) като *иманентна* на полето власт, произтичаща от специфичния ред на съответното поле – педагогически, медицински, стопански и прочие ред, и б) като *външна* на полето власт на държавата и на капитала. Специфичните представители/посредници на училищния, болничния, стопанския и пр. апарати, било на държавата или на капитала, се намират *на границата* между вътрешната и външната на съответното поле власт. В този план политическата дейност може да бъде описана като *преходи – преводи – преноси* на политически ред в нарастващо диференциращи се социални дейности, с техния специфичен предмет (ред), чрез създаването на специфични апарати за ръководство на дейностите в съответното поле от страна на посредници, намиращи се на границата с политиката (държавата). Ръководителите на административните апарати в съответните полета се намират *на границата*, където се преплитат и си противодействат един чрез друг, един на друг, различни видове ред – единият, обусловен от специфичния предмет на съответната дейност, другият от тяхното организиране, координиране и пр., съобразно държавния ред или този, установен от капитала. По такъв начин държавният и капиталовият редове проникват в съответното социално поле и обратно – в политиката и капитала нахлуват и се преплитат *неполитически* и *некапиталови* по характер предмети и редове. Политическата власт се оказва не само условие, но и *продукт* на множество взаимни преходи – преводи – преноси на власт между политическото и останалите полета, опосредени от административните апарати. Властта на посредниците се оказва функция и продукт от взаимното наслагване и противодействие на административния и политическия ред, политическия и *неполитическите* редове, в частност – на политическия и правния ред.

Политикът заема позицията на *предприемач*, който търси кредит (финансов и на доверие), наема работници, създава партия, партиен апарат, за да постигне своите цели. Но неговият труд няма конкретен предмет (материален или идеален), какъвто има трудът на работника в едно предприятие или на учителя и лекаря например, а неговият предмет и

стойност се изразяват и измерват с мобилизираните и капитализирани гласове на избори; формирането на обществени представи и нагласи, изработването и реализирането на политики в различни области, като предмет на специфичен вид труд по управлението им и упражняването на власт. Доколкото тук става дума не просто за техническите и правните аспекти на организация, координация, контрол на различни видове дейности, каквито са функциите на администрацията (административното управление), а за собствено политически аспекти, т.е. *упражняването на власт* като предмет, продукт и залог в политиката. Така или иначе отговорът на въпроса за спецификата на политическия труд, както е при всички видове труд (доколкото той може да се сравнява с тях), би следвало да се търси в спецификата на предмета му – в случая упражняването на власт или на политическа власт. И тъкмо тук забелязваме, че политикът не се „труди“ в собствения смисъл на думата, доколкото неговият труд няма конкретен предмет, а се надгражда и привлича в своето поле (в своя предмет) *неполитически* предмети и продукти (на производство, дейност) в сфери, които сами по себе *не са* политически.

Картината се усложнява от наслагването и противопоставянето на два основни подхода на изследване на властовите форми, сили и отношения – *макро* и *микр*подходът, намиращи израз в разбирането на властта, съответно като масивни партийни или държавни апарати и институции, или като невидими сили, импулси, флуиди, енергии, проникващи и изтичащи от всяка „клетка“ на обществото и на индивида. Но доколкото при нейното изследване на различни равнища е налице взаимен преход – превод – пренос на власт между микро и макрониво, и доколкото става дума за различни форми и режими на видимост на властта, изключвайки се, противопоставяйки се, тези два подхода не само не се отхвърлят, а взаимно се полагат и оглеждат.

Но не оставя ли свеждането на властта до молекулярни, капилярни, флуидни потоци, сили, ситуации без отговор въпроса защо са възникнали и как са възможни големите властови апарати и институции като държавата и партиите? Не предполага ли наличието на подобни апарати и институции съществуването на нещо като „Власт“ с главна буква, както и необходимост от цялостна теория за така разбраната „Власт“, каквато задача би прилягала най-добре на политическата социология? Как, без да ги отъждествяваме с една единствена Власт, властовите отношения и сили играят формираща/оформяща социалните полета роля? (Не в смисъл, че властта като някаква „фундаментална“ структура, причина или механизъм

поражда от себе си социалните връзки и отношения („социума“), а че социалните връзки и отношения са спрегнати, явяват се *като*, придобиват *формата на* властови отношения.) Социалните отношения, като отношения на неравенство на шансове и сили, придобиват „форма на изразяване“ (видимост) във властови форми и отношения, различни от техните „съдържателни форми“. Политическата власт в тесния смисъл, с нейните апарати и атрибути, придавайки видимост на властовите отношения, ги възпроизвежда като тяхна „скрита същност“ или „опора“. В този смисъл самата „Власт“ с главна буква е *картина*, посредством която властта се „субстанциализира“ и възпроизвежда на институционално равнище, така да се каже, „метафизически“, като картина на видимост, власт на публичността.

Залогът на изследването: инверсията власт → видимост

Фокусът на настоящото изследване е инверсията „видимост на властта → власт на видимостта“: като *микроинверсии* – превръщания на власт във видимост и видимост във власт, и като *макроинверсии* във функционирането на посреднически структури – преходи, трансформации от „дифузни“ към „диференцирани“ структури (следвайки тук Лумановото разграничение, на което обърна внимание Деян Деянов, между „функционално дифузни“, каквито са структурите в традиционните общности и „диференцирани“ структури, каквито са тези в модерното капиталистическо общество).

На прага на модерността, с еманципирането на икономиката от социалните отношения и структури, в които тя дотогава е била „вградена“ и превръщането на икономиката в доминантна структура, коренно се променят режимите на власт – видимост – публичност, което намира израз в инверсията *власт → видимост* в модерното общество. Инверсия, която довежда до: а) обособяване и еманципиране на икономическата от политическата власт, на пазара и капитала от държавата; б) подчиняване на политическата власт от властта на капитала и пазара (проникване на държавата в пазара и капитала, и подчиняване на държавата от пазара и капитала, превръщането на обществото, по изрза на Полани (Polanyi, 2001 [1944]), в „аксесоар на икономиката и пазара“); в) преходи и сраствания между политика и икономика, държавни (публични) и частни структури, пазар и държава; г) преобръщане на видимостта на властта във *власт на видимостта* чрез различните ефекти на стоков фетишизъм, овещняване, реификация.

Обособяването на икономическата от политическата власт (държавата), инверсията политика → икономика и превръщането на икономическата в „централна област“ (Шмит, 2008 [1929]) довежда до прогресивно нарастване на властта на видимостта. Инверсията политика → икономика, която се извършва на прага на модерността, опосредства и прави възможна другата основна инверсия: видимост на властта → власт на видимостта. Става дума не за еднократно събитие, случило се в една повратна точка, а за множество преплитания във взаимното опосредяване на различни видове посреднически структури – икономическа, политическа, правна, религиозна и пр., намиращи фокус в превръщането на икономиката в доминираща структура; възникване на политико-икономико-правно-религиозни-културни сраствания, сдвоявания (кентаврични структури, симбиози и хибриди) – продукт на описаната от Маркс инверсия в икономическата посредническа структура при прехода от проста стокова размяна, изразена във формулата С – П – С (стока – пари – стока), където стоката е „целта на движението“, към капиталистическа пазарна икономика, изразена във формулата П – С – П' (пари – стока – пари') на капитала, където капиталовото движение е освободено от стоковото опосредяване и се е превърнало в самоцел (Маркс, 1968 [1867]).

Инверсията политика → икономика на прага на модерността намира израз в инверсията власт → видимост (превръщанията на власт във видимост) чрез наслагване и срастване на дисциплинарната власт и паноптичния поглед, и разпространяване на паноптичната схема (дисциплинарната властова технология) във всички сфери на пазарното общество в хода на превръщане на „простата стокова размяна“ в капиталова структура. Така дисциплинарната власт се сраства с капиталовата структура и я обслужва. Наслагването на дисциплинарите техники върху паноптизма (погледа на властта върху властта на погледа), както показва Мишел Фуко в *Надзор и наказание* (Фуко, 1998 [1975]) органично се вписва в мотивациите на капитала и пазарната икономика. Разрастването на пазарните и капиталовите мотивации (конкуренцията и стремежа към печалба) нарастващо произвежда трансцендентални привидности във вид на „стоки“, „пари“, „цени“, „печалба“, „кредит“, „капитал“ в неикономически сфери и отношения. От своя страна, дисциплинарите техники, чрез паноптичните ефекти, произвеждат покорни и полезни на самия капитал тела/индивиди. Държавата и политическите апарати интегрират вещните привидности, произведени от пазарните и капиталовите структури, в картини на (либерална) видимост –

публичност, в които пазарът, капиталът, икономиката се явяват автономни сфери – обекти на въздействие и управление от страна на държавата.

Началото на тези процеси е свързано с описаното от Маркс обръщане в опосредяването на икономическата структура чрез споменатото заместване на *парите* като посредник във формулата на простата стокова размяна ($C - P - C$) от *стоките* като посредник в общата формула на капитала ($P - C - P'$). Освобождаването на парите от посредническа функция и превръщането им в *самоцел* (трансцендентална привидност – печалба, кредит, капитал), и отслабването, редуцирането на посредническа функция на стоките, доколкото вече не те, а парите са „делта на движението“ ($P - P'$), неимоверно усилва ефектите на фетишизъм (на стоковия в сравнение с религиозния, политическия и пр. фетишизъм посредством възникването на трансцендентални привидности от нов тип) не само в икономическата, а във всички социални структури.

С развитието на капиталистическото общество и стоково-паричната икономика като доминантна структура възникват и се разпространяват нов тип привидности – стоково-фетишни обвивки, също превърнати форми, каквито са цената, печалбата, кредитът, самият капитал. С това не казвам, че властта в нейната икономическа форма – властта на стоката, пазара и капитала – е не повече от привидност или видимост, а че няма нещо като „власт в себе си“, която да е „основа“, „субстанция“ на видимостта. Властта не е метафизична, ноуменална величина, а динамично променящи се съотношения на сили, пораждащи се и разкриващи се чрез ефекти на видимост и властови ефекти в полетата на видимост. Употребявам думата „ефекти“, за да усиля *десубстанциализиращото* виждане за властта не като някаква „предоснова“, „причина“ или „субект“, а като конструирана във/чрез видимост и публичност в различни модуси на функциониране на исторически специфични посреднически структури, социални системи и полета, които се сдвояват и взаимно опосредяват. Въпросът тогава е какво се променя в режимите и картините на видимост – публичност, когато една форма на власт е заменена от друга.

В *Капиталът* Маркс показва механизмите на производство на модерните привидности и видимости като наслагване на нарастващи отклонения на превърнати форми една от друга, при което предходните по отношение на следващите форми придобиват статус на нещо „относително невидимо“, пробиващо на повърхността: „Принадената стойност и нормата на принадлежната стойност са относително невидимото, същността, която

трябва да се открие по пътя на изследването, докато нормата на печалбата, следователно и формата на принадлежната стойност като печалба се показват на повърхността на явленията“ (Маркс 1969: 50). Или „облиците на капитала, както ги развиваме в тази книга (книга трета на *Капиталът* – А. Б.), стъпка по стъпка се приближават по такъв начин към онази форма, в която те се явяват на повърхността на обществото, във въздействието на разните капитали един на друг, в конкуренцията и в обикновеното съзнание на самите агенти на производство“ (Маркс, 1969: 29).

Ще подчертая, Маркс не полага никаква абсолютна, метафизична предоснова, същност, поначало невидима – става дума за *феноменни пластове от привидности и видимости*, които опосредстват функционирането на вещните структури като посреднически структури, овещнили исторически специфични обществени отношения.

В експанзията си превърнатите форми като цени, пари, печалба, кредит, капитал получават *двойствено* битие на трансцендентални привидности едновременно в икономиката и в политиката, образованието, здравеопазването, културата и пр. полета, които започват да функционират като *пазари*, където се наблюдават преходи – преводи – преноси на икономически категории съответно в политическото, образователното, здравното, културното и т.н. полета. Например – конкуренцията и кредитът в икономическата си форма и конкуренцията и кредитът в политическата си форма, като предизборни кампании, избори, получени гласове. Така либералният, а по-късно в още по-голяма степен неолибералният капитализъм, създават специфични стокови, пазарни привидности в съответните социални полета – доверието в политиката, капитализирано като получени гласове. Тоест „неща, които сами по себе си не са стоки, както отбелязва Маркс, могат да бъдат продавани за пари от техните притежатели и така чрез своята цена, да придобиват стокова форма“ (Маркс, 1968: 114). Разбира се, знанието и здравето е различно от съвестта и честта. Дейностите в здравеопазването и образованието могат да бъдат „остойностени“ чрез нормативи и стандарти. Дори политическите дейности могат да бъдат „остойностени“ чрез подадените за съответната партия гласове и чрез държавната субсидия за съответната партия, но не и съвестта и честта.

Така политиката започва да следва логиката на пазара. Наблюдаваме нещо като пренос на икономически категории и структури в политическото поле. Преди това икономиката се обособява от политиката като самостоятелен обект на управление. Пазарът

започва да се разглежда и третира като „самодействаща“, „саморегулираща“ се система и се превръща в „място на истината“ (Фуко, 2004 [1979]). „Държавата, която в икономическата епоха се отказва от правото самата тя правилно да познава, самата тя да ръководи икономическите отношения, ще трябва да се обяви също за неутрална спрямо политическите въпроси и решения и вече, със самото това, ще трябва да се откаже от своята претенция да господства“ (Шмит, 2008: 87).

Със секуларизацията (оттеглянето на църквата от властта), демократизацията и бюрократизацията, диференцирането и професионализирането на социалните дейности, в т.ч. на политическите, става очевидно разграничението между автономните социални полета и преди всичко – *икономическото поле*, което притежава нещо като собствена, независима от държавата, невидима икономическа власт, и *политическата власт* като обособено поле на власт – власт на държавата. Но нека обърнем внимание – социални полета, каквито са икономиката, образованието, здравеопазването, градоустройството, хигиената, поддържането на обществения ред и пр., възникват като автономни полета в процеса на улавяне, присвояване, усвояване от постепенно централизиращите се държавни апарати на определени предметни сфери на дейност и функции, които не са поначало „държавни“ и които се оформят около изграждането на монопола върху насилието и свързаните с поддържането на този монопол политически, символни и финансови ресурси.

Така възниква модерният политически (държавен) ред, обхващащ всички полета. Обществото като „система от институции“, покриващи обособени, автономни сфери в рамките на територията на националната държава. Специфичното напрежение между пазара и държавата, изразяващо се във видимостта за автономност на икономиката (пазара) от държавата. Разграничаването между различни социални полета на базата на специфичните форми на власт, ред (*nomos*), валиден в тях: училищен, семеен, болничен, правен, религиозен, морален, икономически, политически и пр., обусловен от собствения, специфичен предмет на дейност – преподаване, отглеждане, възпитаване, лекуване, съдене, произвеждане на материални и духовни (културни) продукти. Проследяването на процесите на диференциация може да ни отведе далеч назад, „в миналото“. Тук става дума за друго – възникването на автономни от държавата и политиката полета на власт; на представата за обществото като „наиндивидуална реалност“ и за икономиката, обособена от политиката като отделни, автономни едни от други сфери, или като „база“ и „надстройка“; модерната

видимост за обуславящата роля на икономиката като един вид „база“, върху която се „надстройват“ всички сфери на обществото.

Политическо, политика и политическа власт

И тъй, дисертационното изследване проследява трансформациите на политическата власт в различни картини на видимост, без самата политическа власт да се полага като някаква „предоснова“ или „субстанция“ на видимостта. Политическата власт не съществува във картините, които произвежда. Тя се консолидира, интегрира като власт – например в класическия гръцки полис като *isêgoria, polemos, parrêsia*. Или в Римската империя през Късната античност като *devotio, adventus, paideia*. В дворцовото общество при абсолютната монархия като *politesse*. Или в края на „бившия режим“ при социалистическата хетеротопия като „революционно снишаване“. Така виждаме как даден модел на политическа власт се явява в различни режими на видимост – публичност, в различни практики и ритуали, в различни сцени на публичност с присъщите им символни форми.

Макар да са свързани, понятията „политическо“, „политика“, „политическа власт“ имат различно съдържание, означават различни неща. В един широк смисъл – не тясно юридически или правен, политиката и политическата власт могат да се разгледат като „еπιφαινόμενα“ на политическото, които го поглъщат. В случая обаче думата „еπιφαινόμενα“ е подвеждаща, доколкото насочва към съществуването на някакъв „основен феномен“, докато „политическото“ – във фундаментален смисъл – се отнася до условията и основанията на съвместното съществуване на хората като *съ-съществуване (съ-битие)*, конституирано в дадена общност като политическа, в днешния смисъл на едно общество в исторически променящата се форма на държава – от „държава-общност“, „държава-град“, скроени по „човешка мярка“, през „мразовития връх“ на императорската власт в Късната античност, до централизираната държава на абсолютната монархия и произлязлата от нея модерна бюрократична държава. Така разбрано, политическото изгражда основите на съвместното човешко съществуване (съ-битие) като основи на една общност (общество), които обаче не са никакви „предоснови“.

Политическото не трябва да се извежда *от* или да се свежда просто *до* политическия ред в държавата. Както и устойчивото функциониране на една общност не бива да се свежда или извежда от постигането на съгласие или от антагонизма. Съгласието и антагонизмът са

ситуативни ефекти (събития) в политическата общност, а не нейни изначални характеристики. Има *неетатистки* форми на политика, а постигането на съгласие съдържа в себе си агонистичен момент: политиката намира автентичния си смисъл и форма именно като *polemos*. Представата за политиката като специфична човешка и социална дейност, както и за обществото като наиндивидуална, обективно съществуваща, саморегулираща се система или самопораждаща се (*sui generis*) реалност – някаква сляпа, безлично властваща сила, анонимна структура, независеща от индивидуалните човешки цели и намерения, – е късен продукт на модерността (на модерните, в това число политически нагласи). И като такава, тя е коренно различна от представата за политиката в Средновековието и Античността.

В исторически план от XVIII-ти век насам стават видими радикалните промени, осветени от Просвещението и великите буржоазни революции, бележещи прага на формирането на модерните нагласи към политическото и политиката – десакрализация, секуларизация, анонимизация, юридизация, демократизация, професионализация. Тези промени са свързани с конституирането на модерната публичност и на политическата публичност като нейна сърцевина, както и с промяната на източниците и механизмите на легитимност и легитимиране на политиката и политическите елити, обособяването на политиката като автономно поле, специфична сфера на обществото, също като професия. Те са свързани с прехода от церемониална, зрелищна антична и средновековна публичност, „която се крепи на конкретното съществуване на владетеля и създава „аурата“ на неговия авторитет“, към „либерална буржоазна публичност“, основаваща се на публичната власт и ясното разграничение между частна и публична сфера, гражданското общество и държавата, икономиката и политиката, също – на възникването на феномена на публичното мнение (`public opinion`, `opinion publique`), все още не като „масово мнение“, както е днес, а като мнение на един „просветен елит“, чийто генезис може да се потърси в новите места на публичност като кафенетата, салоните, литературните и философските клубове, „мисловните общества“, предшествващи революцията (Хабермас, 1995 [1962]).

В модерните представи политиката е вече *обособена, автономна* сфера със свои специфични места, правила, закони, структури, институции. Оттук насетне тя ще се свързва с върховенството на закона (правните системи на формално равенство), бюрократичното рационално господство, представителството на интересите (представителната демокрация),

разделението на властите, политическия плурализъм (многопартийната демокрация), идеологическото структуриране на политическото пространство по оста ляво – дясно. Всички тези модерни представи и произвеждащи ги структури днес са в криза, породена от промяната на режимите на власт – видимост – публичност, когато в съвременните „общества на контрола“ (Делюз, 2004 [1990]) паноптичната схема, функционираща около една наблюдателна кула, в затворено пространство на видимост, се разпада на множество погледи (ефекти на наблюдение), без един център, а самите ясно очертани затворени пространства също се разпадат.

Но нека обърнем внимание, както отбелязва и Карл Шмит, – *политическото няма собствена предметна област*. Ако това е вярно, то ние можем да го дефинираме само *негативно* – чрез поредици от *неутрализации*, *деполитизации* и отново *политизации* на съдържателни предметни области. Още в самото начало политическото поле ни се представя в два основни модуса: като *агонално* и *антагонистично*, и като поле на търсене и постигане на *съгласие* („неутрализации“, „омиротворяване“) в името на „общото благо“. Война, полемика (*polemos*) и омиротворявания, постигане на съгласие за „общото благо“. С други думи – и това е важно – политическото се дефинира през апаратите на държавата като овладяване (деполитизиране и отново политизиране) на съдържателни предметни области, които Шмит нарича „централни области“.

Обобщено казано, в своя генезис *политическото е опосредяваща символна структура и среда на саморепрезентирание* на една общност в публичната сфера като сцена и медиум, във и чрез която се организира и разгръща политиката като специфична социална практика (дейност), ориентирана към артикулирането и постигането на „общото благо“. В своето автентично разбиране, политическото мислене и реч произлизат от заемането на една специфична (моментно) привилегирована позиция, свързана с публичното артикулиране на интересите в един дебат („казване-на-истина“⁵), разбран в двоякия смисъл на отчитане на

---

⁵ Както показва Фуко, в Античността „паресия“ (*parrêsia*) са множество различни практики на казване на истината, „свободен достъп до словото за всички“ (което не бива да се бърка със свободата на словото), но също и „откровеността, с която се казва всичко“, задължението да се казва истината, придружено с поемането на риска, „опасността, каквато се съдържа в казването на истината“. При това, тези практики „намират (или би трябвало да намерят) своето място в различни режими, били те демократични или пък авторитарни, олигархични, монархични“ (Фуко, 2016: 409–412). Оттук – привилегированата роля на реторичното изкуство. Позицията на паресиаста исторически се заема от различни персонажи, сред които специално място имат философът (в качеството му и на съветник на владетеля) и по-късно (в късната античност) – монахът, отшелникът, проповедникът, епископът. (Виж също Браун, 2004: 98–110.)

мнението на другия като равен и на противопоставяне на него като опонент или противник (във война/полемика); противопоставяне на различни или алтернативни гледни точки и постигане на съгласие, което обаче никога не е предпоставено или окончателно, а винаги оспорвано и развивано. Рожденото място на тази (модерна) представа за политическото е класическият гръцки полис, агората, събранието на гражданите. Оттук и изначалното значение на думата „политика“, неразривно свързано с полиса като инициална среда на политическа дейност, което се променя с времето и започва да препраща към различни неща: начините и кодовете на поведение в гръко-римския свят и епохата на късната античност (*paideia*) или куртоазното поведение на благовъзпитано лицемерие в кралския двор (*politesse*), или *police* в модерните времена като съвкупност от правила на обществен ред и сигурност.

В автентичния смисъл *политиката* е дейност, чийто залог са „общите интереси“ и „общото благо“ („свободата“, „справедливостта“, „благоденствието“), гарантирани чрез специфичен *политически ред (nomos)*, трансцендиращ всички видове ред в социалните полета, който обаче не е поначало даден, а непрекъснато интерпретиран в публичен дебат, като устойчиво възпроизвеждаща се практика на формулиране и казване на „истината“, разбрана като залог на политическата борба и като *parrêsia* (Фуко, 2016: 217–219, 245, 409). „Способността да се осъществи в явен вид, да се публикува, да се направи публично, така да се каже, обективизирано, видимо, длъжно, т.е. официално, това, което е длъжно да има достъп към обективното или колективното съществуване... представлява от само себе си чудовищна социална власт – власт да се формират групи, формирайки *здрав смисъл*, явно изразен консенсус за всяка група... Не случайно *katégoresthai*, от което произлизат категории и категоремеи, означава „да се обвини публично““ (Бурдье, 1993: 67).

Политическата власт в собствения смисъл на думата се реализира посредством символните и институционалните форми на политическата дейност като рационална дейност, свързана с налагането и поддържането на специфичен – политически ред (*nomos*) в дадено социално поле и в общността като цяло, и в този смисъл, трансцендираща това поле или общност, интегрираща ги в едно *цяло, цялост* или по-късно в *общество*, чрез исторически възникващи и развиващи се дискурсивни практики, артикулиращи, визуализиращи и налагащи общото или общественото благо под формата на „каузи“ и „цели“ (вяра в морални, религиозни, идеологически ценности и идеали), предполагащи и

изискващи харизма и лидерство, както и специфични апарати и институции, апроприирали физическото и символното насилие, решенията относно „живота и смъртта“⁶. Също така под формата на *политически капитал* като „символен капитал, кредит, основан на *вяра* и *признание*, по-точно, на безчислени кредитни операции, с помощта на които агентите надаряват човека (или предмета) със самата тази власт, която те след тях признават. Тази двойственост на *fides*, проанализирана от Бенвенист: обективната власт, която може да бъде обективирана в предметите (в частност, във всичко това, което съставлява символика на властта: тронове, скиптрите и короните), самата тя се явява резултат на субективните актове на признание и, в качеството на кредит на доверие и кредитоспособност, съществува само във вида и посредством вярвания, послушания“ (Бурдье, 1993: 208).

Удържането на целостта, интегритета, идентичността на една общност, или в модерния смисъл – на едно общество, отличава политическата, наред с идеологическата и религиозната власт, от икономическата, разпространяваща се чрез експанзията на пазарните отношения в *неикономически* сфери като образованието, здравеопазването, културата; генерираща, възпроизвеждаща и разпространяваща социални неравенства в тези сфери. Или от правната, обхващаща всички социални сфери под формата на закони („универсалния юридикъм“ на модерното общество); сраснала се, както показва Фуко в *Надзор и наказание*, с дисциплинарната власт, индивидуализираща, класифицираща, дисоциираща индивидите. По такъв начин в модерното общество правото опосредява икономическата, политическата и дисциплинарната власт, привидно нивелирайки социалните неравенства между индивидите чрез системите на формално равенство и свобода. А политическата власт, изтласквайки от своя страна религиозната, опосредявайки икономическата и юридическата, без да губи своята специфика, набавя за себе си легитимност чрез десакрализация, секуларизация, демократизация, юридизация на диференциращите се и автономизиращи се социални полета. Опосредявайки и трансцендирайки техния иманентен ред, политическата власт се надгражда над тях чрез политическата публичност/видимост във вертикалното измерение на модерната бюрократична държава, чийто оптичен фокус е вече не отделният индивид, а *населението* с неговите демографски характеристики, образователен и здравен

---

⁶ „Чрез тази своя власт върху физическия живот на хората, пише Шмит, политическата общност се издига над всеки друг вид общност и над всеки друг вид общество“ (Шмит, 2008: 44). По-късно Фуко също ще свърже суверенната власт с „правото върху живота и смъртта“ (Фуко, 2019: 191) Мотив, който подхваща и доразвива, макар и по различен начин, Агамбен в *Homo Sacer* (Агамбен, 2004 [1995]).

статус, социалната и националната сигурност на държавата и пр. – обект на онази политика, която Фуко, описвайки трансформацията на дисциплинарната власт в биополитическа, нарича „биополитика“. Това, разбира се, не означава, че една форма на власт – „биополитическата“ просто замества предишна форма на власт – „дисциплинарната“ или че дисциплинарната власт е изчезнала. Става дума не за смяна или заместване на една форма на власт с друга, а за смяна на *оптиката*, чрез която се фокусира „мишената“ – в единия случай това е индивидът, в другия населението.

Хетеротопични, утопични и тропични ефекти

Основният проблем на настоящото изследване се намира в полето на анализа на социалните пространства и по-конкретно – на *публичните пространства като хетеротопични пространства на символна власт*. В тази връзка използвам идеята за хетеротопия, която Фуко развива в края на 1966 и началото на 1967 г., и която ще изостави и трансформира във вижданията си за дисциплинарната власт и дисциплинарните институции в модерното общество в своя курс от лекции в Колеж дьо Франс *Наказващото общество* (1972 – 1973 г.) и в книгата си *Надзор и наказание* (1975 г.).

Хетеротопиите според Фуко са специфични „контрапространства“, „действително съществуващи места, които представят, оспорват и преобръщат“ всички други места в една култура, общност или общество. Отправно значение тук има разграничението, което Фуко прави в анализа си на огледалния образ: погледът *към* и погледът *от* огледалото, които той обозначава съответно като *утопия* и като *хетеротопия* на огледалото (Foucault, 1986). Разграничението произтича от раздвояването на местоположенията – *тук*, където действително съм, и *там*, където се намира огледалният ми образ. Но огледалният образ представлява *идеална граница*, доколкото не е част от пространството и времето на оглеждащия се или на отразяващите се в огледалото неща, а по специфичен начин се оттласква от него (извън пространството и времето на отразяващите се неща), произвеждайки чрез огледалното отражение едно фиктивно продължаващо, *преобрънато* пространство, както и чрез рикошета на погледа към/от огледалото в момента „сега“ – един момент на *току-що* отминалото. Така времето се е *опространствило* в синхронната структура „тук – сега“: аз виждам себе си „тук – сега“ в огледалото, но в модуса на „току-що отминалото“, което е рефлексивно уловимо (удържимо). Можем да разграничим три

времеви момента на огледалния опит: а) моментът „сега“ на оглеждащия се в огледалото, б) собствената темпоралност на огледалния образ и в) рефлексивният момент на различаване на огледалния образ от мен самия като оглеждащ се в огледалото. Огледалният образ е познатият на всички образ, даден в *актуална виртуалност*, доколкото аз като оглеждащ се съм едновременно тук и там, действително съществуващ в непрестанния обмен между мен и огледалния ми образ (Deleuze, 1997: 70).

За да се развие потенциала на понятието „хетеротопия“ и възможностите му в изследването на социално-исторически произведени светове и картини на видимост, то би трябвало да бъде допълнено поне в *три пункта*: *Първо*, утопичният ракурс (погледът към огледалото) е условие за възможност на хетеротопичния (погледът *от* огледалото). Доколкото разцепването на огледалния образ на утопичен и хетеротопичен се случва в момента на току-що отминалото, отварящ пролука за нахлуване на тропични ефекти, създавани от самия огледален образ като свят, в който оглеждащият се не просто се оглежда, а в чийто капан той попада и в който потъва. Огледалният свят (светът в огледалото) има своя времевоост. Огледалният образ като виртуален образ поражда психотични ефекти, каквито наблюдаваме в работата на паметта, съня, въображението. С преодоляването на кризата, предизвикана от раздвояване на местоположението „този там е *Друг*“ → „този там съм аз, *Същият*“), това остава скрито за оглеждащия се в огледалото.

Второ, наред с утопичните и хетеротопичните ефекти, които са свързани с удвояването на местоположението, има още един вид – *тропични* ефекти, свързани с компенсиране в различни модалности на съгъстената в момента „сега“ на огледалния образ темпоралност. Тропичните ефекти, за разлика от утопичните и хетеротопичните, имат собствена темпоралност, която не следва причинно-следствените връзки, стрелата на времето „минало → настояще → бъдеще“, а се разклонява в „мрежи от времена“, където световите на миналото, настоящето и бъдещето се оглеждат като обратими и взаимно заменими, и изпълняват, едни по отношение на други, утопични и хетеротопични функции. Превръщането на утопичните в хетеротопични ефекти се извършва посредством овременявания на пространството на огледалния образ и превръщането му във виртуален, в утопичния ракурс, и обратно – в актуален, в хетеротопичния.

Трето, условие за възникване и разпространение на модерните хетеротопии е преходът от *огледална* към *паноптична* публичност чрез наслагване и взаимопроникване в

паноптикума на нормализиращия поглед на дисциплинарната власт и анонимния публичен поглед. Така последният играе ролята на един вид транслятор и мултипликатор на дисциплинарни ефекти. Модерните хетеротопии, в които нормалният индивид открива себе си като *Друг* или открива в себе си *Другия* – детето, престъпникът, лудият, компенсират разцепването на идентичността, изпълнявайки нормализиращи функции.

Според Фуко не съществуват аисторични (универсални) хетеротопии. Бих развил това положение така: всяко място/нещо (вещ, знак, символ, образ) може да изпълнява хетеротопични функции, но хетеротопични функции могат да изпълняват само *конкретни места/неща*; едно място изпълнява хетеротопични функции само за *конкретен човек* или *конкретна социална група*. За конкистадора например светът на туземците не е лишен от очарование. Но той не възприема този свят, така да се каже, в „собствената му мяра“. Там – в хетеротопията – конкистадорът открива своя свят като „представен, оспорен и преобърнат“. Той проектира и налага своя свят върху света на туземците, който ще завладее (в „собствената му мяра“), съобразно своя модернизационен проект (образец). За разлика от наблюдателя, обитателят на дадена хетеротопия възприема света, в който живее, в „естествена нагласа“. Без да осъзнава „преобърнатото положение“, в което се намира в очите на наблюдателя. На свой ред, подражавайки, туземците ще започнат да възприемат света на колонизаторите (модернизаторите) като своя хетеротопия, проектирайки я в собствения си свят като свой образец, който по-късно също ще загуби своята сила.

„Хетеротопията е пространство на символна власт“ – в тази пестелива формулировка свързвам идеята на Фуко за хетеротопия с определението на Бурдийо на социологията като „социална топология“; разграничаването на социалните полета на основата на различните видове капитал – икономически, културен, социален, политически и пр., където ключова роля е отредена на символния капитал като капитал на „признание и осветяване“. Също така би могло хетеротопологията и социалната топология да се свържат със социоанализата в разбирането на Бурдийо, както и с изследванията на „местата на паметта“ и „работата на паметта“ в смисъла, който влагат Пиер Нора и Мишел де Серто (психоанализа на историческата публичност – на работата на биографичния и историческия сън, ако препратим тук към известните Фройдови описания на „работата на съня“).

Социалистическата хетеротопия, кутията с инструменти за нейния анализ

Интересни възможности за приложение на хетеротопичния анализ се разкриват в перспективата на практическата реализация на комунистическия проект в неговата преходна фаза, наречена от класиците „социализъм“. Социалистическото общество може да бъде разгледано като хетеротопия, доколкото то е исторически първият мащабен опит за „сполучливо разиграна утопия“, практическа реализация на действително съществуващо място на един „утопичен проект“. Подобен анализ дава възможност да избегнем капана на „тоталитарната парадигма“ и да разберем по-добре парадоксалния характер на общество, в което модерните политически и икономически структури са обезсилени и блокирани, заменени от нов модел на власт, чрез който то оцелява и се развива като особен модернизационен проект.

В резултат на революционното действие, обезсилващо правния регулатор и на срастването на идеология и дисциплина, социалистическото общество се изгражда като *огледална противоположност* на западното капиталистическо общество и започва да изпълнява хетеротопични за него функции, както и утопични за живеещите в хетеротопията функции. Невъзможността модерните посреднически структури (икономически, политически, правни) да бъдат изцяло отхвърлени, блокирани, обезсилени; неосъществимостта на проекта в неговия първоначален (автентичен) замисъл, поражда особен тип вакуум – *на обективизирана, обществена власт*, запълнен от мрежови образувания, „изкуствени стави“, които изпълняват не просто компенсираща роля, а формират капиталови мотивации и сили, които в крайна сметка ще доведат до криза и разпадане на хетеротопията.

Би било грешка обаче да приемем като очевидна представата за една „репресивна система“, проникваща без остатък в живота на хората, на която те са роби, заложенници. Тази представа е огрубена и подвеждаща. Кое то не означава, че този модел не съдържа в различни периоди различен потенциал и форми на репресивност (не само физическа, но и символна). Но той съдържа и места на „особена свобода“, самодейност и креативност, създавани целенасочено или възникващи спонтанно – в началото като ефект на масов ентузиазъм, а по-късно като „заиграване с механизмите на дисциплината“, с правилата на играта на самата „тоталитарна власт“ чрез „мрежата на антидисциплината“ (Серто, 2002: 43) или чрез дарообмена вътре в самия апарат, както и между апарата и масите.

„Еднолична власт“, „култ към личността“, „тоталитаризъм“, „репресивност“ и същевременно „самодейност“, „демократичност“, „особена свобода и креативност“ – тези характеристики трябва да бъдат внимателно изследвани в конкретно-историческите им проявления (условия), а не предпоставени. Едва ли е учудващо, че все още не разполагаме със задоволителен отговор на въпроса за модела на власт и причините за разпада на социалистическата хетеротопия. Обективният анализ и оценка са значително затруднени от тоталното ѝ отричане или носталгията по нея.

За изследването на социалистическата хетеротопия подходящ според мен е следният набор от инструменти: анализ на посреднически структури, доколкото става дума за особен тип посредници – *обезсилени във функцията си да опосредяват*; мрежов анализ, доколкото става дума за особен тип актьори, *компенсиращи властови дефицити чрез специфичен тип мрежи*; феноменологически анализ, доколкото става дума за особени *режими на свръхвизуализация на властови сили и отношения*; психоанализа и социоанализа, доколкото имаме работа с *„биографично сънуване“* и *„позиционно страдание“*.

III. Описание на частите и главите на дисертационния труд

Част I, „Социологическото изследване на политиката“, е съставена от три глави:

Първата глава очертава предметното поле на социологията на политиката (политиката като предмет на социологическо изследване), разграничаването между политическо, политика и политическа власт, на основните щрихи на концептуализация на властта. Пред скоби извеждам проблема за *рефлексивността на социологическото изследване*. Рефлексивната социология проблематизира вкоренеността на гледната точка на социолога във всекидневните представи и мислене на всекидневния човек. По такъв начин, безкритичното приемане на всекидневните представи за политиката и всекидневните представи на политиката бива отстранено от самото тяхно изследване, за да бъдат превърнати те в негов предмет. Но въпросът е в *цената*, която социологът плаща, абстрахирайки се от всекидневното съдържание на използваните от него понятия, възможността тя да бъде компенсирани. Като се абстрахира от всекидневните представи, той трябва да удържи самото това абстрахиране, връщайки тези представи в „играта“. И превръщайки ги в предмет на своето изследване, *да усилва рефлексивността на рефлексивната си нагласа*.

Във *втора глава* ме интересуват преходите – преводите – преносите от икономика към политика: преноса на икономически структури и категории в политическото поле, чието условие за възможност е трансформацията, настъпила при модерния капитализъм в начина на функциониране и поведение на икономическите посредници, довела до възникване на феномените на стоковия фетишизъм и тяхното разпространение във всички социални полета и по-конкретно в политическото поле като феномени на политически фетишизъм. Възприемането на политическото поле през призмата на пазарните и капиталовите логики и мотивации, които обаче тук са изгласкани от евфемистичния език на доверието и безкористността. Разбира се, не всяка власт има и е имала икономически, още по-малко пазарен и капиталов характер. Но в модерното общество изглежда така сякаш всяка власт произтича от пазара и капитала, и носи пазарен и капиталов характер. Самото проникване на икономическите логики в политическото поле има като условие за възможност демократизацията и формирането на модерната държава, развитието на универсални

структури и системи на *формално равенство и свобода*, и *анонимна публичност*, чиито корелати се привиждат в конкурентните сили и актьори на пазара и представителната либерална демокрация. Така се налага представата за икономиката и производството като невидима „база“, реална основа, над която се издига юридическата и политическата „надстройка“, както и – *mutatis mutandis* – за политиката и по-конкретно за държавното управление, което предявява своите права над икономиката; очевидността на съюза и взаимната обусловеност на пазарната икономика и либералната демокрация като фундаментална очевидност на модерното общество, която по-сетнешното развитие на капитализма все повече ще оспорва.

Като се опирам на типологията на Деян Деянов (Деянов, 2001) на посредническите структури, в §2 на втора глава на дисертацията разграничавам *три аспекта на анализ на посредническите структури*: а) от гледна точка на *типа опосредяване* – традиционни посредници, удържащи общността, качеството; количествено експанзиращи, разрушаващи общността; и такива, задаващи мярката; б) от гледна точка на *вида посредници*, чрез които се извършва опосредяването – икономически, политически, правни, религиозни и пр.; в) от гледна точка на *средата на опосредяване* – като опосредяваща и опосредявана среда. Посредниците, удържащи качеството са тези в *традиционните общности*. Възникването на стоково-паричната размяна, както отбелязва Маркс, се случва на границите (в междините) между традиционните общности и по такъв начин поставя началото на трансформацията на посредническите структури: от традиционни, удържащи качеството към нов тип – количествено експанзиращи структури, които обаче все още остават ограничени в рамките на простата стокова размяна. В хода на количествената експанзия на посредниците възниква криза на традиционната посредническа структура, която бива разрешена чрез нов тип посредническа структура. Обръщането в опосредяването ($C - P - C \rightarrow P - C - P$), разкриващо възникването на капиталови мотивации, изявява трансформирането на количествено експанзиращите посредници, каквито можем да открием и в домодерните общности, в *безгранично експанзиращи, разрушаващи традиционните общности* посредници.

В инверсираната капиталова структура местата на посредниците са разменени. Предходният посредник – парите – е освободен от неговата функция на „средство за обращение“ и е затворен в „иманентен план“, превръщайки се в *самоцел*. Така формулата

на простата стокова размяна ($C - П - C / C - C$), на която съответства формулата *власт – привидност – власт*, се превръща чрез формулата на капитала ($П - C - П' / П - П'$) в *привидност – власт – привидност'* или *привидност – привидност'*. Условие за инверсията на видимостта на властта във власт на видимостта е не просто заменянето на парите като посредник от стоката, а превръщането на печалбата в самоцел, „трансцендентална привидност“. Превръщането на икономиката в доминантна структура е свързано с безграничната експанзия на капиталовата логика във всички социални полета, в т.ч. в политическото поле, което се маркетизира, бизнефицира, комодифицира, комерсиализира. Неолибералният капитализъм бележи кулминацията на процесите на откъсване на парите като посредник от средите на опосредяване (външни, междинни, асоциирани) и от икономиката като „базова реалност“ и подмяната ѝ от виртуалната икономика на финансовите потоци и капитали, на неимоверното нарастване на властта на видимостта.

Ако политиката е не просто „надстройка“ на икономиката (не се намира в каузални отношения с „базата“), а навлиза и дори е част от самия икономически „фундамент“, разбран като исторически конкретен начин на производство, тоест като исторически конкретна форма на съотнасяне на производителни сили и производствени отношения; както и обратното – щом икономиката навлиза в политиката чрез пазарните и капиталовите мотивации, би трябвало да можем да очертаем спецификата на политическия капитал, политическото производство, потребление, обращение, стокова размяна, печалба за разлика от икономическите им аналози (корелати). Условие за възможност на преноса на икономически мотивации и символни категории в политическото поле е *възникването на специфични структури на публичност*, които, макар и да са основани на тях, не са собствено икономически, а политически и правни (юридически) – *структури на формално равенство и формална свобода*. И като такива, те се разпростират в пазарните структури на икономическото поле.

Тоест, за да получат частната собственост, както и капиталът в модерното общество, своите политически форми (проекции, еквиваленти, значения), трябва да са налице нови режими на *анонимна видимост/публичност* и нови нормативни системи (правни, политически, идеологически) на *формално равенство и свобода*. Експанзията на модерните капиталови структури и мотивации върви ръка за ръка с експанзията на анонимната публичност и буржоазното право, намиращи привилегированото си място в един нов вид

пазар, който вече не е „място на живо общуване“, а на *еквивалентна, формално равнопоставена, анонимна размяна* и като такъв е „място на истината“ в двоен смисъл – като критерий за ефективността на отделния производител и на цялата икономика, както и за ефективността на „практиките на управление“.

В самата икономика откриваме хибридни политико-икономико-правни форми – „отношения на собственост“, „класови отношения“ и пр., превърнали се в публични залози на политически и идеологически битки. А в политиката откриваме специфични аналози на икономически форми – предприятието, производството, машините, средствата на труда и работната сила; обращението на капиталите под формата на конверсия на икономическите в политически капитали и обратното чрез социални, символни и културни капитали; производителното потребление като производство на специфична работна сила (политическите и държавните чиновници) и потребителното производство на политически, идеологически и медийни стоки като пазар, където се разменят специфични стоки и където политическата принадлежна стойност, произведена в политическото предприятие, се явява/скрива като печалба. Откриваме също подобни ефекти на овещняване.

Ключова роля във функционирането на политическото поле играе *кредитът* не в икономическия или финансовия смисъл, а в символната и политическа форма на „кредит на доверие“. Заложена по такъв начин, в самото раждане на модерния капитализъм, институцията на кредита като финансов и символен кредит прави възможно отприщването на процеса на обособяване и автономизиране на модерните социални полета – икономика, право, политика, наука, образование и пр., превръщането на правото и демокрацията в безлични формални структури, които за разлика от традиционните, възпроизвеждащите качество структури, са безгранично експанзиращи. Те, от своя страна, се превръщат в условие за промяна на типа видимост (публичност) на политическата власт, насочването ѝ от „върха“ към „основата“, „фундамента“ – населението, масите и превръщането на политиката в особен тип символна стока: „чиста видимост“, „статистическа зависимост“, днес – „Big Data“.

Етапите на развитие на отношенията на формално равенство и свобода бележат историческата трансформация на размяната като непосредствено, *лице-в-лице* отношение, както е в Античността и Средновековието, в *безлична* структура на пазарната икономика при модерния капитализъм и *чиста привидност/видимост* във виртуалната икономика при

свръхмодерния. Тъй както в пазара се привижда фундаменталното дополитическо или предполитическо условие на модерната представителна демокрация, тъй политическо условие за възможност на анонимната размяна в модерната пазарна система е наличието на формално равенство и свобода между стокопроизводители и стокопритежатели. И ако властта като собственически, т.е. политически отношения в традиционните общества се е сраснала повече или по-малко със средата (общността) и междуличностните отношения, в които тя се упражнява и които от своя страна е оформила, то с възникването на модерната капиталистическа икономика и обособяването на икономиката и политиката (държавното управление), тя – властта – става абстрактна, формална, обхващайки в своите политико-икономико-правни форми всички социални полета, които се трансформират, следвайки нейните хибридни логики.

Симптоматиката на този процес откриваме във възникването на научната рационалност, двойното счетоводство, по-късно на статистиката и още по-късно на демоскопските и маркетинговите изследвания. Всички те формират една абстрактна картина на социална реалност, каквато е „Обществото“, превърнало се вече в обект на управляване и манипулиране от страна на политиците, които тъкмо поради това се нуждаят от специализирани научни изследвания (експертиза), обслужваща политическата власт и държавното управление. Капиталовата и пазарна мотивация и логика на икономическата посредническа структура като „самодействаща“, „саморегулираща“ структура и поле на конкуриращи се актьори – предприемачи и работници, производители и потребители, продавачи и купувачи, противодействащи сили на „търсене“ и „предлагане“, и като безгранично експанзираща структура се превръща в *модел* на всички социални сфери (здравеопазване, образование, наука, култура, политика, право, медии и пр.). Така експанзията на капиталовите мотивации, започнала с откъсването на посредническата структура от опосредяваната среда, достига и престапва своите граници (предели) – привидността за преодолимост на всяка граница, на всяка „същност“, намираща израз в Хегеловото понятие за „лоша безкрайност“. Посредническата структура на традиционната, удържаща качеството общност, характерна за Античността и Средновековието, е разрушена от тази безгранично експанзираща посредническа структура на модерността, където „безграничното самонарастване на стойността“ (капиталовата мотивация) се е превърнало в

самоцел, и е заменена от нов тип посредници, чрез които става възможно удържането на противоречията на капиталистическия начин на производство.

Специфичното, когато говорим за „добавена стойност“, „печалба“, „кредит“, „пазар“, „конкуренция“ и пр. в политиката, е, че в случая става дума за *символни категории*, чрез които се осъществява обмен и конверсия между икономическото и политическото поле. Тоест за *символна икономика*, функционираща посредством *illutio*-то на „незаинтересоваността“, „безкористността“, следването на „общото благо“ – „антиикономическа икономика“, както я нарича Бурдийо, основаваща се „на отричането на интереса и пресмятането“ или „на постоянното инвестиране в институции, което, подобно на обмена на дарове, създава и възпроизвежда доверие и по-дълбоко доверие във факта, че доверието, т.е. щедростта, личната гражданска добродетел ще бъдат възнаградени“ (Бурдийо, 2007: 300). В „структурния цинизъм“ на политическата игра този трансфер на икономически в политически категории е изгласан и остава *невидим*, загубвайки своя непосредствено икономически характер. Доколкото пресмятането на печалбата става *индиректно*, опосредствано от разтеглените времеви интервали между дарове и ответни дарове, чрез които се скрива мотивацията на печалбата чрез „акумулирането на символния капитал (на признанието, честта, благородството и т.н., който се достига чрез трансмутация, постигнат чрез алхимията на символна обмяна“ (Бурдийо, 2007: 304). Ясно е, какво е печалба в икономиката, би трябвало да е интуитивно ясно и какво е печалба в политиката. Но също така, интуитивно би трябвало да е ясно, че в политиката капиталът и печалбата не трябва да се разбират буквално, в икономически (финансов), а в *символен* смисъл.

Автономизирането на икономиката като абстрактна и същевременно обективна структура – привилегирован обект на практиките на управление, чиято специфична цел е не намесата, а обратно – *отдръпването*, създаване на простор за развитие на пазара като привилегировано „място на истината“, е условие за възможност на навлизането на икономическата логика в политическото поле под маската на „незаинтересованост“ в политическата игра. Оттук насетне безпроблемно ще може да се използват икономически категории като „капитал“, „стойност“, „принадена стойност“, „печалба“, „кредит“, за да се анализират и описват (възприемат) политическите реалности като „икономически“. Но това означава също, че оттук нататък, директно или индиректно, всички дейности ще бъдат

подчинени на формалната рационалност и логика на калкулирането. Тоест, „остойностени“ чрез съответни количествени стандарти и нормативи.

Специфичният механизъм на придаване на видимост (легитимност) на процесите на взаимоотносяване на икономическата и политическата посредническа структура става чрез актове, които Бурдийо нарича „делегирание“, свързвайки ги със своеобразния „политически фетишизъм“, произтичащ от предоставянето на доверие на една група на своя представител или говорител. „Делегирането, чрез което едно лице, както се казва, дава власт на друго лице; преносът на власт, чрез който един избирател разрешава на един пълномощник да се подписва вместо него, да действа вместо него, да говори вместо него, предоставя му пълномощно, т.е. *plena potentia agendi*, пълно право да действа вместо него... Една група може да съществува само като делегира едно отделно лице – генерален секретар, папа и пр., което може да действа като морален представител, т.е. като заместител на групата... В това кръгово отношение се вижда корена на илюзията, че говорителят се явява и изглежда като *causa sui*, доколкото той е причината за това, което произвежда неговата власт...“ (Бурдийо, 1993: 161, 162). Неговата власт е преди всичко символна – власт да именува, да назовава неща. Говорителят или представителят в символен план получава правото да говори от името на определена група (партийният лидер от името на партията, депутатът от името на своите избирателите, президентът от името на нацията, папата от името на църквата и т.н.). Но подобна група би трябвало да бъде повече или по-малко институционализирана (оформена), осигурявайки си „неща, които правят групата“: символи, знаци, механизми, органи и мандати на представителство, каквито не всяка група притежава. Подобно взаимоотносяване е възможно чрез символни актове (делегирането на символен капитал на доверие, признанието или освещаването), чийто икономически аналог е *кредитът* – не само във финансовия смисъл, а като „кредит на доверие“ (институционално, символно, психологическо, морално).

Ключовият (символен) капитал в модерната политика е „доверието“ или „кредитът“ (на доверие), получаващ своята легитимност чрез демократичната процедура на избор, като доверие на избирателите. Гласът на отделния избирател – не само в преносния, но и в буквалния смисъл, носи финансов и материален ресурс (под формата на държавна субсидия за партията, помещения за офиси, медийно време и пр.), но и представлява легитимен аргумент за привличане на символни (медийни) и финансови ресурси за съответния

политически актьор (проект). Тъкмо този кредит на доверие, като обещания за бъдещето, с неговите символни, финансови и материални аспекти, се превръща в условие за възможност за развитие на един вид партийна икономика, както и за влиянието на партиите върху (партийно зависимата) икономика чрез партийни назначения в бордовете на държавни фирми и предприятия, създаване на клиентелни мрежи от привилегировани, лоялни актьори в конкурсите за обществени поръчки, публично финансиране и пр.

„Същевременно, добавя Бурдийо, добре се вижда как възможността за злоупотреба е заложена в самия факт на делегиране: Упълномощителите не дават ли в преобладаващата част от случаите на делегиране, в толкова голяма степен „карт бланш“ на своя пълномощник, именно защото често пренебрегват въпросите, на които този пълномощник ще трябва да отговори и вместо това *се осланят на тях*“? (Бурдийо, 1993: 164, 165) С други думи, *узурпацията* на властта е заложена в *самия акт на делегиране* като негов структурен ефект. Но за да се осъществи безпроблемно подобен акт, необходимо е, така да се каже, говорителят или представителят на групата „да поднесе своята личност в дар на групата“ – „пълномощническото узурпиране е по необходимост скромно, то предполага скромността“ (Бурдийо, 1993: 166). Даже когато става дума за еднолична власт и култ към личността на вождя, който също предпочита да се представя като „народен човек“, „човек от народа“, или когато става дума за самозванство, произволно самоопределяне на една личност като „водач“ на дадена група (без да я пита).

Този „оракулски ефект“ на узурпация на властта, прикриван от „смирението“ от страна на представителите на групата пред самата група (пред избирателите), се усилва и същевременно обезсилва от *апарата*, „обслужващ“ избраните или делегираните лица, но и излъчващ от своите среди избрани или делегирани представители – усилва се чрез интензифициране на видимостта и се обезсилва чрез прехвърляне на власт от говорителите към апарата. Той е също така подсигурен от политическите иновации и технологии (т.нар. днес „пиар“), конструирането на „изборни машини“, чиято ефективност се измерва чрез спечелените на избори гласове като количествен измерител на доверието в партиите, политиците и институциите, придаващо от своя страна легитимност на самата политическа власт. В крайна сметка политическата принадлежна стойност (печалба) в демократичните общества се измерва от подадените за съответната партия или политик гласове като количествен израз на политическа власт, чрез които се изчислява присъствието в парламента

под формата на депутатски места, държавната субсидия за партията, времето и квотите на участие в парламента и парламентарния дебат, медийното участие и т.н. На политическата сцена се появява политическият предприемач, съчетаващ неизбежна доза популизъм с рационалност и професионализъм в ръководството на партийните апарати – идеологията отстъпва място на технологията.

В *трета глава* на същата, първа част, се спирам върху участието на социолога и политолога в политическата игра. Хомологията между политическото и социалните полета, между политическите продукти, произведени в самото политическо поле и нагласите на избирателите, които са продукт на политическото поле, но и на всекидневните светове, в които политическото се отразява и възприема, дава отговор на въпроса как е възможно да съществува съответствие на процедурите на анкетиране и на избори или защо социолозите познават кой ще спечели изборите. По думите на Бурдийо – „на анкетата за мнение се налага имплицитно философията на изборната анкета“ (Бурдийо, 1991: 172) като елемент на функционирането на системата на представителната демокрация. Чрез произвеждането на общественото мнение като артефакт социологическите анкети съдействат за пълноценното осъществяване на основната функция на парламентарната демокрация: да обособява и конституира чрез самия народ „народната воля“. Една част от актьорите в политическата игра се специализират по изучаване на общественото мнение („народните тежнения и желаниа“), други – по манипулирането им, трети – по изразяването и отстояването им. Първите и вторите съдействат за легитимността на третите. Ако социолозите „не могат“ или по-точно „нямат право“ да грешат в своите изследвания и прогнози, то е защото изборните резултати получават допълнителна легитимност, доколкото съответстват на резултатите от социологическите изследвания и прогнози.

Условие за участие на социолога и политолога в политическата игра е предразположеността и привличането между политическото, социологическото и политологическото поле. Тази предразположеност *не е предположена*, нито пък може да се открие чрез сравняване с нещо като „действителност сама по себе си“ – извън, независимо от залозите на актьорите в политическата игра. „Обективността“ и „безпристрастността“ тук са не просто маски, те са *козове* в политическата игра. Политическото поле задава рамката, обектите и предметите на изследвания и концептуализации при спазване на постулата за „обективност и безпристрастност“. Това не означава, че социологът и политологът нямат

свои специфични залози, а че те могат да бъдат разбрани като такива в контекста на предразположеността им към политическата игра. Предразположеност, а не предположеност или подчиненост. Доколкото условие за появата на даден обект или предмет в изследователското поле и пускането му в политическо обращение е възникването на момент на привличане (в пазарната игра, на която съответства играта на демокрация, това е тъкмо *момент*, а не някаква всеобхватна подчиненост, както изглежда при „тоталитарната система“) между променящите се конфигурации на властовите сили в политическото поле, от една страна, и вътрешните залози на изследователите в академичното поле, от друга.

И колкото повече се автономизират полетата, особено икономическото от политическото поле, толкова повече икономическата логика експанзира във всички останали полета и се налага постулатът за „обективност и безпристрастност“, който легитимира и едновременно прикрива хетерономията (критичното отслабване) на социологическото поле, преди всичко в неговите гранични сегменти и зони – маркетинговите и демоскопските изследвания. Днес този процес на бизнефикация на социалните науки, и в частност на социологията, толкова е напреднал, че вече трудно може да се прокара ясна граница между икономика, политика и наука. Играта е станала „мултиполярна“. С посредничеството на медиите, академичното и агенциалното поле (демоскопските и маркетинговите агенции), както и на тинк-танковете, където откриваме също политолозите и политическите коментатори, икономическите залози се превръщат безпрепятствено в политически и обратното.

Макар и да се явяват често неразличими (взаимно заменими) на телевизионния екран, социолозите и политолозите участват по различен начин (с различни „козове“) в политическата игра, следвайки един общ залог – постулатът за „обективност и безпристрастност“. Като рисуват по различен начин (в различни перспективи) „обективната картина“ на обществените настроения и политическите процеси, те правят възможно да се говори и пише за тези процеси като за „обективни“, сякаш те наистина съществуват в действителност. При това политологията се нуждае от социологията като легитимационен източник и ресурс, който бива използван за очертаването на тези картини на „обективни процеси“ в политическото поле, взето само по себе си като нещо „самостоятелно“, „автономно“, каквото то не е. Пресичането става на медийната сцена чрез взаимното усилване на интерпретациите и коментарите на резултатите от демоскопските сондажи,

които трябва да потвърдят или отхвърлят (фалшифицират) изводите на експертите по изучаване на общественото мнение, както и на самата политическа и медийна сфера (на политиците и журналистите), които са привилегированият потребител на тези изследвания и анализи.

Какъв е ефектът от всичко това? Всекидневните представи за политика, политическите залози и научните концептуализации се пресичат, произвеждайки ефекти на съответствие (ставайки „актуални“): политиците говорят това, което искат да чуят хората, а са сигурни, че го знаят, защото социолозите са им нарисували обективната картина на обществените настроения, а политолозите са я интерпретирали, удържайки „обективно“ залозите в политическата игра, разгръщаща се във и посредством медийната и политическата публичност. Политическата власт задава и поръчва потенциалните предмети на социологическо изследване и на политологически анализ не само, както обикновено се смята, под формата на „обществени поръчки“, но и произвеждайки и задавайки рамките и структурите на общественополитическите очевидности и привидности (нагледни), възпроизвеждащи се чрез общоприетите становища и оценки (общественото мнение) в медиите. От друга страна, самото производство на експертни дискурси, притежаващи монопол върху истината, в един съществен смисъл е зависимо от политическото поле и неговите актьори, и оказва въздействие върху него посредством производството на публично мнение, легитимирането на политически позиции и отгук – разпределението на политическите капитали. Не пряко, а чрез основните идеализации за „обективност“ и „безпристрастност“. Монополът върху експертното знание се поддържа, наред с другото, посредством тези идеализации.

Същевременно не бива да забравяме, че гражданите и избирателите също участват в политическата игра, макар и от друга позиция и с друг залог – делегирането на (кредит на) доверие, т.е. на символен и политически капитал на своите избраници. И тъкмо този процес – неговото прогнозиране, гарантиране, легитимиране и прочие – е основният предмет и специфичният залог на политологическото и социологическото участие и коментари. Но този кредит на доверие не се взема от въздуха, той е продукт на функционирането на електоралните и демоскопските машини, а също и на медиите, както и на посланията на самите политици, и най-вече на институциите на представителната демокрация, чрез които политическият процес (производството на доверие) бива опосредяван. Така „научната

почтеност“ на социолога и политолога е белязана от компромиси и двойственост, но не и обречена, доколкото те винаги могат да удържат и контролират (ако поискат) участието си в политическата игра като актьори в политическото поле и полето на властта, съхранявайки своята обективност и почтеност. Разбира се, това е въпрос на избор между научната етика и политическите (и материалните) изкушения.

В **Част II**, „Хетеротопични пространства на символна власт“, *първа глава*, след като въвеждам понятията „хетеротопия“, „хетеротопични“, „утопични“ и „тропични ефекти“ (§1 и §2), разглеждам спецификата на модерното феноменално поле в контекста на структурните трансформации на публичността (§ 4) и съединяването на привидностите и видимостите в картини (§ 5). Появата на безгранично експанзиращи структури, каквито са тези на модерния капитализъм, поражда нова ситуация, отразяваща настъпилата трансформация в социалните структури (феноменалните полета). Модерният капитализъм създава специфични феноменални полета, конструиращи привидности и видимости, свързани с овещняването и отчуждаването на елементите на субективност, съзнание, сетивност от един обособен в себе си, „автономен“ индивид в противостоящи му като „чужди“, „затворени в своя идеален екран“ вещи, артефактни светове, наред с чувстващото тяло, „място“ на субекта.

Екранирането – посредством тропичните ефекти – е условие на тези нов тип трансцендентални привидности. Екраниращите ефекти действат като тропични ефекти. Между „обектите, съдържащи съзнание“ и индивидуалното съзнание възникват ефекти на съотнасяне, настройване, оглеждане, което прави възможно единството на феноменалния опит на съзнанието и сетивността на модерния човек, приел нова историческа форма на видимост – формата на „стоков фетишизъм“. Така модерното феноменално поле, макар да е привидно „прозрачно“ и „безгранично“, съдържа „скрити сили, цяла прорасналост от възможни фантазми“. „Обектите, съдържащи съзнание“, вещите, артефактите, хибридите, доколкото съществуват, екранирайки се, представляват феноменални слятости, конституиращи обективни, свръхсетивни, невидими граници, препятствия. Както отбелязва Мерло-Понти, възприемането на обекта, в това число на моето тяло като обект за самия мене, става в неотрефлектираността на моето тяло и съзнание в момента на усещане и на мислене. Феноменът в момента на конституирането си е *невидим* и като такъв е непосредствено даден в своята видимост – в празното място на „тази гънка, тази централна

кухина“, оставащо в момента на усещане, възприятие, мислене (Мерло-Понти, 2000: 152, 153). Видимото, като *невидимо за себе си*, е условие на видимостта, и като такава поражда тропични ефекти. Прекъсванията, породени от невидимостта (неотрефлектираността) на самия акт на оглеждане (екраниране), се компенсират в ефекта на екраниране, чрез който става възможна непрекъснатостта на самото феноменално поле. Аз съм и безпроблемно действам и взаимодействам в заобикалящия ме свят, доколкото се движа по щрихите на феноменални слятости, пораждащи екраниращи ефекти.

Да виждам означава, че е налице *пред-раз-положеност* на погледа. „Пред“ и „раз“ отделям с тирета едно от друго и от „положеност“, за да подчертая двойствеността на ситуацията, при която погледът заварва себе си като нещо *друго, различно*, положено в полето, конституирано с негово участие. В този аспект той е *пред-положен* там. Но той също така е *пред-раз-положен* да вижда във феноменалното поле в неговата конституирана по този начин видимост. Тоест видимостта е възможна, ако преди това феноменалното поле е пробягано – по феноменалните сраствания, препятствия, трасиращи посоката му – от един *невиждащ и невидим* поглед, който чрез самото това „пробягване“ е очертал феноменалното поле. Този първичен, невиждащ и невидим поглед, пробягал и очертал феноменалното поле по диаграмата от феноменални щрихи (сраствания), можем да наречем „*протопоглед*“. Поглед, конституиран от овещнени властови отношения и сили.

За да може погледът на дисциплинарната власт да се насложи върху и да използва властта на публичния поглед, един невиждащ/невидим поглед трябва да е пробягал феноменалното поле по следите на феноменални слятости и сраствания. Едва посредством това наслагване е възможен погледът на Das Map. Анонимната публичност е тропична. Разпространяването на анонимните структури на осреднена всекидневна публичност на Das Map в късната модерност, за които говори Хайдегер в *Битие и време* (Хайдегер, 1927), става възможно благодарение на това, че огледалната публичност, възникнала и разпространила се през XVII и XVIII век с експанзията на огледалата в дворцовото общество и оттам в различни обществени места, се е трансформирала, чрез протопогледа, в паноптична, при която дисциплинарният поглед се е насложил върху публичния и така е станало възможно инкорпорирането му в телата.⁷

---

⁷ "Всъщност едва чрез тази трета функция (произтичаща от наслагването на паноптичната схема върху схемата на изключването и на дисциплинарната схема – А. Б.) – както знаем след "Надзор и наказание" – се оказва

С модерността настъпват поредица трансформации на видимостта/публичността:

- a. възникване и разпространяване на *огледалната публичност*, конституирана във феноменалното поле на огледалния опит (образ), вграждаща в мен погледа на другите като *анонимен публичен поглед*;
- b. трансформиране на огледалната в *паноптична публичност* – чрез наслагване, посредством *протопогледа*, на *нормализиращия поглед на дисциплинарната власт* върху *анонимния публичен поглед*;
- c. развитие на осредняващите, анонимни, нормализиращи структури и ефекти на *всекидневна публичност* (на Das Man) в късната модерност и тяхната криза и разпадане.

Във *втора глава* проследявам историческите трансформации на картините на видимост от огледална към паноптична публичност (§ 1) и консолидирането на политическата власт в картини на видимост (§ 2). Доколкото публичното пространство е пространство на символна власт, то е повече или по-малко *осветено, видимо* – пространство на дискурси, погледи и реч (описуемост, визуалност, изказуемост). Власт на дискурса и на погледа, чрез които се осъществява и разгръща дискурсът и погледът на властта. Преходът от представителна средновековна публичност – една „парадна и грозна публичност” (Хьойзинха) – към анонимна модерна публичност е опосредствано от експанзията на огледалните образи, интериоризиращи публичния поглед като условие за възможност на интериоризиране на погледа на дисциплинарната власт. Системите на формално равенство („егалитарната юридическа рамка”) – на общовалидност на нормите – стават възможни благодарение на развитието на огледалната публичност и нейното трансформиране в паноптична. Така властта на нормата се разпростира от публичното в дисциплинарното пространство като норма на властта. Променя се и самият режим на видимост/публичност. Ако властта досега е произтичала от сакралното, ако е била персонифицирана и впоследствие постепенно се е десакрализираща и анонимизираща, то това е станало посредством промяната на режимите на видимост/публичност, при което поведението на индивидите от безкрайно *клонящо към* трансцендентни граници и норми преобръща посоката си към безкрайно *отклоняващо се от* иманентни граници и норми. Преобръщане,

---

възможно интериоризирането на надзираващия поглед (а с това и публичният паноптизъм)" (Деянов, 1996: 154).

намерило израз във „вътрешносветовата”, „оставаща в света протестантска аскеза” (Вебер); трансформирало се в онези техники, които Фуко нарича „дисциплинарни”.

В *Надзор и наказание*, посочвайки „преобръщането на политическата ос на индивидуализирането”, „преходът от спектакъла към надзора”, Фуко достига до проблема за функциите и ролята на публичността в дисциплинарните пространства, без да го формулира експлицитно. Условие за възникване на паноптичната власт е всъщност переходът от представителна, огледална към анонимна, паноптична публичност, при което става възможно наслагването на дисциплинарната схема върху предшестващите я, вече появили се и експанзирали в публичността, огледални ефекти. „Властта на нормата – отбелязва в тази връзка Д. Деянов – далеч не е само власт в дисциплинарните пространства, още „преди това” тя е власт в публичното” (Деянов, 1998: 336). Посоката на трансформация е от *власт на нормата* в публичното към *норми на властта* в дисциплинарното пространство. Условие за възможност на тази трансформация е възникването и развитието на типа публичност, който нарекох „огледална”. Тя е мястото, средата на превръщането на властта от показна в паноптична и дисциплинарна. Промяната на режимите на видимост в модерността е свързана с разпространяването на огледалните ефекти и зараждането на нов тип публичност, като условие за възможност на упражняването на властта от трансцендентен в иманентен план.

Възникването на модерните режими на публичност е свързано с превръщането на властта от власт на невидимото – отвъдно, трансцендентно, свещено – в иманентна власт на видимото, конституирана и оспорена, както можем да забележим още във *Владетелят* на Макиавели, в самото поле на видимост. Модерните режими на публичност са свързани с разцепването, разделянето на видимото от невидимото и потапянето на властта в полетата на видимост, конституирани чрез паноптичния поглед, но и с тропичните ефекти на оспорване на публично осветеното властово статукво.

Коментирайки тезите на Джудит Бътлър (Бътлър, 1997) и Ейми Алън (Алън, 2008), акцент поставям върху условията за възможност на съпротивата в перспективата на Фукоянската аналитика на властта (§ 3). Дори да изглежда „абсолютна”, „всесилна” властта никога не е абсолютна и всесилна. В моментите на тропизъм – посредством обратната страна на тропичното съотнасяне – тя бива оспорена, обезсилена. Съгласуваността власт – видимост, без да я мислим като каузалност, причиняване, възниква чрез тропичните ефекти,

които можем да открием в две плоскости: а) в социалните полета като привидности и видимости, произведени от социалните структури и институции, и б) в институционалните полета на политическата власт, като картини на видимост, произведени от политическите институции. Ключовият момент в отношението власт – видимост не е имитацията, симулацията, а *обръщането на тропизма* – обезсилването на властта, овластяването на обезвластените. Оспорване, обезсилване, при което във властовите отношения „обектът“ на власт отнема власт от „субекта“ на власт. Това се е случило още преди да се разгърнат видимите (политически) форми на противопоставяне, съпротива, въстание, бунт, начело на които застават харизматични водачи, фокусиращи символните енергии на историческия хелиотропизъм – на равнището на микротропизмите, инверсиращи властовите отношения, превръщащи ги в отношения на обратна зависимост на „субектите“ от „обектите“ на власт.

Ако е вярно, че господството/подчинението, както и демократично разбраното равенство, са картини, а не „същност“ или „природа“ на властта, а видимостта е визуален ред, дискурси, риторични ходове, чрез които политическата власт, без да е някаква „предоснова“, „субстанция“ или „субект“, се самоопосредства (самопредставя, самоописва и самоопределя) повече или по-малко като легитимна, то разбирането на тропичните ефекти дава възможност да излезем от капана на естествената даденост на господството и подчинението. Доколкото доминиращото е доминирано, властващото е обезвластено и във всеки момент може да бъде символно и физически отхвърлено. В символен, тропичен план оспорването, съпротивата са сдвоени с властовото отношение като негова обратна страна, а не са част от него. Субектът се конституира не чрез властта, а чрез *съпротивата* срещу властта. Съпротива, която не предхожда, но не е и вътрешен момент на властовото отношение, в което полюсът, притежаващ власт, поначало доминира, властва над полюса, лишен от власт.

В *трета глава* тръгвам от въпроса какво означава да мислим социализма през хетеротопичност, хетеротопията гледана отвън и отвътре; преминавам през анализа на логиката на революционното действие, Сталиновия модел на власт, принципа на махалото на хетеротопията, за да открия ключовия проблем за мрежите и капиталовите мотивации в „класическата система“ и в постсталинския период, и да формулирам фундаменталните характеристики на социалистическата хетеротопия – обезсилването на правния регулатор и срстването на идеология и дисциплина, както и спецификата на хетеротопичния жизнен

свят. Светът на социализма е роден от модерността и в него откриваме аналогични на западната култура места, удържащи по различен начин идентичността на западния и социалистическия човек. Но социализмът е особен вид хетеротопия – външна и противоположна на модерното западно общество *като цяло*. Хетеротопия, в която по определението на Фуко нейните (на модерната култура, но тук трябва да добавим „капиталистическа“) са „представени, оспорени и преобърнати“. Утопиите и идеологиите изглеждат по различен начин в очите на своите поддръжници – осъществими или неосъществими в зависимост дали това е гледната точка на поддръжника на едно статукво или на участника в историческото преобразуване. В очите на техните поддръжници утопиите изглеждат осъществими, докато идеологиите, в хода на своето осъществяване, изглеждат все по-неосъществими (разминаващи се с действителността).

Фуко измества вниманието от познатото съотнасяне на идеология и утопия към съотнасянето на утопия и хетеротопия. Но ако направим един експеримент: ако свържем плоскостта на разглеждане на утопиите при Манхайм и при Фуко, тогава може да се види, че общото между идеология и хетеротопия е *моментът на нормализация* – привидното привеждане в съответствие на образ и действителност. Погледът към огледалния образ обаче произвежда не просто (не)съответствие, а *преобръщане*, различно от Марксовото разбиране на идеологията като „фалшиво съзнание“. Доколкото огледалният образ – в ракурса на погледа към огледалото – е не просто преобърнат, а действително съществуващо, противоположно място, „сполучливо разиграна утопия“. Социалистическата утопия не е неосъществена или неосъществима утопия, тя е *осъществима и съществува действително* като „друго пространство“ (хетеротопия). По различен начин „друго“ за западния наблюдател и за живеещия в хетеротопията.

Защо социалистическият свят изпълнява функцията на хетеротопия и за кого? Ако този свят се реализира на практика отвъд границите на модерното западно общество, то като проект се ражда в сърцето на модерния капиталистически Запад. Така цял един свят в реалното си съществуване започва да изпълнява за Запада хетеротопични функции, удържайки кризата на неговата идентичност. Един рационален проект, зародил се в сърцевината на модерното западно общество, започва да се реализира *отвъд неговите граници*, в една предмодерна или немодернизирана, до голяма степен неразвита капиталистическа среда – Русия от началото на миналия век. И този първи опит изиграва

ролята на модел, образец, по който ще се изграждат и с който ще се сравняват всички по-сетнешни опити.

Двойно разминаване – във времето и в пространството. Комунистическият проект представлява радикална критика на „класическия либерален капитализъм“ от средата на XIX век. Когато обаче този идеологически проект започва да се реализира на практика, капитализмът е вече друг – „държавно-монополистически капитализъм“, превърнал се в „империализъм“. Съветска Русия изпълнява хетеротопична функция не за либералния, към който е насочена Марксовата критика, а за „заязващия“, *късномодерен Запад*. Днес, когато говорим за криза на либералната демокрация, криза на Запада, на Европа, трябва да имаме предвид дългосрочните последици от разпадането на социалистическата хетеротопия, която по своя генезис е огледален образ на класическия либерален капитализъм. Изпълнявала е през изминалия век хетеротопични функции както за късномодерния, постколониален Запад, така и за освободения от колониално господство „трети свят“. Разпадане, което по ирония на историята усилва кризата на самия капитализъм. Примерът на социалистическата хетеротопия трансформира капитализма, което усилва собствената ѝ ерозия. А нейното разпадане в момента на преход към неолиберален капитализъм от своя страна усилва кризата на неолибералния капитализъм, разрушаването на социалната държава и подкопаването на либералната демокрация.

Така социалистическата хетеротопия бива видяна в два ракурса: от *външна* гледна точка – на гледащите хетеротопията и от *вътрешна* гледна точка – на пребиваващите в нея индивиди. За оглеждащия се в нея Запад тя изпълнява компенсирани, нормализиращи функции, удържащи идентичността му под напора на взривоопасни противоречия. За живеещите в хетеротопията, тя е радикално нов свят, изплуващ в двойното отрицание – идеологическо и практическо – на западния свят и на собственото минало. Жизненият свят на социалистическата хетеротопия изпълнява двойка функция – *хетеротопична* за външния наблюдател и *утопична* за живеещия в хетеротопията. Когато казвам „утопична“, имам предвид музеифицирането на бъдещето – онова особено място, от/през което Новият човек възприема своето минало и настоящето си, като осветени и насочени към едно прозрачно, разгадано и постижимо, научно обосновано бъдеще, което е в процес на изграждане. Въпросът е *само* да се преодолее съпротивата на „неподатливите материи“ и „остатъци от миналото“.

Логиката на революционно действие в очите на революционния субект, продиктувана от „логиката на историята“ (хегелианската „логика“ на историята – „тъждество на исторически и логическо“), следва динамиката на революционния процес като смяна на видимости и картини на видимост, в които този процес е привиждан. Насилие, терор върху „съпротивляващата се материя“; двойно отрицание (военен комунизъм – НЕП – колективизация и индустриализация) на първоначалния проект чрез завръщания към първоначалния замисъл.

В § 4 разглеждам ключовия въпрос за *модела на Сталиновата власт*. В какво се изразява неговата специфика? Най-често допусканата грешка е, че той се разглежда по аналогия с феодалната власт, абсолютната монархия или като радикално продължение на бюрократичната рационалност на модерната държава. Макар и да прилича по нещо на монархическата власт, както и на модерната бюрократична държава, става дума за качествено нов тип властово устройство. В него откриваме три взаимосвързани момента: 1) изземване на властта от частично автономни дотогава социални структури; 2) натрупването ѝ в качествено нов тип апарат; 3) изсмукването ѝ на върха – в пункта „Сталин“. Дилемата, пред която е изправена большевишката партия и която ще изплува отново и отново по-късно, е: концентриране на властта в апарата *или* овластяване на социалните структури. Усилването на властта на единия полюс винаги е за сметка на другия. Експроприацията предизвиква изсмукване на власт от икономическата структура в командните позиции на партийните и държавните апарати. Така социалните полета стават напълно зависими от политическата власт, разпределена в партийно-държавната пирамида.

Очевидно властта на този нов тип апарат е различна от тази на бюрократичния апарат при абсолютната монархия или в модерната държава. Руският царизъм е създал устойчив хабитус на подчинение. Патриархалната руска община е създала среда на усилване и резонанс на патерналистични и колективистични хабитуси, които ще бъдат абсорбирани и трансформирани от новата идеологическа и социално-икономическа система в града. След хаоса и поредицата от революционни иновации тези хабитуси ще се впишат в непозната по своите мащаби и ефективност идеологическа и политическа машина. Нейният основен принцип е господството на партийния апарат над всички останали (държавни и стопански) апарати. Това е власт, основана на представата (картината) за нов тип хомогенна, прозрачна,

свръхпроводима структура, ориентирана към един пункт – пунктът “Сталин”, който я трансцендира.

Но апаратът в действителност не представлява хомогенна структура. Той не функционира прозрачно на всички равнища, дори на отделно взето равнище, както го представя тоталитарната парадигма. В него откриваме различни интереси и залози, най-малкото заради това че социалните полета не могат да бъдат лишени изцяло от специфичен ред (власт). Специфични форми на власт (икономическа, педагогическа, медицинска, научна, културна, правна и пр.) запазват известна роля, макар и в отслабен вид. Но най-вече, заради това че в самия апарат възникват мрежови образувания, които се разпространяват във всички социални полета.

Ако се иземе властта от вещите, по известната формула на Маркс тя се превръща във власт на едни лица над други, приемайки персонифицирана форма. Но в случая става дума за особен тип персонификация, различна от античния или феодалния тип, персонификация, при която вождът е пазител на официалния идеологически дискурс чрез силата на подчинения му апарат. Отнетата от вещните структури обществена власт се натрупва и разпределя йерархично в апарата, образувайки силово поле, чийто вектор е насочен към върха. Настъпва мащабно изнемане и трансформиране на посредническата власт на социалните структури в политическа власт на апарата и изсмукването ѝ постъпателно отдолу нагоре до върха на пирамидата. Това довежда до ефект на свръхперсонифициране на върха и нарастващи дефицити на власт в основата на пирамидата. Нарастваща безтегловност на по-ниските спрямо по-високите равнища. Кое не означава, че последните са лишени изцяло от власт, нито пък че по-високите равнища безапелационно властват над по-ниските.

Този модел по-късно ще бъде характеризирани като “култ към личността”. Но култът не е основната му характеристика, а по-скоро негова външна проява. Основната му характеристика е друга – *дефицит на обективизирана (овецнена) власт на модерните посреднически структури*. Така се формира представата за една „всесилна“ власт, която обаче изпитва реално дефицит на обективна власт. Историята на социализма описва махаловидни движения: *едната („лявата“) посока* е посоката на реализация на самия проект в „чистия“ му вид, първоначално чрез въвеждането на декретна („революционна законност“) – експроприация на капиталите, частната собственост, унищожаване на

стоково-паричните отношения, разрушаване на буржоазното право и демокрация, буржоазната държава и парламентаризъм, на буржоазните форми на живот („отживелиците“) – всички това, свързано с привидно неимоверно усилване на властта на апарата; *другата* („*дясната*“) *посока* на махалото е посоката на частична, временна либерализация – възстановяване на ролята на правото като регулатор, на стоково-паричните отношения, дребната собственост, отслабване на натиска на партийния апарат за сметка на нарастване на материалната заинтересованост и самостоятелност на икономическите единици. Едната – „лявата“ посока на махалото – отразява отнемането на властта на вещите и блокирането на модерните посреднически структури, което не може да се осъществи изцяло, а другата – „дясната“ посока – обратното им частично овластяване. „Частично“, доколкото то също не може да се осъществи докрай. Основното противопоставяне тук е между партийната (организационно-идеологическа) и стопанската (технократска) номенклатура. Първата – като пазител на идеологическия проект и втората – като потенциален и реален носител на капиталови мотивации, доколкото има пряк достъп до икономическите активи и ресурси. Залогът е еманципирането на стопанската и търговската номенклатура от властта на партийната номенклатура.

Част III, „Мрежи, кризи, преходи“, както личи и от заглавието, проследява кризите и мрежовите трансформации в края на „стария режим“ и началото на прехода („повторното раждане на капитализма“ (на „втория български капитализъм“) на фона на процесите в Централна и Източна Европа и кризата на глобалния неолиберален капитализъм в началото на новия век.

В края на бившия режим у нас (края на 80-те години) се наблюдава парадоксален опит за снижаване и трансформиране на видимостта на властта. Странно е, че ключът към преустройството се вижда по този начин, а не, както в съветската перестройка, – през „гласността“. Защо? За разлика от Съветския съюз, където в „епохата на застой“ икономическите реформи са на практика преустановени, у нас те се осъществяват по особен начин, на приливи и отливи. Започналото тук мащабно преструктуриране на полето на власт в условията на ерозия и бутафоризиране на официалната публичност – дори не толкова за да се имитира преустройство, а заради натиска на мрежовите актьори и капиталовите мотивации, влиза все повече в конфликт със станалия неефективен модел и механизъм на управление на икономиката и държавата.

Това е нелек, противоречив, дори на моменти драматичен за номенклатурата процес. Изземването от страна на апарата на социален капитал от агентите в хетерономните полета и отгук – невъзможността да се компенсира техният капиталов дефицит *без апарата*, довежда до експанзия на мрежите в самия апарат и в самите социални полета, и същевременно – до обезсилването им. Натрупването на мрежов капитал в апарата, заедно с оспорената му легитимност, обуславя специфичната двойственост и пулсация на полетата и актьорите в зоните на видимост/невидимост, като функция едновременно на нарастване и свиване на пространствата на „особена свобода“. Свобода в сивите, неопределени зони между официалната и неофициалната публичност, като ефект от засилването на самостоятелността, материалната заинтересованост, икономическата (в т.ч. частната) инициатива. Свобода, изникваща в междините между започнатите и недовършените реформи, преустройства, реорганизации, кадрови размествания, които, макар и да целят да „реформират“, всъщност обезсилват официалните политически субекти и институции. Свобода в зоната между апаратните позиции и позициите в мрежите, обхващащи в различна степен, по различен начин (по линията на професионалните, семейните, роднински, землячески и пр. връзки) повече или по-малко всички социални групи и слоеве. Свобода, породена от невъзможността да се задържи автономизацията на актьорите, привидната свръховластеност на горните етажи на апарата, оспорваща властовия им ресурс; нарастващата неспособност на апарата да компенсира капиталовите дефицити в започналите да се автономизират, но оставащи все още зависими от политическия капитал социални полета.

Този специфичен дефицит на власт се усилва от непризнаването до последния момент, или частичното признаване, на частния сектор. Развитието на частна собственост бива допуснато само в сферата на търговията и услугите, не и в производството (промишлеността). Отгук и нарастването на двойствеността и хаотичността в поведението на върха: „предоставянето на собствеността на трудовите колективи“, при което държавата остава „собственик“; „фирмената организация“, разбрана по-скоро като създаване на държавни, а не на частни фирми; развитие на „социалистическата демокрация и плурализъм“, извеждането на партията като „ешелон на властта“ при запазване на нейната „стратегическа ръководна роля“ и т.н. Залогът на противопоставянето между партийната (организационна и идеологическа) номенклатура и нейната „дясна ръка“ – ДС с различните

й структурни звена, от една страна, и външно-търговската и стопанската („технократска“) номенклатура, от друга, е контролът върху мрежовите ресурси и капитали. Тъй като, ако партийната номенклатура допусне еманципирането на външно-търговската и стопанската, биха отслабнали специфичните ѝ мрежови ресурси. Нарастването на автономизацията на полетата в постсталинските времена у нас, доколкото е съпроводено с периодично нарастване на партийния натиск и контрол, засилва двойствеността и напрежението.

Но защо в самия край на бившия режим наблюдаваме нещо като реванш на „здравите сили“? Струва ми се, това е опит на партийната номенклатура да овладее критичната загуба на власт, породена от отслабването на контрола и обезценяването на идеологическите и кадровите ресурси (капитали), които доскоро са ѝ гарантирали господстващо положение във всички социални полета. Натискът отвън на перестройката и т.нар. възродителен процес вътре у нас усилват усещането за подкопаване на идеологическа, политическа и организационна власт у партийната номенклатура за сметка на нарастването на мрежовата власт на еманципиращите се агенти в автономизиращите се социални полета. Тогава, едва ли изглежда парадоксално, че „нежната революция“ изиграва всъщност спасителна за посочените по-горе актьори роля. Не в политически, а в мрежов план. Доколкото зад завесата на този „радикален“ символен жест на скъсване с миналото, те успяват да тласнат и развият вече стартирания процес на конверсия и „първоначално натрупване на капитала“.

Във *втора глава*, връщайки се към едно изследване от началото на 90-те години на тогавашния Институт за социална критика (днес Институт за критически социални изследвания), използвайки инструменти на психоанализата и социоанализата, разкривам проекциите на кризата на посттоталитарните идентичности, блокирането на биографичната и историческата машина. „Биографична машина“ наричам ефектите на публично конструиране на идентичности, тропичните ефекти (извръщания) на биографичните към историческите разкази – заемането на позиция от бъдещето, поставянето в съответствие на „смисъла на „моя“/„нашия“ живот“ и „смисъла на историята“. Биографичната машина хвърля мостове, неутрализира разломите, пропастите между живота и биографията, придавайки на живота общоприет и признат смисъл. Животът и разказите за него, макар да се преплитат, не са едно и също нещо. В преходите/преводите от частни към публични сфери пробиват скритите напрежения между живеещия своя „уникален“ живот човек и неговите публични представяния. Животът няма общовалидна смислова структура. Вплетените в

разказите събития-границы („събития-междини“) маркират преходите между коренно различни биографични ситуации – разгръщането и свиването, набавянето и лишаването, даряването и отнемането на „смисъл на живота“. Ако заимстваме от понятийния инструментариум на психоанализата, можем да наречем тези процеси „биографично съзвучие“. Кризата на биографиите извява симптомите на блокиране на преноса на смисъл от индивидуален, групов в универсален (биографичен и исторически) план и обратно, предизвикани от "Голготите" на историята.

Предмет на *трета глава* са мрежовите трансформации на прехода и конверсията на капиталите. Обикновено прехода се представя като „Преход“ с главна буква и в единствено число, „от – към“ („от тоталитаризъм и държавна икономика към демокрация и пазар“). Но това е картина на видимост, в която сме потопени и която трябва да бъде – самата тя – изследвана. А това означава да си представим не един единствен, прозрачен, управляем „преход“, а множество преходи в различни аспекти и на различни равнища (в икономически, политически, културен, ценностен, психологически план; на микро и макро равнища), като структурни и мрежови трансформации, и като легитимационни стратегии и самоописания на актьорите, участващи в тях. Ключовото понятие, описващо тези процеси, е „политико-икономическа симбиоза“ – срастване на политически и икономически мрежи, чийто произход следва да се потърси в обществото на „бившия режим“. Те протичат на различни равнища и в различни полета, като трансформации и реструктуриране на различни видове капитал (политически, икономически, социален, културен).

Версията на мрежов анализ, към която се придържам тук, е близка до теорията на Мишел Калон (Callon, 1986), Бруно Латур (Latour, 1988), Джон Лоу (Law, 1986) и др., известна като „теория на дееца-мрежа“ (actor-network theory) и мрежовия подход на Пиер Бурдийо, използван от Дейвид Старк и Ласло Бруст (Stark, Bruszt, 1992, 1998) при анализа на икономическата трансформация в Източна Европа в началото на 90-те години, както и до идеята за „символната икономика на дарообмена“ на Пиер Бурдийо, приложена от Иво Можни към анализа на социално-икономическата трансформация в бивша Чехословакия (Можни, 2003). Съчетанието на тези подходи дава ключ към разбирането на наблюдаваното и констатирано от много изследователи и анализатори критично отслабване на държавата и институциите в годините на преход.

В основата на анализа са следните тези: Първо, промените не започват от някаква сакрална дата – Десети ноември 1989 година, дори не в последните години на бившия режим, а значително по-рано – с постепенното автономизиране на икономиката, апаратните мрежи и актьори, при което от политическото поле и капитали се раждат и еманципират специфични капитали и капиталови мотивации. Този процес се разгръща в хибридна форма, посредством един вид „консенсус“ между на пръв поглед противопоставящи се актьори и стратегии – конверсията, реституцията и приватизацията на капиталите. Второ, от тази гледна точка т.нар. преход е всъщност превръщане, прераждане на обществото на бившия режим в едно по специфичен начин мутирало общество, съдържащо както познати, така и необичайни черти, отразяващи българските реалности и наслагането на процесите на неолиберална глобализация. Пресичането, преплитането на глобални, регионални и локални мрежи, на интересите на глобални и местни актьори, изявяващо фундаменталната отлика между класическия процес на първоначално натрупване на капитала като продължителен исторически процес на „насилствено отделяне на производителите от средствата за производство“ и повторното раждане на капитализма от социалистическата държавна икономика. Което, макар и започнало в латентни форми много преди 1989 година, протича в съгъстени исторически срокове (буквално за „една нощ“) чрез непознати досега финансови и корупционни схеми на източване и разграбване на държавната собственост от едно привилегировано малцинство.

Движещият мотив на делегирането на мрежови ресурси е конверсията на политически в икономически капитали в условията на остър дефицит и загуба на легитимност на дадени групи и техни представители. Един вече девалвирал капитал, запазил известно време своята ефективност като връзки и специфични компетентности, се прехвърля от един актьор на друг, от едно на друго място – не просто, за да бъде съхранен, а да бъде превърнат от политически нелегитимен в легитимен икономически капитал. Така възникват нови мрежови образувания, които вече не могат да бъдат изведени непосредствено от бившия режим. И за да разберем какво се е случило, трябва да реконструираме зависимостите, историите (в това число биографичните истории) в политическото поле. Тъкмо в политическото, доколкото то доминира.

Макар да са налице множество специфични процеси (цикли) на конверсия всички те имат един и същ структурен ефект – *еманципация и противопоставяне на творенията на*

техните създатели. Новите актьори се еманципират и противопоставят на бившите носители на политически капитал, доколкото последният вече е девалвиран и загубил господстващата си роля. (Можем да наречем този ефект „ефект Франкенщайн“.) И въпреки че става дума за различни видове конверсии (на различен вид капитал) те могат, стига да държим сметка за различието помежду им, да бъдат разгледани в рамките на един общ процес на конверсия на нелегитимни политически в легитимни икономически капитали.

Важно е, че тези процеси на конверсия по различен начин засягат не само бившата номенклатура, но също опозиционните и дисидентските елити. По такъв начин те образуват специфични политико-икономически симбиози, намерили израз в споделянето на власт, улеснило разпадането на бившия режим, както и привидното оттегляне на неговите елити, но и затруднили, и дори в известна степен блокирали самата промяна. Допускам, че това се дължи не на политически актьори, намиращи се под светлината на прожекторите или на съпротивата на „ретроградни сили“, а на политико-икономическите мрежи, около които се развиват нов тип сраствания, формиращи мутирала, обезсилени в институционално и нормативно отношение среди, блокиращи въвеждането на правила на играта, наречена „пазарна икономика“ и „либерална демокрация“.

Последната, *четвърта глава* на тази част хвърля мост към нови изследователски въпроси: Какво представлява съвременният капитализъм – „система“, „строй“, „свят“ или „сингуларни ефекти“? Какво означава да мислим капитализма през исторически граници, възможно ли е това и ако да – какво би било обществото отвъд неговите предели? Какъв тип трансформации биха отвели към едно подобно общество или общност. Отговорите търся в образуващите се анклави във „всемогъщото“ статукво; във възникването на *нов тип общности*, чрез които си пробива път една нова етика. Общности, които се опитват да живеят независимо, хранейки надежда, че биха оцелели дори и „след края на света“. Доколкото тези общности „представят, оспорват и преобръщат“ останалия свят, можем да ги наречем „хетеротопии“. Техните обитатели вярват, че предлагат алтернативни форми на живот, чрез които е възможно да се възстановят разкъсаните връзки между обществото, човека, природата и техниката. Може би не без основание някои ще привидят в тези общности наследници на утопичните проекти отпреди два века като тези на Робърт Оуен, като „фаланстерите“ на Шарл Фурие, кооперативите и икарийските колонии на Етиен Кабе и пр. Едва ли би трябвало да очакваме обаче „на небето на историята“ да изгрее едно

единствено слънце – по-скоро ще изгреят много слънца, удържащи различни идентичности, споделящи ценности и норми, възстановяващи разкъсаните връзки между човек, тѣхне (τέχνη), природа и общество.

Накрая, във **Вместо заключението**, като подхващам идеята на Гадамер от финала на *Истина и метод* (Гадамер, 1960) за една „метафизика на светлината“, се опитвам да извлека някои основни мотиви и сюжети на дисертационния труд. Както е известно, Гадамер завършва своята книга с „метафизика на светлината“, завещана от платонико-неоплатоническата традиция, освободена от „субстанциалната“ или субстанциализиращата метафизична представа за „един постоянен сетивно-духовен източник на лъчение както бива схващан в стила на неоплатоническо-християнското мислене“ (Гадамер, 1997: 670). Тази „светлинна метафизика“, чрез идеята за „самопредставяне на битието“ и за това, че „всяко разбиране е събитие“, ни отвежда отвъд хоризонта на „субстанциалната метафизика“ и ни спасява от капана на „релятивизма“, който ни дебне при погрешното възприемане на тезата, че няма нещо като „основа на основите“ или „предоснова“ на обществото (и властта). Някаква „природа“, разбрана като „човешка природа“ или „действителност сама по себе си“, на която би съответствала „научната обективност“ като ценност. Безкрайно приближаване до една обективна, научна истина, която непрекъснато ни се изплъзва, но все пак съществува „там, някъде“. Скъсването с метафизиката, както и да е поднесена тя – като вяра в Бог, или в Разум и Прогрес, би трябвало да може да бъде компенсирано от „светлинната метафизика“ на видимостта. Тогава въпросът е как са възможни подобни картини на видимост на заобикалящия ни свят и на себе си като част от него или противостоящ на него Аз – един „дълбинен Аз“, притежаващ вечни, трансисторични и транскултурни структури и ценности, образувачи нещо като „основа на основите“ на човешкото съществуване. Или на Обществото, разбрано също като трансисторична и транскултурна реалност. Накратко – може ли да се живее без вяра било то в Бога, Разума, Истината или Прогреса? Тук оставям настрана какво съдържание влагаме в подобни метафори. Не е ли в „човешката природа“ заложена необходимостта от трансцендиране, вярване, прекрачване на границите на настоящето, екстатичността? Може би трябва да кажем, следвайки Сартр, че ако е налице „метаустойчива“ позиция, тя не е свързана с приемането на някаква неизменна, предадена основа, необходимост, детерминизъм. Но не означава ли отхвърлянето на каузалността

(причинно-следствените връзки), отхвърляне на всякаква устойчивост, основаност на човешкото съществуване?

Моят отговор е: необратимият детерминизъм, свеждането на дадено следствие (набор от следствия) до една причина; полагането на една „предоснова“ или на „забравени начала“; разглеждането на случайността като епифеномен на необходимостта (форма на необходимост); редуцирането на следствието до причината и на случайността до необходимостта са видимости и картини на видимост, конституирани чрез социалните структури и институции, центриращи, придаващи устойчивост на човешкото съществуване, натурализирани като негова „основа“, неизменна „природа“, „корени“, „първоначала“. Трябва да имаме смелост да приемем, че устойчивостта на човешкото битие е съвсем крехка и тя е възможна чрез трансцендиране без трансцендентност, утопия без метафизика, цялост без йерархичност, консистентност (идентичност) без детерминизъм. Чрез оставяне на шанс за поява на ред и необходимост като уязвими епифеномени на хаоса и случайността. „Редът“, „йерархиите“, „прогресът“ и пр. видимости и картини на видимост са крехки завоевания на множество сближаващи се и раздалечаващите се, пресичащи се и разпръсващи се, продължаващи и прекъсващи щрихи (следи) на исторически развития, не по силата на преддадена историческа необходимост. Те могат да бъдат оспорени и разрушени, заменени с нови картини. Не продукт на субективното въображение, а на онова, което бива наричано „социално въображение“ – въобразеното във и чрез социалните структури и институции. Религиозните, философските, научните и политическите „метафизически картини“ (Бог, Природа, Разум, Общество, Власт) са интегрален израз на по специфичен начин социално (структурно) въобразени привидности, видимости и картини на видимост. Нека за сетен път подчертая: видимостите и картините на видимост не са субективни илюзии (заблуди), подлежащи на разобличаване, за да стигнем до неподправената, обективна реалност на историческите и обществените закономерности. Това са феноменални и хабитуални пластове, дискурсивни практики и ритуали, чрез които властовите отношения и сили, приемайки формите на различен вид власт, опосредстват и трансцендират социалните полета. С други думи, картините на видимост са социално произведени и изпълняват легитимираща функция в социалните светове и полета, също и в политическото, като опосредяващи структури.

Справка за научните приноси

1. Очертано е едно ново проблемно поле – това на историческата социология на политическите видимости, намиращо се на границата между социологията на политиката и социологията на публичността. Разработени са основните му изследователски инструменти – „привидности“, „видимости“ и „картини на видимост“, изведени от областта на феноменологическия анализ на видимостта, социоанализата и психоанализата, теорията на посредническите структури, мрежовия анализ. Разгледани са исторически специфични картини на видимост като посреднически структури на функциониране на специфични форми на власт (религиозна, правна, икономическа, политическа), явяващи се в специфични режими на видимост/публичност, придобиващи при определени условия доминантна роля. Политическата власт е разгледана като консолидиране и организиране на привидности и видимости в режими и картини на видимост/публичност в тяхната историческа произведеност. Прокарани са „исторически надлъжни“ и „напречни разрези“ в проблемното поле на историческата социология на политическите видимости през призмата на повратни точки, фокусиращи трансформациите на режимите на визуализиране на властта и политиката, намиращи израз в исторически специфични картини на видимост. Показано е как чрез преплитания и взаимни опосредявания на различни символни форми – икономически, политически, религиозни, правни – се произвеждат различни режими на видимост/публичност.
2. Дефинирана е триадата политическо – политика – политическа власт: политическото, като символни проекции, репрезентации, самоопосредявания на една общност в картини на видимост в публичните пространства; политиката, като специфична „метадейност“, лишена от конкретен предмет, чийто специфичен предмет е ръководенето на дейности, т.е. опосредяването и трансцендирането на специфичния ред, присъщ на отделните социални полета, повече или по-малко автономни и противостоящи на общия политически ред; политическата власт, като форма на

- власт, преоформяща присъщия социален ред (номос) на съответното поле чрез политическия ред, който тя налага и на който присъщият ред на полето противостои.
3. Инверсията власт → видимост е разгледана като израз на инверсията политика → икономика в модерното капиталистическо общество. Разгледани са преносите и взаимните опосредявания на политика и икономика, на икономически категории в политическото поле, чието условие за възможност е трансформацията, настъпила при модерния капитализъм в начина на функциониране и поведение на икономическите посредници, довела до възникване на феномените на стоковия фетишизъм и тяхното разпространение във всички социални полета и по-конкретно в политическото поле като феномени на политическия фетишизъм. Възприемането на политическото поле през призмата на пазарните и капиталовите логики и мотивации. Демократизацията и формирането на модерната държава, развитието на универсалните структури и системи на формално равенство и свобода, и анонимна публичност, чиито корелати се привиждат в конкурентните сили и актьори на пазара и представителната либерална демокрация, като условие за възможност на проникването и разпространяването на икономическите логики в политическото поле.
  4. Публичното пространство е дефинирано като хетеротопично пространство на символна власт. Разграничени са утопичните, хетеротопичните и тропичните ефекти в това пространство. Показана е структурната трансформация, която се извършва на прага на модерното общество от огледална, през паноптична, към анонимна публичност. Класическата социалистическа система (сталинисткия модел на власт) е анализиран като хетеротопия с нейните специфични мрежови структури; показан е в тази връзка принципът на действие на махалото на социалистическата хетеротопия, специфичните идеализации и структури на нейния свят, свързани с обезвластяването и блокирането на модерните посреднически структури, обезсилването на правния регулатор и срастването на идеология и дисциплина.
  5. Проблематизирани са възприеманите на доверие представи за т.нар. посттоталитарен преход като прозрачна промяна „от тоталитаризъм и държавна икономика към демокрация и пазар“ като картина на видимост. Зад идеологемата „посттоталитарен преход“ се крият множество преходи в различни аспекти и на различни равнища, като

структурни и мрежови трансформации, и като легитимационни стратегии на актьорите, участващи в тях. Ключовото понятие, описващо тези процеси, е „политико-икономически симбиози“, кристализиращи в „молекули на конверсиите“, чрез които мрежите се трансформират и срастват, и чийто произход следва да се търси в обществото на „бившия режим“. На основата на мрежовия анализ, близък до теорията на Мишел Калон (Callon, 1986), Бруно Латур (Latour, 1988), Джон Лоу (Law, 1986), известна като „теория на дееца-мрежа“ (actor-network theory) и мрежовия подход на Пиер Бурдийо, използван от Ласло Бруст и Дейвид Старк (Stark, Bruszt, 1992, 1998) при анализа на икономическата трансформация в Източна Европа през 90-те години, както и до „символната икономика на дарообмена“ на Пиер Бурдийо, приложена от Иво Можни към анализа на социално-икономическата трансформация в бивша Чехословакия (Можни, 2003), са очертани процесите на реструктуриране и конверсия на капиталите при основни типове актьори на българския преход; възникването на молекулата на конверсиите като специфично съчетание на различни ресурси (материални – на тогава все още държавните предприятия, финансово-кредитни – на нововъзникналите частни банки, медийни, силови, правни и пр., със съответните контролиращи ги актьори).

6. Най-сетне направен е опит да се излезе отвъд мисленето на капитализма като „безкрайно адаптивна система“ и „прераждания“ на капитализма от един тип в друг към мисленето на капитализма като „сингуларен капитализъм“, с неговите експанзиращи в различни среди и социални полета системни ефекти. Да се мисли капитализма отвъд неговите исторически граници, ще рече той да бъде видян през конкретни, практически реализирани утопични проекти (хетеротопии); не като един единствено възможен „строй“, а като множество пробиви в привидно всемогъщото статукво.

Цитирана литература в автореферата

- Агамбен, Джорджо. (2004). *Ното sacer. Суверенната власт и оголеният живот*, прев. С. Михайлова. София: ИК КХ.
- Браун, Питър. (2004). *Власт и убеждение в късната античност*, прев. Д. Илиев. София: ИК „ЛИК“.
- Бурдийо, Пиер. (1991). *Общественото мнение не съществува*, прев. Л. Деянова, *Критика и хуманизъм*, 1991/2.
- Бурдье, Пьер. (1993). *Социология политики*, прев. Е. Д. Вознесенская и др. Москва: SOCIOLOGOS.
- Бурдийо, Пиер. (1993). *Делегирането и политическият фетишизъм*, прев. Б. Димитрова, –В: Пиер Бурдийо. *Казани неща*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
- Бурдийо, Пиер. (2007). *Размишления по Паскал*, прев. М. Димитрова. София: „Панорама плюс“.
- Гадамер, Ханс-Георг. (1997). *Истина и метод. Основни черти на една философска херменевтика*, прев. Д. Денков. Плевен: Издателство ЕА.
- Дельоз, Жил. (2004). *Постскрипtum върху обществата на контрола*, прев. А. Колева. –В: *Социологията като шанс. Текстове*, съст. Л. Деянова. София: Изток-Запад.
- Дельоз, Жил, Феликс Гатари. (2009). *ХИЛЯДА ПЛОСКОСТИ. Капитализъм и шизофрения 2*, прев. А. Колева. София: КХ издателска къща.
- Деянов, Деян. (1996). *Модерните хетеротопии през метода на огледалото*, *Социологически проблеми*, 1996/3.
- Деянов, Деян. (1998). *Модерната публичност: многомерният паноптизъм на дисциплинарното общество*, –В: Мишел Фуко. *Надзор и наказание. Раждането на затвора*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
- Деянов, Деян. (2001). *Увод в логиката и методологията на хуманитарните науки (Хуманитаристиката след „смъртта на човека“)*. Пловдив: Пловдивско университетско издателство „Паисий Хилендарски“.
- Де Серто, Мишел. (2002). *Изобретяване на всекидневието*, прев. Е. Грекова. София: ИК „ЛИК“.
- Дюверже, Морис. (1999). *Социология на политиката*, прев. А. Райчева. София: Кама.
- Коев, Кольо. (1996). *Видимостта: феноменологически контексти*. София: ИК „Критика и Хуманизъм“.
- Маркс, Карл. (1968). *Капиталът*, том първи. София: Издателство на Българската комунистическа партия.

- Маркс, Карл. (1969). *Капиталът*, том трети. София: Издателство на Българската комунистическа партия.
- Мерло-Понти, Морис. (2000). *Видимото и невидимото*, прев. С. Деянов. София: ИК КХ.
- Фуко, Мишел. (1998). *Надзор и наказание. Раждането на затвора*, прев. П. Стайнов, А. Колева. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
- Фуко, Мишел. (2016). *Управляването на себе си и на другите. Курс лекции в Колеж дьо Франс (1982–1983)*, прев. А. Колева. София: Издателска къща КХ – Критика и Хуманизъм.
- Фуко, Мишел. (2019). *История на сексуалността, том 1. Волята за знание*, прев. А. Колева. София: Издателска къща КХ – Критика и Хуманизъм.)
- Хабермас, Юрген. (1995). *Структурни изменения на публичността*, прев. С. Йотов. София: Център за изследване на демокрацията, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
- Чалъков, Иван и др., (2008). *Мрежите на прехода. Какво всъщност се случи в България след 1989 г.* София: Изток-Запад.
- Шмит, Карл. (2008). *Понятието за политическото*, прев. А. Лешников. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
- Deleuze, Gilles. (1997). *Cinema 2: The Time-Image*. University of Minnesota Press. Minneapolis.
- Foucault, Michel. (1986). Of Other Spaces. In: *Diacritics*, vol. 16. No 1. Spring.
- Foucault, Michel. (2004). *Naissance de la biopolitique*, Cours au Collège de France (1978-1979). Seuil/Gallimard, OCTOBRE 2004.
- Polanyi, Karl. (2001). *The Great Transformation. The Political and Economic Origins of Our Time*, BeaconPress Boston.

UNIVERSITY OF NATIONAL AND WORLD ECONOMY

Faculty of General Economics

Department of Economic Sociology

Assoc. Prof. PhD Andrey Viktorov Bundzhulov

**POWER AND VISIBILITY. TOWARDS A HISTORICAL SOCIOLOGY OF
POLITICAL VISIBILITIES**

EXTENDED SUMMARY

of a dissertation thesis for acquiring the scientific degree of

Doctor of Sociological Sciences

Professional field 3.1. Sociology, anthropology, and sciences of culture

Sofia, 2019

Contents of the dissertation thesis

Preamble

The stake of the study: an introductory delineation of the problem field	7
Character of the study and structure of the exposition	18

Introduction

I. Analytic grid

1. Appearances, visibilities and pictures of visibility	22
2. Outlining the research field and approach	38
3. Two assumptions	56

II. Map of the study

1. Social spaces and heterotopias	61
2. Socialism as a heterotopia	74

III. Methodological framework

1. Subject and goal of the study	80
2. Beyond visibility: the phenomenal structuration of the being	88
3. The power-visibility couplings, the absorption of power by visibility	101

Part I: THE SOCIOLOGICAL STUDY OF POLITICS

Chapter One

THE SUBJECT OF THE SOCIOLOGY OF POLITICS

1. Politics, everyday notions and sociology: the problem of reflexivity of sociological research	118
2. Politics as a subject of sociological research	126
3. Political, politics, political power	129
4. Streaks of conceptualization of power: Weber – Elias – Schmitt – Foucault – Bourdieu	140
4.1 De-substantialization of power	141

4.2 Asymmetry and reversivity of power and domination. Symbolic production of legitimacy	147
4.3 Identification of politics, state and power. Politics as a meta-activity built over and transcending all other activities	154

Chapter Two

ECONOMY AND POLITICS: TRANSFERS AND MEDIATIONS OF THE ECONOMICAL STRUCTURE IN THE POLITICAL ONE

1. 'Economic base' and 'political superstructure'	162
2. Milieus of mediation. The power of mediators	172
3. The effect of 'veridiction' (Foucault). Reversivity of the politics-economy relation	191
4. The credit of trust. Delegation, an 'oracle effect' (Bourdieu)	202

Chapter Three

THE SOCIOLOGICS AND THE POLITICAL GAME

1. Why do sociologists predict who will win the elections?	213
2. The sociological field under the old regime and the transition	221
3. 'Refuges of truth' (Arendt)	226
3.1 The public use of reason	227
3.2 The representative nature of political thinking	228
3.3 Refuges of truth	229
3.4 The critical heteronomy of the research field	232

Part II: HETEROTOPIC SPACES OF SYMBOLIC POWER

Chapter One

HETEROTOPIAS AND TROPIC EFFECTS

1. On the concept of heterotopia	236
2. Tropic effects	249
3. Mood, freedom and melancholy	257

4. The modern phenomenal field. Structural transformations of public space	261
5. Unification of appearances and visibilities into pictures	267

Chapter Two

PICTURES OF VISIBILITY: HISTORICAL TRANSFORMATIONS

1. From a mirror public space to a panoptic one	273
2. Consolidation of political power into pictures of visibility	276
3. Power and resistance	280
4. Machiavelli and Tocqueville: two looks at visibility	284
4.1 From transcendent to immanent power	284
4.2 The predetermination of fate and the chances of time	285
4.3 Visibility as an instrument	286
4.4 Visibility as a curtain	288

Chapter Three

THE SOCIALIST HETEROTOPIA

1. Thinking socialism through heterotopicality	291
2. Heterotopia seen from without and from within	297
3. The logic of revolutionary action	302
4. The Stalin point	307
5. The pendulum of heterotopia	312
6. Networks and capital motivations	319
7. Enervation of the legal regulator, concretion of ideology and discipline	331
8. The heterotopic life-world	338

Part III: NETWORKS, CRISES, TRANSITIONS

Chapter One

PICTURES IN THE END OF THE OLD REGIME

1. Who speaks? The position of 'double rejection'	344
2. Restricting the power's visibility in the end of the old regime	

(Politbureau's decision on 'attributes of power')	349
3. The return game of the 'healthy forces'	353
4. 'Revolutionary lying low'	357

Chapter Two

THE BIOGRAPHICAL MACHINE, THE DEATH OF BIOGRAPHIES AND REVOLUTIONARY SELF-INHERITANCE

1. The situation in the early 1990s, the stakes today	364
2. The modern biographical machine and the one under socialism	366
3. Biographical dreaming. The problem of psychoanalysis under socialism	374
4. Revolutionary self-inheritance: <i>Stay who you are, in breaking with yourself!</i>	380
5. Communism and anticommunism: mirror formation of ideological identities	385

Chapter Three

THE NETWORKS OF TRANSITION AND THE CONVERSION OF CAPITALS

1. Capacities and strengths of the network analysis of transition	390
2. Concepts and hypotheses	394
3. Peculiarities of the political field under the old regime in Bulgaria	398
4. The revolution of networks	403
5. The actors in the beginning. Rebirth and legitimation of elites by the 'two-pole model'	406
6. The molecule of conversions	412
7. Usurpation of power by strawmen and their becoming 'polygarchs'	416

Chapter Four

BEOYND THE LIMITS OF CAPITALISM: TAMING THE IRRATIONAL IMPULSE

1. Thinking beyond capitalism?	419
2. 'Bad infinity' and 'the limit of capitalist production' (Hegel and Marx)	427
3. 'Taming the irrational impulse' (Marx and Weber)	435
4. The new heterotopias	442

'Metaphysics of light' (in lieu of conclusion)	448
List of figures and pictures	455
Bibliography	456

I. The conception, structure and character of the dissertation thesis

The sociology of public space and the sociology of politics are usually regarded as separate, independent disciplines. The theme of the dissertation thesis suggests a different intention: to relate into one strategic field the interweavings, the mutual mediation and conversions of the political forms of power, pictures of visibility and spheres of public space. Thus a new problem plane is outlined – that of the *historical sociology of political visibilities*. Unlike the subjects taught in the universities of Western Europe and the USA under the overall heading of political science, viewing political power and politics as a more or less isolated sphere, here the research interest is directed at viewing them as *structures of mediation* and at the *public spaces* that is make political things *visible* – at the way in which politics is present in the social fields and in the same time is built over them as apparatuses and institutions. It aims at studying the political mediators, symbolic forms and discursive practices in a certain historically formed type of community or, in the modern sense, in a certain ‘society’. Thus sociology of politics has a historical aspect, turning into a *historical sociology of politics*.

The text of the thesis proceeds in a direction counter to the study. The study started in the 1990s by viewing state socialism in its Stalinist form as a ‘successfully enacted utopia’. Passing through the analysis of the reverse transition of post-Stalinist socialism to a mutated neoliberal capitalism, it ended by raising the question of capitalism as thought through historical limits. On this basis, I outline the theoretical tenets and empirical projections of a possible historical sociology of political visibilities.

The structure of the exposition is arranged in the reverse way: I first justify the analytic grid, I outline the research field and its methodological framework. Then, I introduce the modern contexts of the inversions of *power* → *visibility/politics* → *economy*, the reflexive optics to the sociologist’s participation in the political game. And only then do I get down to analyzing classical and late Stalinism (post-Stalinism or neo-Stalinism), the transition, the limits of capitalism. Thus problems and themes shape into a new plane.

In the *Introduction*, I propose the analytic grid and outline the map and the methodological framework, the main ideas and lines of argumentation that are to be developed, as well as the instruments of the study.

In *Part I*, I raise the question of the reflexivity of sociological research of power and politics as its subject. I distinguish between the concepts of political, politics, and political power, outlining a few key conceptualizations of power: Weber – Elias – Schmitt – Foucault – Bourdieu. Not as unbroken lines leading from one author to the next but as streaks, intersection points and distances in dialogue fields. Separate chapters deal with the mutual mediation of economy and politics, the transfers – transitions – translations of economic structures and categories in the political field and the participation of the sociologist in the political game. These questions are offered as a key to understanding the way of producing political visibilities.

In *Part II*, I dwell on the study's basic concepts – such as heterotopia, utopic, heterotopic and tropic effects – in which I describe the functioning of public spaces as spaces of symbolic power. They are elaborated on the concept of heterotopia that Foucault proposed and later abandoned. This enables the distinction of the historical transformations of regimes and pictures of visibility/publicness from the 'show publicness of the spectacle' as the ancient one was and the 'representative publicness' as the mediaeval one, through the 'mirror ceremonial publicness' of court society under the old regime and the 'liberal bourgeois publicness' in the beginning of modernity, up to 'anonymous publicness' as the modern publicness itself is. A special chapter deals with socialist heterotopia as a space of symbolic power with its over-ideologized and over-visualized publicness.

In *Part III*, I concentrate on the changes in the late, post-Stalin socialism and early transition – the struggle for the past, the crisis of biographical machines and the self-inheritance of elites; the transformation of networks, the restructuring and conversion of capitals. There is no explaining what has happened in the current Bulgarian society unless we delve into the society of the 'former regime' (before the ominous date of November 10, 1989) where these specific (centauric) network formations were generated between inherited and newly emerging connections and actors, whose transformations will modify the transition's nature. I view this transition as pictures of visibilities produced by ideological and political apparatuses by the second birth of Bulgarian capitalism as a superposition and interweaving of processes of network transformations, both specific and common for Central and Eastern Europe. In this context, I finally raise the question of thinking capitalism through historical limits: is it possible, and how, to think the present and future of the current world beyond capitalism? What does a 'new social order' mean, is it achievable by a

Revolution, or are those a multitude of breakthroughs in the seemingly all-powerful *status quo*, the resonance of which would lead to its radical transformation?

The theme of links and relations of power – visibility – public space is not new. Its diverse aspects have been discussed repeatedly. The difficulty is in finding a plane of synthesis and working instruments of this elusive subject, in the need for overcoming the classical divisions between ‘disciplinary’ sociologies and general sociology, the substantialization of sociological concepts. I deem suitable the analytic instruments of the theory of structures of mediation⁸ and the phenomenological studies of visibility⁹; the network approach¹⁰ that we have adopted in the analysis of the socialist heterotopia and the ‘transition’, allowing us to trace the transformations and historical strategies of ‘the new former ones’ (the representatives and heirs of pre-1989 elites) and ‘the former former ones’ (those pre-1944). Also, the psychoanalytic and socioanalytic instruments developed on the basis of the ‘socioanalytic turn’ in Bourdieu’s sociology of the mid-1990s and its sequels – a current and important research field developed by the Plovdiv socioanalytic school¹¹, revealing approaches to researching the struggles for the past, the crises of biographical and historical narratives, the ‘self-inheritance’ of transition elites.

Finally I should say something about this work’s character. It is an attempt for a *conceptual, strategically directed* study based on empirical and theoretical research in which the author has taken part in the past three decades. Actually I find artificial the division of sociological research into ‘empirical’ and ‘theoretical’. It may be good to remember here that in sociology, empirical data are not only statistical or quantitative ones but also the data of ethnomethodological observations, socioanalysis and psychoanalysis of biographical and historical narratives, self-descriptions of network actors, and not in the last place, historical data.

---

⁸ The theory developed since the 1980s by Deyan Deyanov, Kolyo Koev, Andrey Raychev, Liliana Deyanova etc.

⁹ I have in mind K. Koev’s book *Visibility: Phenomenological Contexts* whose purpose is formulated by the author as ‘studying the strategies of the gaze in modern society as strategies of mastering transcendences’. ‘How to think transcendence as invulnerable to transcending?... The indocility of things, their ability to elude our power’ (Koev, 1996: 11).

¹⁰ An approach combining elements of Bruno Latour’s network theory and the analysis of Pierre Bourdieu of networks in social fields, as Ivan Chalakov, Deyan Deyanov and myself applied in studying the networks of transition after 1989 (Chalakov, I., at al, *Mrezhite na prehoda. Kakvo vsashnost se sluchi v Balgaria sled 1989 g.*, Sofia: Iztok-Zapad, 2008).

¹¹ I.e. the studies of Deyan Deyanov Svetlana Sabeva, Todor Petkov etc. (see e.g. *Sociological Problems* 2018/1).

II. Problem framework, main assumptions and methodological instruments

Object and subject matter, goal and hypotheses of the study

The *object* of the dissertation thesis is *political power* as analyzed through the prism of the sociological approach to power phenomena – not as a ‘political superstructure’ (state) but as a specific order inscribing into and re-forming the order inherent to social fields, but also forming the political field as a specific field of power and the state as a form of political power.

The *subject matter* of the study are the *inversions of power → visibility*: political power configured through specific regimes and pictures of visibility/publicness in their being historically produced. The *goal* is to trace *turning points* of historical transformations of pictures and regimes of power – visibility – publicness, the inversions of power → visibility by historical ‘longitudinal’ and ‘transverse’ sections in the problem fields of sociology of politics through the prism of sociology of public space. Tracing how by interweaving and mutual mediations of social and symbolic structures and forms of power – economical, political, religious, legal; through diverse regimes of visibility/publicness inversions take place: from the ceremonial, representative (mediaeval) publicness to the mirror publicness of court society and hence to the anonymous modern publicness, up to the ‘postmodern’ public space that absorbs power, where the visibility reigns of financial and information networks, flows and capitals. There is no talk of continuous lines but of breaking points, interruptions, ‘structural transformations’ (to borrow Jurgen Habermas’s famed concept from his habilitation thesis *The structural transformation of the public sphere*, 1961).

The main research *hypotheses* and *assumptions* are: a) power in its political form always appears as shaped into pictures, as the power of political visibilities produced by political apparatuses; b) political power mediates and transcends all forms of power inherent to the separate social fields – it transcends the specific *nomos* (*order*) of a field; c) it thus has no specifically concrete object and stands opposed to the fields in which it is inscribed and transformed, i.e. those of administrative activity and of the legal order as ‘politically neutral’ (Niklas Luhmann).

The political is a symbolic structure mediating political activity (politics). Politics is a specific activity a meta-activity) unfolding as *polemos* (in the double sense of ‘war’ and ‘polemics’)

for ‘the common good’. Political power is the institutional form in which politics as an activity unfolds and through which that activity becomes visible.

I view the public space as a *heterotopic space of symbolic power*. Here, ‘heterotopic’ means constituted through *places* in which all other places in a given culture (community) are mirrored (‘represented, contested and reversed’). ‘Counter-places’ (Michel Foucault).

To study the development of structures of mediation means to trace the conversions of dominated structures into dominating and back, and the related transformations in the regimes of visibility/publicness; to analyze the mediation of the inversion of politics → economy through the emergence of a new type of systems of formal equality and formal freedom, as well as of anonymous publicness, legitimating, but also concealing, the real inequalities and the real unfreedom, constructing, in their turn, places of *counter-publicness*.

As was said, such an analysis requires combining instruments of different theoretical traditions: theory of structures of mediation, phenomenological studies of visibility, network analysis in its version, developed by us, of combining Bruno Latour’s actor-network-theory and Pierre Bourdieu’s analysis of social fields and networks.

It is known that power is something more than its political form although the latter seems its central form, and political power is different from the power of the state and from the imposition and use of force or coercion. We find many forms of power and political power is one of these forms that acquires a dominant role under certain conditions. In the modern society, this is specifically contested – although politics seems to rule over the economy, the latter, becoming an independent sphere, entangles politics into its orbit, as well as religion, morals, culture, law, all social spheres.

Maurice Duverger has a point in defining the sociology of politics as a ‘science of power’ (Duverger, 1999 [1966]). However, it is not by chance difficult to find anything like a ‘complete theory’ of power but, rather, different attempts to conceptualize power (Part I, Chapter One, §4 of the dissertation). Power cannot have a (univocal) definition and this is related to its very ‘nature’ of dispersed phenomena – as a force and as a play of forces; a relation between forces playing a role constitutive of social relations.

My starting these is that there is no single, unique, univocal definition of the concept of power. Power should not be substantialized as a kind of ‘pre-ground’ or ‘essence’ of visibility. There is no such thing as the political, politics, political power ‘in themselves’. They always appear

shaped into pictures. But these are not pictures with any ‘hidden’ meaning coded in repeating forms, describing recurring structures and cycles. These are pictures constructed on diverse planes, through different mechanisms that make the pictures themselves visible to the individuals immersed in them, but these planes and mechanisms themselves remain invisible.

Worded as ‘power and visibility’, the theme seems to suggest a disavowal of power, unveiling its ‘real face’. But the idea is different: to seek to answer the question how power functions through visibilities and back, as power forces and relations, appearances, visibilities and pictures of visibility mediating one another. The main assumption is that *power always appears and functions in different regimes of visibility – publicness*, as practices and rituals produced by institutions and apparatuses, as appearances, visibilities and pictures of visibility. The appearances of which visibilities and pictures of visibility are built are not subjective deceptions or illusions, they are *objective appearances* in which individuals are immersed. They bear the stamp of the dominant structure which has produced them – political, economic, religious, legal etc., and which functions through them. A kind of ‘transcendental appearances’, ‘natural and inevitable illusions’ in Kant’s sense, that can’t be avoided even if refuted. We can also, following Marx, call them ‘sensory-supersensory’, ‘socially valid forms of thought’, ‘converted forms’, ‘independent from our control and individual conscious activity’ which guide us every day in our actions and behaviour.

Power as *dunamis* (force, potential) and *energeia* (action, actuality) deploys in the modes of the real/actual and the visible/virtual. The analysis of the *power – visibility* couplings presupposes the distinction and correlation of *reality* and *actuality*, *visibility* and *virtuality*, the distinction of their mutual transformation in their practical indiscernibility, but also retaining the moments of crisis and dissolution of these couplings: *actuality/virtuality* deprived of *reality/visibility* – power without visibility (‘naked power’) or visibility without power (‘impotent visibility’). The dissolution of *power – visibility/reality – actuality* couplings annihilates both poles and leads to the collapse of the old picture of visibility and its replacement by a new one.

How does the power – visibility coherence emerge and establish itself at different turning points/moments of historical transformations, without thinking it as a pre-given structure in the mode of causality, the causing of visibility by power? The key to understanding the power – visibility – publicness relations is not in viewing them on the plane of causes and effects but on that of *symbolic correlation, the mirroring of one world into another* as relations of contesting,

crisis, reverse domination, in which one world, seemingly dominating over another, comes out to be dominated by it. By this *symbolic tropism*, different structures of mediation are mirrored – religious, legal, economic, political, focusing their correspondent forms of power (domination), constituting and forming social spaces and fields of visibility.

Appearances, visibilities, and pictures of visibility. Regimes of power – visibility – publicness

In the construction of the analytic grid of the dissertation thesis (Introduction, I. Analytic grid, §1), by the sociological analysis of the functioning of social structures in their historical dynamics, I distinguish between *appearances*, *visibilities*, and *pictures of visibility*. Since appearances are ‘natural illusions’ produced by social structures, how does the way of producing these appearances change over the course of historical transformations of these structures? How are appearances integrated into visibilities, and visibilities into pictures of visibility? How do the pictures of visibility produced by political apparatuses and institutions, in performing legitimation functions, underpin a particular political order?

I regard visibilities as symbolic representations mediating social structures which in the field of political institutions (the field of political power) integrate (turn) into pictures of visibilities. Social structures produce *appearances*, institutions produce *visibilities*, and political institutions produce *pictures of visibility*.

We should not imagine them in a cause-and-effect relation or either as ‘geological layers’, as consistent strata of the *socium* – a layer of appearances, a layer of visibilities, a layer of picture of visibility, built one over another. In fact, there are no such layers. They flow and turn into one another, and are only analytically distinguished as instruments of analyzing the power ↔ visibility inversions. Unlike them, power forces and relations can stratify and be stratified, which doesn’t mean that power has in itself a definite form, but only that it can form and be formed (stratified) by apparatuses and institutions by means of different symbolic forms (appearances and visibilities) as economic, political, religious, legal etc. power. Ant this forming can take place in different ways – by *visuality*, *effability*, *describability*, *tangibility*.

When saying ‘regimes of power – visibility – publicness’, I mean the forming and spreading of visibility/publicness as phenomenal, discursive and habitual layers and practices that reveal and express the action of diverse power forces – material, physical, symbolic – in a given field, finding

projection in public spaces as spaces of visibility (illumination, tactility, describability, effability). The regimes of power – visibility – publicness are regimes of different transitions – translations – transfers (of things, signs, symbols, images, rituals) – ‘assembling’ of *res publica*.

But what are these transitions – translations – transfers (transitions towards, translations into, transfers through), by which different power forces (effects) appear (are coded), are translated (decoded) and transferred as resisting, uncontrollable and inconvertible residues? What has changed today, when the power of visibility has increased so greatly?

Unlike pictures, that outline, reflect or depict spaces and times (being in space-times themselves), *pictures of visibility are symbolic structures creating spatio-temporal effects*. From being dispersed ‘sensory-supersensory’, ‘ideal forms’, by institutional practices and rituals the pictures of visibility acquire their givenness and credibility in the eyes of (perceived by) the individual who are immersed in them in their everyday experience, in *exceeding, transcending* that experience. Thus the very mechanisms of reproduction of pictures of visibility by appearances and visibilities stay *invisible* in the institutionalized fields of different kinds of publicness, reflecting the historically specific power relations and symbolic milieus in which individuals are immersed and by which the appearances and visibilities themselves are integrated into pictures.

In the different regimes of power – visibility – publicness the pictures of visibility themselves lose phenomenologically the institutional-thing character of the elements they are made of, turning into a ‘representational’ image form (Spengler), ‘dialectical image’ (Benjamin), ‘radical imaginary’ (Castoriadis) ‘imagined communities’ (Anderson), ‘imagined worlds’ (Appadurai). As a distinguishing of ‘forms of content’ from ‘forms of expression’, ‘atmospherization or illumination of contents’, ‘abstraction from contents’, this process reminds of the regimes of signs as analyzed by Deleuze and Guattari in *A Thousand Plateaus* (Deleuze, Guattari, 2009: 157).

What Benjamin, Castoriadis, Anderson and Appadurai say can be related in different aspects to the construction of pictures in visibility in the historical dimension of the community and individuals by means of: a) the ‘*dialectical image*’, as ‘dialectics in a state of rest’, ‘the constellation in which the “what has been” of a certain era comes with the “what has been since times immemorial” ’; b) the ‘*imaginary institution*’ in the dimensions of ‘the instituting and the instituted’, the ‘social-historical field’ of the ‘collectively-anonymous’ as an *eidōs* that surpasses the subjectivity, individuality, *psyche* of the separate individual, that is not reducible to that *eidōs* but is vulnerable to its forming power; c) *the nation as an ‘imagined community’* emerging at a

certain moment of historical development, the ‘three fundamental conceptions’ lose their power – of ‘a particular written language as a privileged access to ontological truth’, of ‘society organized around supreme centers of power’, and of ‘the notion of time in which history and cosmology are inseparable’; d) the ‘*imagined worlds*’ as global flows, sceneries – not as objectively given structures or relations but as ‘perspectival constructs’ in the field of orientation and the scenes of action of different types of actors (communities) where the individual actor is the last ‘locus’ or ‘focus’ of this ‘perspectival set of sceneries’.

It is important for the dissertation to distinguish power along the ‘inner – outer power’ axis: a) as power *immanent* to the field, ensuing from the specific order of the respective field – pedagogical, medical, economic etc. order, and b) as power *external* to the field, the power of the state and of capital. The specific representatives/mediators of the school, hospital, economic etc. apparatuses, of either the state or capital, are *on the borderline* between the power internal and external to the respective field. Thus political activity can be described as *transitions – translations – transfers* of political order in increasingly differentiating social activities with their specific object (order), by creating specific apparatuses for managing activities in the respective field on the part of mediators being at the border with politics (the state). The heads of administrative apparatuses in the respective field are *at the border* where different types of order interweave and counteract through one another, with one another – the one defined by the specific object of the respective activity, the other by their organizing, coordinating etc. according to the state order or to the one established by capital. Thus the state order and the capital order penetrate the respective social field and conversely, objects and orders of *non-political* and *non-capital* character invade and interweave into politics and capital. Political power is thus not just a condition but also the *product* of a manifold of mutual transitions – translations – transfers of power between the political field and the other fields mediated by administrative apparatuses. The power of mediators is thus a function and product of the mutual superposition and counteraction of the administrative and political order, of the political and the *non-political* orders, in particular of the political and the legal order.

The politician takes the position of an *entrepreneur* seeking credit (financial and of trust), employs workers, creates a party, a party apparatus to reach his goals. But his labour has no concrete object (material or ideal) as the labour has of the worker in an enterprise or of the teacher or physician, for instance, but its object and value are expressed and measured in the mobilized and

capitalized votes on elections; the formation of social representations and attitudes, the elaboration and realization of politics in different spheres, as the object of a specific type of labour of their management and the exercise of power. This is not a mere matter of technical and legal aspects of organization, coordination, control of different types of activity, as the functions of administration (administrative governing) are, but of properly political aspects, i.e. the *exercise* of power as an object, product and stake in politics. Anyway the answer to the question of the specifics of the political labour, like in all types of labour (as far as it can be compared to them), should be found in the specifics of its object – here, the exercise of power or of political power. And it is here that we notice that the politician doesn't 'work' in the proper sense, as far as his labour has no concrete object but is built over and attracts into its field (into its object) *non-political* objects and products (of production, of activity) in spheres that *are not* political in themselves.

The picture becomes more complicated by the overlaying and counterposition of two basic approaches of studying power forms, forces and relations – the *macro* and *micro* approaches, finding expression in understanding power respectively as massive party or state apparatuses and institutions or as invisible forces, impulses, fluids, energies penetrating and flowing from every 'cell' of society and the individual. But as far as in its study on different levels there is a mutual transition – translation – transfer of power between the micro and macro levels, and as far as there are different forms and regimes of visibility of power, in excluding and opposing one another these two approaches don't reject one another but mutually posit and mirror one another.

But does not reducing power to molecular, capillary, fluid flows, forces, situations leave answerless the question why large power apparatuses and institutions like the state and parties have emerged and how they are possible? Does not the existence of such apparatuses and institutions presuppose the existence of something like 'Power' with a capital letter as well as the need for an integral theory of the 'Power' so understood, which task would best suit political sociology? How do, without identifying them with one single Power, power relations and forces play a role of forming/shaping social fields? (Not in the sense that power as some 'fundamental' structure, cause or mechanism generates of itself the social links and relations – the 'socium' – but that social links and relations are shaped into, appear *as*, acquire the *form* of power relations.) Social relations, as relations of inequality and forces, acquire a 'form of expression' (visibility) in power forms and relations different from their 'content forms'. Political power in the narrow sense, with its apparatuses and attributes, giving visibility to power relations, reproduces them as their 'hidden

essence' or 'underpinning'. In this sense, the very 'Power' itself is a *picture* by means of which power is 'substantialized' and reproduced at the institutional level, so to speak, 'metaphysically', as a picture of visibility, power of publicness.

The stake of the study: the power → visibility inversion

The focus of this study is the inversion of 'visibility of power → power of visibility': as *micro*-inversions – cases of power turning into visibility and of visibility into power, and as *macro*-inversions in the functioning of structures of mediation – transitions, transformations from 'diffuse' to 'differentiated' structures (here I follow Luhman's distinction, to which Deyan Deyanov drew my attention, between 'functionally diffuse' structures, as in traditional communities, and 'differentiated' structures like those in modern capitalist society).

At the threshold of modernity, with the emancipation of the economy from the social relations and structures in which it used to be 'embedded', and with the economy becoming a dominant structure, the regimes of power – visibility – publicness radically change, which finds expression in the inversion of *power* → *visibility* in the modern society. This inversion leads to: a) separation and emancipation of economical from political power, of the market and capital from the state; b) subjection of political power to the power of capital and the market (penetration of the state into the market and capital, and subjection of the state to the market and capital, the society becoming, as Polanyi puts it (Polanyi, 2001 [1944]), into 'an accessory to the economy and the market'); c) transitions and concretions between politics and economy, state (public) and private structures, market and state; d) reversion of the visibility of power into a *power of visibility* through the different effects of commodity fetishism and reification.

The separation of the economical from the political power (the state), the inversion of politics → economy and the economy becoming a 'central area' (Schmitt, 2008 [1929]) leads to a progressive increase of the power of visibility. The inversion of politics → economy, which takes place at the threshold of modernity, mediates and possibilitates the other basic inversion: visibility of power → power of visibility. This is not a single event happening at a turning point but a multitude of interweavings in the mutual mediation of different kinds of structures of mediation – economical, political, legal, religious etc, finding focus in the economy's becoming a dominant structure; emergence of political-economical-legal-religious-cultural couplings (centauric structures, symbioses and hybrids) – the product of what Marx describes as an inversion in the

economic structure of mediation in the transition from simple barter, as expressed in the formula $C - M - C$ (commodity – money – commodity) where the commodity is ‘the goal of movement’, to capitalist market economy, as expressed in the formula $M - C - M'$ (money – commodity – money) of capital, where the capital movement is liberated from the commodity mediation and has turned into a goal in itself (Marx, 1968 [1867]).

The politics → economy inversion at the threshold of modernity finds expression in the inversion of power → visibility (conversions of power into visibility) by the overlaying and concretion of disciplinary power and the panoptic gaze, and by the spreading of the panoptic scheme (the disciplinary power technology) in all spheres of the market society in the course of the transformation of ‘simple barter’ into capital structure. Thus disciplinary power merges with the capital structure and serves it. The overlaying of disciplinary techniques on panoptism (the gaze of power over the power of the gaze), as Michel Foucault shows in *Discipline and Punish* (Foucault, 1998 [1975]), is organically inscribed into the motivations of capital and of market economy. The growing of market and capital motivation (competition and the pursuit of profit) increasingly produces transcendental appearances in the form of ‘commodities’, ‘money’, ‘prices’, ‘profit’, ‘credit’, ‘capital’ in *non-economic* spheres and relations. In their turn, disciplinary techniques produce, through the panoptic effects, bodies/individuals that are docile and useful to the capital itself. The state and the political apparatuses integrate the thing-appearances produced by market and capital structures into pictures of (liberal) visibility – publicness in which the market, capital, the economy appear as autonomous spheres – objects of impact and governing on the part of the state.

The beginning of these processes is related to what Marx describes as the inversion in the mediation of the economic structure by the mentioned replacement of *money* as a mediator in the formula of simple barter ($C - M - C$) by *commodities* as a mediator in the general formula of capital ($M - C - M'$). The liberation of money of its mediator function and its becoming an *end in itself* (a transcendental appearance – profit, credit, capital), and the weakening, the reduction of the mediator function of commodities, since they’re no longer ‘the goal of the movement’ which is now money ($M - M'$), incredibly strengthens the effects of fetishism (of commodity fetishism in comparison to the religious, political etc. fetishism through the emergence of a new type of transcendental appearances) not only in the economical but in all social structures.

With the development of capitalist society and of commodity-money economy as a dominant structure, a new type of appearances emerge and spread – commodity-fetish shells, themselves converted forms, such as are price, profit, credit capital itself. This is not to mean that power in its economic form – the power of the commodity, of the market and of capital – is a mere appearance or visibility, but that there is no such thing as ‘power in itself’ that would be the ‘ground’, ‘substance’, of visibility. Power is not a metaphysical, noumenal magnitude, it is made of dynamically changing correlations of forces generated and revealed through effects of visibility and power effects in the fields of visibility. The word ‘effects’ is used to strengthen the *de-substantialized* view of power not as a ‘pre-ground’, ‘cause’ or ‘subject’ but as constructed in/through visibility and publicness in different modes of functioning of historically specific structures of mediation, social systems and fields, that become coupled and mutually mediated. The question, then, is what changes in the regimes and pictures of visibility – publicness when one form of power is replaced by another.

In *Capital*, Marx shows the mechanisms of production of modern appearances and visibilities as the overlaying of increasing deviations of converted forms one from another, in which precedent forms acquire, with regard to the consequent forms, the status of something ‘relatively invisible’ that breaks through at the surface: ‘Surplus-value and rate of surplus-value are, relatively, the invisible and unknown essence that wants investigating, while rate of profit and therefore the appearance of surplus-value in the form of profit are revealed on the surface of the phenomenon’ (Marx 1969: 50). Or, ‘the configurations of capital as developed in this volume’ (i.e. Book Three of *Capital*) ‘thus approach step by step the form in which they appear on the surface of society, in the action of different capitals on one another, i.e. in competition, and in the everyday consciousness of the agents of production themselves’ (Marx, 1969: 29).

To stress it, Marx posits no absolute, metaphysical pre-ground, essence, primarily invisible – it is a matter of *phenomenal layers of appearances and visibilities* that mediate the functioning of thing-structures as structures of mediation that have reified historically specific social relations.

In their expansion, converted forms like prices, money, profit, credit, capital acquire a *twofold* being of transcendental appearances simultaneously in the economy and in politics, education, health care, culture etc. fields that start functioning like *markets*, where transitions – translations – transfers are observed of economical categories respectively to the political, educational, health care, cultural etc. fields. For instance: competition and credit in their economic

form and competition and credit in their political form as electoral campaigns, elections, received votes. Thus the liberal, and later even more greatly the neoliberal, capitalism create specific commodity, market appearances in the respective social field – the trust in politics capitalized as received votes. That is, ‘objects that in themselves are no commodities’, as Marx notes, ‘are capable of being offered for sale by their holders and of thus acquiring, by their price, the form of commodities’ (Marx, 1968: 114). Of course, knowledge and health are different from conscience and honour. Activities in health care and education can be ‘valorized’ through normatives and standards. Even political activities can be ‘valorized’ by the votes given for the respective party and by the state subsidy for it, but not conscience and honour.

Thus politics begins to follow the logic of the market. We observe a kind of transfer of economic categories and structures into the political field. Before that, the economy is emancipated from politics as an independent object of governance. The market begins to be viewed and treated as a ‘self-acting’, ‘self-regulating’ system and turns into a ‘place of truth’ (Foucault, 2004 [1979]). ‘In an economic age, a state which does not claim to understand and direct economic relations must declare itself neutral with respect to political questions and decisions and thereby renounce its claim to rule’ (Schmitt, 2008: 87).

With the secularization (the retreat of the church from the power), democratization and bureaucratization, the differentiation and professionalization of social activities, including the political ones, the distinction becomes obvious between the autonomous social fields and primarily the *economical field*, which has a kind of its own, state-independent, invisible economic power, and the *political power* as a separate field of power – the power of the state. But let’s pay attention – social fields, as are the economy, health care, urban planning, hygiene, the maintenance of public order etc., emerge as autonomous fields in the process of capture, appropriation, assimilation by the gradually centralizing state apparatuses of certain object spheres of activity and functions which are not primordially ‘state’ and which form around the establishment of monopoly on violence and the political, symbolic and financial resources related to sustaining that monopoly.

Thus the modern political (state) order emerges, encompassing all fields. Society as a ‘system of institutions’ covering separate, autonomous spheres within the territory of the national state. The specific tension between market and state, expressed in the visibility of the economy’s (the market’s) independence from the state. The distinction between different social fields on the basis of their specific forms of power, the order (nomos) that is valid in them: school, familial,

hospital, legal, religious, moral, economical, political etc., determined by the proper, specific object of activity – teaching, rearing, educating, curing, judging, producing material and spiritual (cultural) products. Tracing the differentiation processes can lead us far back, ‘into the past’. This is a different matter – the emergence of fields of power autonomous from the state and politics; of the notion of society as a ‘supra-individual reality’ and of economy as staying apart from politics, as separate, mutually autonomous spheres, or as ‘base’ and ‘superstructure’, the modern visibility of the determining role of the economy as a kind of ‘base’ on which all spheres of society are ‘superstructured’.

Political, politics and political power

Thus, the dissertation thesis traces the transformations of the political power in different pictures of visibility, without positing the political power itself as any kind of ‘primordial ground’ or ‘substance’ of the visibility. Political power doesn’t exist out of the pictures it produces. It is consolidated, integrated as power – e.g. in the classical Greek *polis* as *isêgoria*, *polemos*, *parrêsia*. Or in the Roman Empire in the Late Antiquity as *devotio*, *adventus*, *paideia*. In the palace society under absolute monarchy, as *politesse*. Or in the end of the ‘former regime’ under the socialist heterotopia as ‘*revolutionary lying low*’. Thus we see how a given model of political power appears in different regimes of visibility – publicness, in different practices and rituals, in different scenes of publicness with their characteristic symbolic forms.

Although related, the concept of ‘the political’, ‘politics’, ‘political power’ have different contents, they mean different things. In a wide sense, not narrowly political or legal, politics and political power can be viewed as such ‘epiphenomena’ of the political that absorb it. However, ‘epiphenomena’ is a misleading term here, pointing to the existence of some ‘basic phenomenon’, while ‘the political’ – in a fundamental sense – concerns the conditions and grounds of the joint existence of humans as *co-existence (co-being)*, constituted in a community as political, in today’s sense of a society in the historically changing form of state – from ‘community-state’, ‘city-state’, tailored ‘by the human measure’, through the ‘chilly peak’ of imperial power in the Late Antiquity, to the centralized state of absolute monarchy and its derived modern bureaucratic state. Thus understood, the political makes up the bases of the joint human existence (co-being) as the bases of a community (society) which, however, are no kind of ‘primordial grounds’.

The political must not be derived *from* or be reduced merely *to* the political order in the state. Also, the stable functioning of a community should not be reduced to or derived from reaching agreement or antagonism. Agreement and antagonism are situative effects (events) in the political community rather than its primary traits. There are *non*-statist forms of politics, and reaching agreement contains an agonistic moment: politics finds its authentic meaning and form precisely as *polemos*. The notion of politics as a specific human and social activity, as well as of society as a supra-individual, objectively existing, self-regulating system or a self-generating (*sui generis*) reality – some blind, impersonally ruling force, an anonymous structure independent of individual human goals and intentions – is a late product of modernity (of modern, including political, attitudes). And as such, it radically differs from the idea of politics in the Middle Ages and Antiquity.

Historically, since the 18th c. on, the radical changes are visible, elucidated by the Enlightenment and the great bourgeois revolutions marking the threshold of the formation of modern attitudes to the political and politics – desacralization, secularization, anonymization, juridization, democratization, professionalization. These changes are related to the constitution of modern public space and of political publicness as its core, as well as to the change of the sources and mechanisms of legitimacy and legitimation of politics and the political elites, the setting apart of politics as an autonomous field, a specific sphere of society, much like a profession. They are related to the transition from ceremonial, spectacular Ancient and Mediaeval publicity ‘inseparable from the lord's concrete existence, that, as an "aura," surrounded and endowed his authority’ to a ‘liberal bourgeois public sphere’ based on public power and the clear distinction between private and public sphere, the civil society and the state, the economy and politics, also on the emergence of the phenomenon of ‘public opinion’, ‘*opinion publique*’, not yet as a ‘*mass* opinion’ as is today but as the opinion of an ‘enlightened elite’, whose genesis can be found in the new places of publicness like cafés, salons, literary and philosophical clubs, ‘mental societies’ preceding the revolution (Habermas, 1995 [1962]).

In the modern notions, politics is already *set apart, an autonomous sphere* with its specific place's rules, laws, structures, institutions. From now on, it will be related to the supremacy of the law (legal systems of formal equality), to bureaucratic rational domination, to the representation of interests (representative democracy), the ideological structuring of the political space along the right-left axis. All these modern notions and the structures producing them are today in a crisis

endangered by the change of the regimes of power – visibility – publicness, when in the contemporary ‘societies of control’ (Deleuze, 2004 [1990]) the panoptic scheme functioning around a watchtower, in an enclosed space of visibility, dissolves into a multitude of gazes (effects of observation), without one single centre, and the clearly delineated spaces themselves dissolve as well.

But let’s pay attention, as Carl Schmitt also notes – *the political has no proper subject area*. If that is true, we can define it only negatively – by a series of *neutralizations*, *depolitizations* and reverse *politizations* of substantial subject areas. Since the outset, the political presented itself to us in two main modes: as *agonal* and *antagonistic*, and as a field of seeking and achieving *agreement* (‘neutralizations’, ‘pacifying’) in the name of ‘the common good’. War, polemics (*polemos*) and pacifications, reaching agreement for ‘the common good’ In other words – and this is important – the political is defined through the apparatuses of the state as a mastery (depolitization and reverse politization) of substantial subject areas that Schmitt calls ‘central areas’.

To sum up, in its genesis *the political is a mediating symbolic structure*, and a *milieu of self-representation* of a community in the public sphere as a stage and a medium, in and through which politics is organized and deployed as a specific social practice (activity) oriented to the articulation and achieving of ‘the common good’. In their authentic understanding, the political thinking and speech arise from a specific (momentarily) privileged position related to the public articulation of interests in a debate (‘telling-the-truth’¹²) understood in the double sense of taking the opinion of the other as equal and of opposing him as an opponent or adversary (in war/polemics); opposition of different or alternative points of view and achieving agreement which, however, is never presupposed or definitive but is ever contested and developed. The birthplace of this (modern) notion is the classical Greek *polis*, the agora, the citizens’ assembly. Hence the primordial meaning of the work ‘politics’, inseparably links to the polis as initial milieu of political activity that changes in time and begins to refer to diverse things: ways and codes of

---

¹² As Foucault shows, in the Antiquity the parrhesia (*parrêsia*) consists of many different practices of saying the truth, a ‘free access to the word for everyone’ (not to be confounded with freedom of speech) but also the ‘frankness with which everything is said’, the duty to say the truth, accompanied by taking the risk, ‘the danger in telling the truth’. And these practices ‘find (or should find) their place in different regimes, be they democratic or autocratic, oligarchic, monarchical’ (Foucault, 2016: 409–412). Hence the privileged role of rhetorical art. The position of the parrhesiast has been historically taken by diverse personages among whom there is a special place for the philosopher (also in his quality of the ruler’s advisor) and later (in Late Antiquity) the monk, hermit, preacher, bishop. (See also Brown, 2004: 98–110.)

behaviour on the Graeco-Roman world and the epoch of Late Antiquity (*paideia*), or the courteous behaviour of polite hypocrisy in the royal court (*politesse*), or *police* in modern times as an ensemble of rules of public order and security.

In the authentic sense, *politics* is an activity whose stake are ‘common interests’ and ‘the common good’ (‘freedom’, ‘justice’, ‘prosperity’) guaranteed by a specific *political order* (*nomos*) transcending all kinds of order in the social fields which, however, is not taken for granted but is constantly interpreted in a public debate as a sustainably reproduced practice of formulating and telling the ‘truth’ understood as a stake of political struggle and as *parrêsia* (Foucault, 2016: 217–219, 245, 409). ‘The ability to realize explicitly, to publish, to make public, so to say, objectivated, visible, dutiful, i.e. official that which must have access to the objective or collective existence... represents of itself a tremendous social power – the power to form groups in forming a *common sense*, an explicitly expressed consensus for each group... It is not by chance that *katégoresthai*, from which categories and *catégoremes* derive, means “to accuse in public” ’ (Bourdieu, 1993: 67).

Political power in the proper sense is realized through the symbolic and institutional forms of political activity as a rational activity related to the imposition and maintaining of a specific – political – order (*nomos*) in a given social field and in the community as a whole, and in this sense transcending this field or community, integrating them into one *whole*, or later into a *society*, by historically emerging and developing discursive practices articulating, visualizing and imposing the common or public good under the form of ‘causes’ and ‘goals’ (belief in moral, religious, ideological values and ideals) presupposing and requiring charisma and leadership, as well as specific apparatuses and institutions that have appropriated physical and symbolic violence, the decisions on ‘life and death’¹³. Also under the form of *political capital* as ‘symbolic capital, *credit* founded on *credence* or belief and *recognition* or, more precisely, on the innumerable operations of credit by which agents confer on a person (or on an object) the very powers that they recognize in him (or it). This is the ambiguity of the *fides*, analyzed by Benveniste: an objective power which can be objectified in things (and in particular in everything that constitutes the symbolic nature of power – thrones, scepters and crowns), it is the product of subjective acts of recognition and, in so

---

¹³ ‘By virtue of this power over the physical life of men,’ writes Schmitt, ‘the political community transcends all other associations or societies’ (Schmitt, 2008: 44). Later Foucault too will relate sovereign power to ‘the right over life and death’ (Foucault, 2019: 189). A motive to be taken up and elaborated, albeit in a different way, by Agamben in *Homo Sacer* (Agamben, 2004 [1995]).

far as it is credit and credibility, exists only in and through representation, in and through trust, belief and obedience' (Bourdieu, 1993: 208).

Retaining the wholeness, integrity, identity of a community, or, in the modern sense, of a society, distinguishes the political, along with the ideological and religious power, from the economic power that spreads through the expansion of market relations into *non-economic* spheres like education, health care, culture, generating, reproducing and spreading social inequalities in these spheres. Or from legal power that encompasses all social spheres under the form of laws (the 'universal juridism' of modern society) merging, as Foucault shows in *Discipline and Punish*, with disciplinary power that individualizes, classifies, dissociates individuals. Thus in the modern society, law mediates the economic, political and disciplinary power, seemingly leveling up the social inequalities between individuals by the systems of formal equality and freedom. And political power, pushing aside the religious power on its part, mediating the economic and legal power, without losing its specifics, provides legitimacy for itself by desacralization, secularization, democratization, juridization of the differentiating and autonomizing social fields. Mediating and transcending their immanent order, political power is built over them by the political publicness/visibility in the vertical dimension of the modern bureaucratic state whose optical focus is no longer the separate individual but the *population* with its demographic characteristics, health and educational status, social and national security of the state etc. – the object of the politics that Foucault, in describing the transformation of disciplinary power into biopolitical, calls 'biopolitics'. This doesn't mean of course that one form of power, the 'biopolitical' one, simply replaces a previous form, 'disciplinary' power, or that disciplinary power has disappeared. This is not a matter of changing or replacing one form of power by another but of a change of the *optics* by which the 'target' is focused on – in the one case this is the individual, and the population in the other.

Heterotopic, utopic and tropic effects

The main problem of this study is in the field of analysis of social spaces and more specifically of *public spaces as heterotopic spaces of symbolic power*. In this relation I use the idea of heterotopia that Foucault develops in the late 1966 and early 1967 and then abandons and transforms in his visions of disciplinary power and disciplinary institutions in modern society in

his lecture course at the Collège de France on *The Punitive Society* (1972–1973) and his book *Discipline and Punish* (1975).

Heterotopias, according to Foucault, are specific ‘counter-spaces’, ‘really existing places that represent, contest and reverse’ all other spaces in a culture, community or society. A distinction that Foucault draws in his analysis of the mirror image is of basic importance here: the gaze *to* and the gaze *from* the mirror, which he designates respectively as *utopia* and *heterotopia* of the mirror (Foucault, 1986). The distinction ensues from the duplication of locations – *here* where I actually am and *there* where the mirror image is. But the mirror image is an *ideal limit*, insofar as it is not a part of the space and time of the reflected viewer or of the things that reflect in the mirror, but it peculiarly departs from it (beyond the space and time of reflected things), producing, through the mirror image, a fictitious continuing, *reversed* space as well as by the gaze’s ricochet to/from the mirror in the ‘now’ moment – a moment of what has *just* passed. Thus time is *spatialized* in the synchronous ‘here – now’ structure: I see myself ‘here – now’ in the mirror but in the mode of ‘just passed’ which is reflexively graspable (retainable). Three temporal moments can be distinguished of mirror experience: a) the ‘now’ moment of the viewer reflected in the mirror, b) the mirror image’s own temporality, and c) the reflexive moment of distinguishing the mirror image from myself as the one reflected there. The mirror image is the image that everybody knows, given in *actual virtuality*, since I as reflected am simultaneously here and there, really existing in the incessant exchange between me and my mirror image (Deleuze, 1997: 70).

To unfold the potential of the concept of heterotopia and its possibilities in the study of socially-historically produced worlds and pictures of visibility, it should be completed at least in *three points*: *Firstly*, the utopic perspective (the gaze *to* the mirror) is a condition of possibility of the heterotopic (the gaze *from* the mirror). Since the split of the mirror image into utopic and heterotopic happens at the moment of the just passed, opening a gap for the invasion of tropic effects created by the mirror image itself as a world in which the viewer is not merely reflected but in whose trap he falls and in which he sinks. The mirror world (the world in the mirror) has its own temporality. The mirror image as a virtual image generates psychotic effects as we observe in the work of memory, dream, imagination. With overcoming the crisis evoked by the duplication of the location (‘that one there is an *Other*’ → ‘this one here *am I*, the *Same*’), this stays hidden to the viewer.

Secondly, along with utopic and heterotopic effects, which are related to the duplication of the location, there is another kind – *tropic* effects, related to compensating, in different modalities, of the temporality condensed in the ‘now’ moment of the mirror image. Tropic effects, unlike the utopic and heterotopic ones, have their own temporality that doesn’t follow cause-and-effect links, the arrow of time ‘past → present → future’, but bifurcates into ‘networks of times’ where the worlds of the past, present and future mirror themselves as reversible and mutually interchangeable, and fulfill to one another utopic and heterotopic functions. The transformation of utopic into heterotopic effects is done through temporalizations of the space of the mirror image and its turning into virtual, in the utopic perspective, and conversely – into actual, in the heterotopic one.

Thirdly, the condition of emergence and spreading of modern heterotopias is the transition from mirror publicness to panoptic publicness by the overlaying and interpenetration, in the panopticum, of the normalizing gaze of disciplinary power and the anonymous public gaze. Thus the latter acts as a kind of translator and multiplier of disciplinary effects. Modern heterotopias, in which the normal individual finds himself as an *Other* or finds in himself the *Other* – the child, the criminal, the madman – compensate the splitting of the identity by fulfilling normalizing functions.

According to Foucault, there are no an-historical (universal) heterotopias. I would elaborate on this as follows: every place/thing (object, sign, symbol, image) can have heterotopic functions but these can only be fulfilled by *concrete places/things*; a place fulfills heterotopic functions only for *a concrete man* or *a concrete social group*. For the conquistador, for instance, the world of natives is not devoid of charm. But he doesn’t perceive this world, so to say, ‘in its own measure’. There – in the heterotopia – the conquistador discovers his own world as ‘represented, contested and reversed’. He projects and imposes his world onto the world of natives that he is going to conquer (in ‘its own measure’) according to his modernization project (model). Unlike the observer, the inhabitant of a heterotopia perceives the world in which he lives in a ‘natural attitude’. Not aware of the ‘reversed situation’ in which he resides, seen through the eyes of the observer. In their turn, by imitating, the natives will start perceiving the world of colonizers (modernizers) as their heterotopia, projecting it into their own world as a model that will too lose its power later on.

‘Heterotopia is a space of symbolic power’ – in this succinct formulation, I relate Foucault’s idea of heterotopia with Bourdieu’s definition of sociology as ‘social topology’; the distinction between social fields on the basis of the different kinds of capital – economical, cultural, social, political etc., where the key role belongs to symbolic capital as a capital of ‘recognition and

sanctification'. One could also relate heterotopology and social topology to social analysis in Bourdieu's sense, as well as to the studies of 'places of memory and 'work of memory' in the sense of Pierre Nora and Michel de Certeau (psychoanalysis of historical publicness – of the work of the biographic and historic dream, to refer here to Freud's famous descriptions of the 'work of dreams').

Socialist heterotopia, the toolbox of its analysis

Interesting possibilities for the application of heterotopic analysis appear in the perspective of the practical realization of the communist project in its transitional phase that classics call 'socialism'. Socialist society can be viewed as a heterotopia since it is the historically first mass-scale attempt for a 'successfully enacted utopia', the practical realization of a 'utopian project' in a really existing place. Such an analysis allows us to avoid the trap of the 'totalitarian paradigm' and to better understand the paradoxical nature of a society where modern political and economic structures are invalidated and blocked, replaced by a new model of power through which it survives and develops as a peculiar modernization project.

In result of revolutionary action that invalidates the legal regulator, and of the concretization of ideology and discipline, socialist society was built as a *mirror opposite* of the Western capitalist society and began to fulfill functions heterotopic to the latter, as well as utopic to those living in the heterotopia. The impossibility for modern structures of mediation (economic, political, legal) to be entirely rejected, blocked, invalidated, and the unfeasibility of the project in its initial (authentic) design, generate a specific type of vacuum – that of an *objectivated, societal power*, a vacuum filled in by network formations, 'artificial joints', that don't merely fulfill a compensatory role but form capital motivations and forces that will eventually lead to crisis and the collapse of the heterotopia.

It would be wrong, however, to accept as self-evident the notion of a 'repressive system' penetrating all the way throughout the lives of the people who are its slaves or hostages. This image is simplistic and misleading. Not to mean that this model is free of different potentials and forms of being repressive (not just physically but also symbolically) in the different periods. But it also has places of 'specific freedom', self-activity and creativity, either purposefully created or spontaneously emerging – first as an effect of mass enthusiasm, later as a 'pay with the mechanisms of discipline', with the rules of the game of the 'totalitarian power' itself by the 'network of

antidiscipline' (Certeau, 2002: 43) or by gift exchange within the apparatus itself, as well as between the apparatus and the masses.

'Single-handed power', 'personality cult', 'totalitarianism', 'repression' and in the same time 'self-activity', 'democraticity', 'specific freedom and creativity' – these characteristics must be carefully explored in their concrete historical manifestations (conditions) rather than taken for granted. It is hardly a surprise that we still have no satisfactory answer to the question of the model of power and the causes of the decomposition of the socialist heterotopia. Objective analysis and evaluation are significantly hampered by its total negation or the nostalgia for it.

In my view, the following set of instruments is suitable for the study of socialist heterotopia: analysis of structures of mediation, in view of the specific type of mediators – ones *invalidated in their function of mediating*; network analysis, in view of the specific type of actors *compensating for power shortage by means of a specific type of networks*; phenomenological analysis, in view of the specific *regimes of hyper-visualization of power forces and relations*; psychoanalysis and socioanalysis, in view of the '*biographic dreaming*' and '*positional suffering*'.

III. Description of the parts and chapters of the dissertation thesis

Part I, 'The sociological study of politics', consists of three chapters. *Chapter One* outlines the object field of the sociology of politics (politics as the subject of sociological study), the distinction between political, politics and political power, of the main streaks of conceptualization of power. I put before brackets the *reflexivity of sociological research*. Reflexive sociology problematizes the embeddedness of the sociologist's perspective in the everyday notions and thinking of everyday man. Thus the uncritical acceptance of everyday notions *on* politics and *of* politics itself is removed from their research itself to make them its subject. But the question is in the *price* that the sociologist pays in abstraction from the everyday contents of the concept he uses, the possibility to compensate for that price. In making an abstraction from everyday notions, he must retain the abstracting itself, bringing these notions back into the 'game'. And in turning them in the subject of his study will *enhance the reflexivity of his reflexive attitude*.

In *Chapter Two*, I am interested in the transitions – translations – transfers from economy to politics: transition of economic structures and categories into the political field, whose condition of possibility is the transformation occurring in modern capitalism in the way of functioning and behaviour of economic mediators, leading to the emergence of phenomena of commodity fetishism and their spreading in all social fields and more specifically in the political field as phenomena of political fetishism. The perception of the political field through the prism of market and capital logics and motivations which, however, are repressed (in the psychoanalytic sense) by the euphemistic language of trust and selflessness. Of course, not every power has or has had an economic, and even a market and capital, character. But it seems in modern society as if every power derives from the market and capital and has a market and capital character. The penetration itself of economic logics in the political field has as its condition of possibility the democratization and formation of modern state, the development of universal structures and systems of *formal equality and freedom*, as well as *anonymous publicness*, whose correlates are perceived in the competitive forces and actors of the market and representative liberal democracy. Thus the notion is imposed of economy and production as the invisible 'base' over which the juridical and political 'superstructure' is erected, as well as – *mutatis mutandis* – of politics and more specifically state governance that claims its rights over the economy; the obviousness of the union and mutual

determination of market economy and liberal democracy as a fundamental self-evidence of modern society that is going to be increasingly contested by the subsequent development of capitalism.

Basing myself on Deyan Deyanov's typology (Deyanov, 2001) of structures of mediation, in §2 of Chapter Two of the dissertation I distinguish between *three aspects of analysis of structures of mediation*: a) with regard to the *type of mediation* – traditional mediators, retaining community, quality; quantitatively expanding ones, destroying community; mediators establishing the measure; b) with regard to the *kind of mediators* by which mediation is done – economic, political legal, religious etc.; c) with regard to the *milieu of mediation* – as a mediating and mediated milieu. Mediators retaining quality are those in *traditional communities*. The emergence of commodity-money exchange, as notes Marx, happens at the borders (in the interspaces) between traditional communities and thus sets the beginning of the transformation of structures of mediation: from traditional ones retaining the quality to a new type, quantitatively expanding structures which, however, still remain confined within simple commodity exchange (barter). In the course of quantitative expansion of mediators, a crisis arises of the traditional structure of mediation, which is resolved by a new type of mediating structure. The reversal in mediation ($C - M - C \rightarrow M - C - M'$), that expresses the emergence of capital motivations, reveals the transformation of quantitatively expanding mediators, such as we can also find in premodern communities, into ones *limitlessly expanding, destroying traditional communities*.

In the inversed capital structure, the places of mediators are swapped. The previous mediator – money – is freed of its function of a 'means of circulation' and is enclosed into an 'immanent plane', becoming an *end in itself*. Thus the formula of simple barter ($C - M - C / C - C$), to which the formula of *power – appearance – power* corresponds, turns, through the formula of capital ($M - C - M' / M - M'$) into *appearance – power – appearance'* or *appearance – appearance'*. The condition of inversion of visibility of power into power of visibility is not simply the replacement of money as a mediator by the commodity but the transformation of profit into an end in itself, a 'transcendental appearance'. The economy's becoming a dominant structure is related to the limitless expansion of capital logic in all social fields, including the political field that is marketized, businessified, commodified, commercialized. Neoliberal capitalism marks the culmination of the processes of detachment of money as a mediator from the milieus of mediation (external, intermediate, associated) and from the economy as a 'base reality' and its replacement

by the virtual economy of financial flows and capitals, of the tremendous increase of the power of visibility.

If politics is not a mere ‘superstructure’ on economy (if it is not in causal relations with the ‘base’), but penetrates and even is a part of the very economic ‘fundament’ understood as a historically concrete mode of production, i.e. as a historically concrete form of correlation of productive forces and production relations as well as conversely, since the economy enters politics by market and capital motivation, then we should be able to outline the specifics of political capital, political production, consumption, commodity exchange, profit unlike their economic analogues (correlates). A condition of possibility of the transfer of economic motivations and symbolic categories into the political field is the *emergence of specific structures of publicness* which, albeit based on them, are not properly economic but political and legal (juridical) – *structures of formal equality and formal freedom*. And as such, they spread into the market structures of the economic field.

That is, in order for private property, as well as capital, in modern society to receive their political forms (projections, equivalents, meanings), there must be new regimes of *anonymous visibility/publicness* and new normative systems (legal, political, ideological) of *formal equality and freedom*. The expansion of modern capital structures and motivations goes hand in hand with the expansion of anonymous publicness and bourgeois law, finding their privileged place in a new type of market that is no longer a ‘place of living communication’ but of *equivalent, formally equal, anonymous exchange* and as such is a ‘place of truth’ in a twofold sense – as the criterion of the efficiency of the separate producer and the whole of economy, as well as of the efficiency of the ‘practices of governance’.

In the economy itself, we find hybrid political-economic-legal forms – ‘relations of property’, ‘class relations’ etc., becoming public stakes of political and ideological struggles. And in politics we find specific analogues of economic forms – enterprise, production, machines, means of labour and labour force; circulation of capitals under the form of conversion of economic into political capitals and vice versa by social, symbolic and cultural capitals; productive consumption as a consumption of a specific labour force (political and state office-bearers) and the consumptive production of political, ideological and media commodities as a market where specific commodities are exchanged and there the political surplus value, produced in the political enterprise, appears/is concealed as profit. We also find similar effects of reification.

A key role in the functioning of the political field is played by *credit*, not in the economic or financial sense, but in the symbolic and political form of ‘credit of trust’. Thus embedded in the very birth of modern capitalism, the institution of credit as a financial and symbolic credit possibilitates the unleashing of the process of separation and autonomization of the modern social fields – economy, law, politics, science, education etc., the transformation of law and democracy into faceless formal structures which, unlike the traditional ones that reproduce quality, are limitlessly expanding. They, in their turn, become a condition for changing the type of visibility (publicness) of political power, directing it from the ‘top’ to the ‘base’, the ‘fundament – the population, the masses – and the transformation of politics into a peculiar type of symbolic commodity: ‘pure visibility’, ‘statistic correlation’, today – ‘Big Data’.

The stages of development of relations of formal equality and freedom mark the historical transformation of exchange as an immediate, *face-to-face* relation, as in the Antiquity and the Middle Ages, into a *faceless* structure of market economy in modern capitalism and a *pure appearance/visibility* in the virtual economy in supermodern capitalism. Since one sees into the market the fundamental pre-political condition of modern representative democracy, so the political condition of possibility of anonymous exchanges in the modern market system is the presence of formal equality and freedom between commodity producers and commodity owners. And if power as property relations, i.e. political relations in traditional societies is more or less merged with the milieu (the community) and the interpersonal relations in which it is exerted and which it, on its part, has shaped, then with the emergence of modern capitalist economy and the separation of economy and politics (state governance), power becomes abstract, formal, enclosing in its political-economic-legal forms all social fields that become transformed in following the power’s hybrid logics.

We discover the symptomatics of this process in the emergence of scientific rationality, double-entry accounting, later of statistics and even later of demoscopic and marketing studies. They form an abstract picture of a social reality as ‘Society’ is, which has already become the object of governance and manipulation by politicians who, for this very reason, need specialized scientific research (expertise) serving the political power and state governance. The capital and market logic of the economic structure of mediation as ‘self-active’, ‘self-regulating’ structure and a field of competing actors – entrepreneurs and workers, producers and consumers, sellers and buyers, mutually counteracting forces of ‘demand’ and ‘supply’, and as a limitlessly expanding

structure, turns into the *model* for all social spheres (health care, education, science, culture, politics, law, media etc.). Thus the expansion of capital, that started with detaching the structure of mediation from the mediated milieu, reaches and oversteps its limits (boundaries) – the appearance of the superability of every limit, of every ‘essence’, finding expressions in Hegel’s concept of ‘bad infinity’. The structure of mediation of the traditional community, retaining the quality, characteristic of the Antiquity and the Middle Ages, is destroyed by this limitlessly expanding structure of mediation of modernity, where the ‘limitless growth of value’ (capital motivation) has turned into an end in itself, and is replaced by a new type of mediators by which it becomes possible to contain the contradictions of the capitalist way of production.

The specific, when talking of ‘added value’, ‘profit’, ‘credit’, ‘market’, ‘competition’ etc. in politics, is that here there are *symbolic categories* in which exchange and conversion between the economic and the political field is done. That is, there is a *symbolic economy* that functions through the *illusio* of ‘disinterestedness’, ‘selflessness’, following the ‘common good’ – an ‘anti-economic economy’, as Bourdieu calls it, based on ‘the denial of interest and calculation’ or on ‘permanent investment into institutions which, similar to gift exchange, produce and reproduce trust and, more profoundly, trust in the fact that trust, i.e. generosity, private or civil virtue, will be rewarded’ (Bourdieu, 2007: 300). In the ‘structural cynicism’ of the political game, this transfer of economical into political categories is suppressed and stays *invisible*, losing its immediately economic character. As far as the calculation of profit takes place *indirectly*, mediated by the extended temporal intervals between gifts and return gifts by which the motivation is concealed of profit by ‘accumulation of symbolic capital (a capital of recognition, honour, nobility, etc.) which is brought about in particular through the transmutation economic capital achieved by the alchemy of symbolic exchanges’ (Bourdieu, 2007: 304). It is clear what profit is in the economy, so it should be intuitively clear what profit in politics is. But it should be also intuitively clear that in politics, capital and profit are not to be understood literally, not in the economic (financial) but in a *symbolic* sense.

The autonomization of the economy as a both abstract and objective structure – a privileged object of the practices of governance whose specific goal is not interference but, on the contrary, *withdrawal*, creating room for the development of the market as a privileged ‘place of truth’ – is a condition of possibility of the penetration of the economic logic into the political thinking under the mask of ‘*disinterestedness*’ in the political game. From this point on, economical categories can

be used, such as ‘capital’, ‘value’, ‘surplus value’, ‘profit’, ‘credit’, to analyze and describe (perceive) political realities as ‘economical’. But this also means that from now on, directly or indirectly, all activities will be subjected to the formal rationality and logic of calculation. That is, ‘valorized’ by the respective quantitative standards and normatives.

The specific mechanism of giving visibility (legitimacy) to the processes of mutual mediation of the economic and the political structure of mediation occurs by acts that Bourdieu calls ‘*delegation*’, linking them to the peculiar ‘political fetishism’ ensuing from granting trust by a group to its representative or spokesperson. ‘The act of delegation by which one person gives power to another person, the transfer of power by which a constituent (a mandatory) authorizes a delegate (a mandatory) to sign for him, to act in his place or to speak for him, give the delegate power of attorney, that is to say *plena potentia agendi*, the full power to act for him... a group can exist only by delegation to an individual person – the general secretary, the Pope, etc. – who can act as a moral person, that is, as a substitute for the group... One can see in this circular relation the root of the illusion which results in the fact that, ultimately, the spokesperson may appear, even in his own eyes, as *causa sui*, since he is the cause of that which produces his power’ (Bourdieu, 1993: 161, 162). His power is primarily symbolic – the power to name things. The spokesperson or representative, on the symbolic plane, receives the right to speak in the name of a given group (the party leader in the name of the party, the MP in the name of his constituents, the president in the name of the nation, the Pope in the name of the Church, etc.). But such a group should be more or less institutionalized (formed into a shape), providing itself ‘things that make the group’: symbols, signs, mechanisms, organs and mandates of representation, which not every group has. Such a mutual mediation is possible through symbolic acts (delegation of symbolic capital of trust, recognition or sanctification) whose economic analogue is *credit* – not only in the financial sense but as ‘credit of trust’ (institutional, symbolic, psychological, moral trust).

The key (symbolic) capital in modern politics is ‘trust’ or ‘credit’ (of trust) that receives its legitimacy by the democratic procedure of voting, as the trust of voters. The vote of the separate voter – not only figuratively but also in the literal sense – brings financial and material resource (under the form of a state subsidy for the party, office premises, media time etc.) but is also a legitimate argument for the attraction of symbolic (media) and financial resources for the respective political actor (project). It is this credit of trust, as promises for the future, with its symbolic, financial and material aspects, that turns into a condition of possibility of a kind of party economy,

as well as of the influence of parties on the (party-dependent) economy by party appointments on the boards of state-owned firms and enterprises, creating client networks of privileged, loyal actors in public tenders, public financing etc.

‘In the same time,’ adds Bourdieu, ‘it is easy to see how the possibility of a sort of embezzlement is part and parcel of the very act of delegation. To the extent to which, in most cases of delegation, the mandators write a blank cheque for their delegate, if only because they are frequently unaware of the questions to which their delegate will have to respond, they put themselves in his hands’ (Bourdieu, 1993: 164, 165). In other words, the *usurpation* of power is inherent in the very act of delegation as its structural effect. But to carry out such an act without problems, it is necessary that the spokesperson or representative of the group, so to say, ‘offers his person as a gift to the group’ – ‘the usurpation of the delegate is necessarily modest and presupposes a certain modesty’ (Bourdieu, 1993: 166). So even in the case of a single-handed power and a cult of the person of the leader, who too prefers to style himself ‘a man from the people’, or when a person arbitrarily declares himself a ‘leader’ of a group of people (without asking them).

This ‘oracle effect’ of usurpation of power, concealed by the ‘humility’ by representatives of the group before the group itself, is enhanced and simultaneously debilitated by the *apparatus* that serves the elected or delegated persons but also recruiting in its own ranks elected or delegated representatives – it is enhanced by the intensification of visibility and debilitated by the transfer of power from spokespersons to the apparatus. It is also backed by political innovations and technologies (what we call today PR), the construction of ‘election machines’ whose performance is measured by electoral votes won as a quantitative indicator of the trust in parties, politicians and institutions, giving, on its part, legitimacy to the political power itself. In the final account, the political value added (profit) in democratic societies is measured by the votes given for the respective party or politician, as the quantitative expression of political power by which the presence in parliament is calculated under the form of deputy seats, the state subsidy of the party, the time and quotas of participation in parliament and parliamentary debate, media participation etc. The political entrepreneur emerges on the political stage, combining an inevitable dose of populism with rationality and professionalism in the governance of party apparatuses – ideology cedes the place to technology.

In *Chapter Three* of the same Part I, I dwell on the participation of the sociologist and politologist in the political game. The homology between the political and the social fields, between

the political products produced in the political field itself and the attitudes of the voters that are product of the political field but also of the everyday worlds in which the political is reflected and perceived, answers how it is possible for a correspondence to exist between procedures of polling procedures and of voting, or why sociologists can predict who will win the elections. As Bourdieu says, ‘to impose to the opinion poll the implicit philosophy of the electoral poll’ (Bourdieu, 1991: 172) is an element of the functioning of the system of representative democracy. By producing public opinion as an artifact, sociological polls contribute to the full realization of the main function of parliamentary democracy: to single out and constitute the ‘will of the people’ by means of the people itself. One part of the actors in the political game specialize in studying the public opinion (‘popular longings and desires’), another in their manipulation, a third in their expressing and defending. The first and the second contribute to the legitimacy of the third part. If sociologists ‘cannot’ or more precisely ‘haven’t the right’ to be mistaken in their research and prognoses, it is because electoral results obtain additional legitimacy insofar as they correspond to the results of sociological studies and prognoses.

A condition of the participation of the sociologist and the politologist in the political game is the predisposition and mutual attraction between the political, sociological and politological field. This predisposition is not *pre-imposed*, neither can it be found by comparing with such a thing as ‘reality in itself’ – outside, independently of the stakes of the actors in the political game. ‘Objectivity’ and ‘impartiality’ here are not just masks, they are *trumps* in the political game. The political field sets the framework, the objects and subject matter of studies and conceptualizations in observing the postulate of ‘objectivity and impartiality’. This is not to mean that the sociologist and politologist have no specific stakes of their own but that they can be understood as such within the context of their predisposition to the political game. Disposition, not assumption or subjection. As far a condition of the appearance of a given object or subject matter in the research field and its launching into political circulation is the occurrence of a moment of attraction (in the market game, to which the democracy game corresponds, this is precisely a *moment* rather than some all-encompassing subjection as it seems under ‘the totalitarian system’) between the changing configurations of power forces in the political field, on the one hand, and the internal stakes of the researchers in the academic field, on the other.

And the more the fields are autonomized, especially the economical from the political field, the more the economic logic expands into all other field and the postulate of ‘objectivity and

impartiality' is imposed which legitimates and simultaneously conceals the heteronomy (the critical debilitation) of the sociological field, first of all in its borderline segments and zones marketing and demoscopic studies. Today this process of businessification of social sciences and sociology in particular is so advanced that it is now hard to draw a clear line between economy, politics and science. The game has become 'multipolar'. With the mediation of the media, the academic and agency field (demoscopic and marketing agencies) as well as the think tanks where we find again politologists and political commentators, the economic stakes smoothly turn into political and back.

Although appearing often as indistinguishable (interchangeable) on the TV screen sociologists and politologists participate differently (with different 'trumps') in the political game, observing the same stake – the postulate of 'objectivity and impartiality'. By drawing differently (in different perspectives) the 'objective picture' of public moods and political processes, they make it possible to speak and write of these processes as 'objective' as if they actually existed in reality. In that, politology needs sociology as a legitimatory source and resource that is used to outline these pictures of 'objective processes' in the political field taken in itself as something 'independent', 'autonomous', which it is not. The overlapping takes place on the media stage by the mutual strengthening of interpretations and comments of the results of demoscopic polls that must confirm or reject (falsify) the conclusions of public opinion experts as well as of the political and media sphere itself (that of politicians and journalists) which are the privileged consumer of these studies and analysis.

What is the effect of all that? The everyday notions of politics, political stakes and scientific conceptualizations overlap, producing effects of correspondence (becoming 'actual'): politicians speak what people want to hear, and they are sure they know what it is because sociologists have drawn for them the objective picture of public moods, and politologists have interpreted that picture, retaining 'objectively' the stakes in the political game that unfolds in and through the media and political public space. Political power sets and commissions the potential objectives of sociological research and politological analysis not only, as commonly believed, under the form of 'public tenders' but also in producing and setting the framework and structures of public political evidences and appearances (Kantian 'intuitions') reproduced by commonplace stances and evaluations (public opinion) in the media. On the other hand, the production itself of expert discourses having monopoly over truth is, in a crucial sense, dependent from the political field and

its actors and has an impact on it by the production of public opinion, the legitimation of political positions and hence the distribution of political capitals. Not directly but through the basic idealizations of ‘objectivity’ and ‘impartiality’. The monopoly on expert knowledge is maintained, among other things, by means of these idealizations.

In the same time we shouldn’t forget that citizens and voters too take part in the political game, albeit from a different position and with another stake – the delegation (of credit) of trust, i.e. of symbolic and political capital to their chosen ones. And it is this process – its prognosing, guaranteeing, legitimation etc. – is the main object and the specific stake of the politological and sociological participation and comments. But this credit of trust doesn’t come from the air, it is the product of the functioning of electoral and demoscopic machines, and also of the media, as well as of the messages of the politicians themselves and most of all of the institutions of representative democracy by which the political process (the production of trust) is mediated. Thus the ‘scientific integrity’ of the sociologist and the politologist is marked by compromises and duplicity but not doomed, since they can always retain and control (if they so wish) their participation in the political game as actors in the political field and the field of power, in preserving their objectivity and integrity. Of course, this is a choice between scientific ethics and political (and material) temptations.

In **Part II**, ‘Heterotopic spaces of symbolic power’, in *Chapter One*, after introducing the concepts of ‘heterotopia’, ‘heterotopic’, ‘utopic’ and ‘tropic effects’ (§1 and §2), I consider the specifics of the modern phenomenal field in the context of structural transformations of the public space (§ 4) and the unification of appearances and visibilities in pictures (§ 5). The emergence of limitlessly expanding structures, as those of modern capitalism, generates a new situation reflecting the transformation taking place in social structures (phenomenal fields). Modern capitalism creates specific phenomenal fields constructing appearances and visibilities related to the reification and alienation of the elements of subjectivity, consciousness, sensoriness from an ‘autonomous’ individual, separate in himself, into thing worlds, artifact worlds that oppose him as ‘alien’, ‘closed in their ideal screen’, along with the feeling body, ‘place’, of the subject.

‘Screening’ – through tropic effects – is the condition of this new type of transcendental appearance. Screen effects act as tropic effects. Between ‘objects containing consciousness’ and the individual mind consciousness, there emerge effects of correlation, tuning, mirroring, which makes possible the unity of the phenomenal experience of the consciousness and sensoriness of the

modern man, under a new historical form of visibility – the form of ‘commodity fetishism’. Thus the modern phenomenal field, albeit seemingly ‘transparent’ and ‘limitless’, contains ‘hidden forces, a whole growth of possible phantasms’. The ‘objects containing consciousness’, things, artifacts, hybrids, as far as they exist by screening, represent phenomenal fusions constituting objective, supersensory, invisible limits, obstacles. As Merleau-Ponty notes, the perception of the object, including of my body for myself, takes place in the non-reflectedness of my body and consciousness in the moment of feeling and of thinking. The phenomenon in the moment of its constituting is *invisible*, and as such is immediately given in its visibility – in the empty place of ‘this fold, this central cavity’ that remains in the moment of feeling, perceiving, thinking (Merleau-Ponty, 2000: 152, 153). The visible, as *invisible* to itself, is a condition of visibility, and as such, generates tropic effects. The interruptions generated by the invisibility (non-reflectedness) of the act itself of mirroring (screening) are compensated in the effect of ‘screening’ by which the continuity of the phenomenal field itself becomes possible. I am and flawlessly act and interact in the surrounding world insofar as I move along the streaks of phenomenal concretions generating screen effects.

Seeing means that there is a *pre-dis-position* of the gaze. I separate ‘pre’ and ‘dis’ from one another and from ‘position’ to stress the duplicity of the situation in which the gaze finds itself as something *other, different*, positioned in the field that is constituted with its own participation. In this aspect, it is *pre*-posed there. But it is also *pre-dis*-posed to see in the phenomenal field in its visibility thus constituted. I.e. visibility is possible if before that, the phenomenal field has been scanned – along the phenomenal concretions, obstacles, laying its direction – by an *unseeing* and *invisible* gaze which, by this very ‘scanning’, has delineated the phenomenal field. This primordial, unseeing and invisible gaze that has scanned and delineated the phenomenal field along the diagram of phenomenal streaks (concretions), we can call ‘*proto-gaze*’. A gaze constituted by reified power relations and forces.

For the gaze of disciplinary power to be able to be imposed upon and use the power of the public gaze, an unseeing-invisible gaze must have scanned the phenomenal field along the traces of phenomenal fusions and concretions. It is only by this overlaying that the gaze of Das Man is possible. Anonymous publicness is tropic. The spreading of anonymous structures of averaging everyday publicness of Das Man in late modernity, of which Heidegger speaks in *Being and Time* (Heidegger, 1927), becomes possible because the mirror publicness arising and spreading in the

17th and 18th centuries has been transformed, by the proto-gaze, into panoptic one, in which the disciplinary gaze is overlaid upon the public and thus its incorporation in bodies has become possible.¹⁴

With modernity, a series of transformations of visibility/publicness take place:

- d. emergence and spreading of *mirror publicness* constituted in the phenomenal field of the mirror experience (image), inbuilding in me the gaze of the others as an *anonymous public gaze*;
- e. transformation of mirror publicness into *panoptic publicness* – by overlaying, through the *proto-gaze*, of the *normalizing gaze of disciplinary power* over the *anonymous public gaze*;
- f. development of averaging, anonymous, normalizing structures and effects of *everyday publicness* (of Das Man) in late modernity and their crisis and disintegration.

In *Chapter Two*, I trace the historical transformations of pictures of visibility from mirror to panoptic publicness (§ 1) and the consolidation of political power into pictures of visibility (§ 2). As far as public space is a space of symbolic power, it is more or less *illuminated, visible* – a space of discourses, gazes and speech (describability, visuality, effability). Power of discourse and of the gaze by which the discourse and gaze of power is realized and deployed. The transition from representative mediaeval publicness – a ‘parading and ugly publicness’ (Huizinga) – to anonymous modern publicness is mediated by the expansion of mirror images interiorizing the public gaze as a condition of possibility of the interiorization of the gaze of disciplinary power. The systems of formal equality (‘egalitarian juridical framework’) – of universal validity of norms – become possible thanks to the development of mirror publicness and its transformation into panoptic. Thus the power of the norm spreads from the public into the disciplinary space as a norm of power. The regime itself of visibility/publicness changes. If power has so far ensued from the sacred, if it was personified and eventually gradually desacralized and anonymized, it was by the change of regimes of visibility/publicness in which the behaviour of individuals reverses its direction: from infinitely *tending to* transcendent limits and norms toward infinitely *deviating from* immanent limits and

---

¹⁴ ‘In fact it is only by this third function (ensuing from the overlaying of the panoptic scheme over the scheme of exclusion and the disciplinary scheme – A. B.) – as we know after *Discipline and Punish* – that the interiorization of the supervising gaze becomes possible (and with that, public panoptism) becomes possible’ (Deyanov, 1996: 154).

norms. A reversal finding expression in the ‘inner-worldly’, ‘remaining in the world’ Protestant asceticism (Weber); a reversal transformed into those techniques that Foucault calls ‘disciplinary’.

In *Discipline and Punish*, pointing at ‘the ‘reversal of the political axis of individualization’, ‘the shift from spectacle to surveillance’, Foucault reaches the problem of the functions and role of publicness in disciplinary spaces, without formulating it explicitly. A condition of emergence of panoptic power is in fact the shift from representative, mirror publicness to anonymous, panoptic one, in which the overlaying becomes possible of the disciplinary scheme over the preceding, already emerged and expanded in the public space, mirror effects. ‘The power of the norm’, notes D. Deyanov in this relation, ‘is far from being merely a power in disciplinary spaces, even “before that” it is a power in the public space’ (Deyanov, 1998: 336). The transformation goes from *power of the norm* in the public to *norms of power* in the disciplinary space. A condition of possibility of this transformation is the emergence and development of the type of publicness that I called ‘mirror’. It is the place, the milieu of the transformation of power from showy to panoptic and disciplinary. The change of the regimes of visibility in modernity is related to the spreading of mirror effect and the generation of a new type of publicness, as a condition of possibility of the exercise of power by from the transcendent into the immanent plane.

The emergence of the modern regimes of publicness is related to the transformation of from a power of the invisible – out-of-the-world, transcendent, sacred – into immanent power of the visible, constituted and contested power, as we can notice as early in Machiavelli’s *The Prince*, in the very field of visibility. Modern regimes of publicness are related to the splitting, separation of the visible from the invisible and the immersion of power into the field of visibility that are constructed by the panoptic gaze, but also to the tropic effects of contesting the publicly illuminated power status-quo.

In commenting the theses of Judith Butler (Butler, 1997) and Amy Allen (Allen, 2008), I put a stress on the condition of possibility of resistance in the perspective of the Foucauldian analytic of power (§ 3). Even if looking ‘absolute’, ‘all-powerful’, power is never absolute and all-powerful. In the moments of tropism – by means of the reverse side of tropic correlation – it is contested, invalidated. The coordination of power-visibility, without thinking it as a causation, emerges by the tropic effects that we can discover on two planes: a) in the social fields as appearances and visibilities produced by social structures and institutions, and b) in the institutional fields of political power, as pictures of visibility produced by political institutions. The key moment

in the power-visibility relation is not imitation, simulation, but the *reversal of tropism* – the invalidation of power, the empowerment of the powerless. Contesting, invalidation, in which in power relations the ‘object’ of power takes power away from the ‘subject’ of power. This has occurred even before the visible (political) forms are deployed of opposition, resistance, uprising, rebellion, headed by charismatic leaders who focus the symbolic energies of the historical heliotropism – at the level of microtropisms that invert the power relations, turning them into relations of reverse dependence of the ‘subjects’ from the ‘objects’ of power.

If it is true that domination/subjection, as well as the democratically conceived equality, are pictures rather than an ‘essence’ or ‘nature’ of power, while visibility is a visual order, discourses, rhetoric moves by which the political power, not being any ‘pre-foundation’, ‘substance’ or ‘subject’, mediates itself (presents, describes and determines itself) more or less as legitimate, then understanding tropic effects permits us to escape from the trap of the natural givenness of domination and subjection. As far the dominating is dominated, the powerful is deprived of power and can be symbolically and physically rejected at any moment. On the symbolic, tropical plane the contest, resistance are coupled with the power relation as its obverse side and are not a part of it. The subject is constituted not through power but through *resistance* against power. A resistance that doesn’t precede but isn’t either an internal moment of the power relation in which the pole having the power primarily dominates, wields power over the powerless pole.

In *Chapter Three* I start from the question what it means to think socialism through heterotopicity, the heterotopia seen from without and from within; I pass through the analysis of the logic of revolutionary action, Stalin’s power model, the principle of the pendulum of the heterotopia, in order to reveal the key problem of networks and capital motivations in the ‘classical system’ and in the post-Stalin period, and to formulate the fundamental traits of the socialist heterotopia – the invalidation of the legal regulator and the concretion of ideology and discipline, as well as the specifics of the heterotopic life-world. The world of socialism was born of modernity and in it, we discover places, analogous to Western culture, that retain in different ways the identity of the Western and the socialist man. But socialism is a special kind of heterotopia – external and contrary to modern Western society *as a whole*. A heterotopia in which, according to Foucault’s definition (of modern culture, but here we must add ‘capitalist’), its emplacements are ‘represented, contested and reversed’. Utopias and ideologies look differently in the eyes of their adherents – realizable or unrealizable dependent on whether it is the perspective of the supporter of a status-

quo or of a participation in the historical transformation. In the eyes of their supporters, utopias seem realizable, while ideologies, in the course of their being carried out, look increasingly more unfeasible (discrepant with reality).

Foucault changes the focus from the familiar correlation of ideology and utopia to the correlation of utopia and heterotopia. But if we make an experiment: if we relate the plane of viewing utopias in Mannheim and Foucault, then it can be seen that the common between ideology and heterotopia is *the moment of normalization* – the apparent bringing image and reality into congruity. The gaze to the mirror image, however, produces not a mere (in)congruity but an *inversion*, different from Marx's understanding of ideology as a 'false consciousness'. As far as the mirror image – in the perspective of the gaze to the mirror – is not merely inversed but a really existing, opposite place, a 'successfully enacted utopia'. The socialist utopia is not an unrealized or an unfeasible utopia, it is *feasible* and *does really exist* as an 'other space' (a heterotopia): 'other' in different ways to the Western observer and to the one who lives in the heterotopia.

Why does the socialist world fulfill the function of a heterotopia and for whom? If this world is realized in practice out of the borders of the modern Western society, it was as a project in the heart of the modern capitalist West. Thus one whole world in its real existence begins to fulfill for the West heterotopic functions, retaining the crisis of its identity. A rational project born in the core of the modern capitalist society begins to be realized *outside of its boundaries*, in a premodern or unmodernized, largely undeveloped capitalist environment – Russia of the early 20th century. And this first attempt plays the role of a model after which all later attempts will be built and with which they will compare themselves.

A double discrepancy – in time and in space. The communist project is a radical critique of 'classical liberal capitalism' of the mid-19th century. When, however, this ideological project begins to be realized in practice, the capitalism is already different – a 'state-monopoly capitalism' turning into 'imperialism'. Soviet Russia fulfills a heterotopic function not for the liberal one, to which Marx's critique is directed, but *for the 'declining', late modern West*. Today, when speaking of the crisis of liberal democracy, the crisis of the West, of Europe, we must have in mind the long-term consequences of the collapse of the socialist heterotopia which is, in its genesis, a mirror image of classical liberal capitalism. It has played, in the 20th century, heterotopic functions both for the late modern, post-colonial West and for the 'Third World' liberated from colonial domination. A collapse that by an irony of history has worsened the crisis of capitalism itself. The

example of socialist heterotopia transformed capitalism, which worsened its own erosion. And its collapse at the moment of transition to neoliberal capitalism, in its turn, strengthens the crisis of neoliberal capitalism, the dissolution of the welfare state and the undermining of liberal democracy.

Thus the socialist heterotopia is seen in two perspectives: from an *external* point of view – that on those looking at the heterotopia – and from an *internal* point of view – that of individuals residing within it. For the West that mirrors itself in it, it fulfills compensatory, normalizing functions, retaining its identity under the pressure of dangerous contradictions. For those living in the heterotopia, it is a radically new world, surfacing in the double negation – ideological and practical – of the Western world and of its own past. The life-world of the socialist heterotopia fulfills a double function – *heterotopic* for the external observer and *utopic* for the inhabitant of the heterotopia. Saying ‘utopic’, I mean the museification of the future – that special place from/through which the New Man perceives his past and present as illuminated and directed to a transparent, deciphered and achievable, scientifically justified future which is in the process of construction. It is *only* a matter of overcoming the resistance of ‘unyielding matters’ and the ‘residues from the past’.

The logic of revolutionary action in the eyes of the revolutionary subject, dictated by the ‘logic of history’ (the Hegelian ‘logic’ of history – ‘identity of historical and logical’), follows the dynamics of the revolutionary process as a succession of visibilities and pictures of visibility into which this process is seen. Violence, terror over ‘resistant matter’, a double negation (military communism – NEP – collectivization and industrialization) of the initial project by returnings to the initial design.

In § 4, I consider the key question of *the model of Stalin’s power*. What does its specifics consist in? The most frequent mistake is viewing it by analogy with feudal power, absolute monarchy, or as a radical continuation of the bureaucratic rationality of the modern state. Although somewhat similar to monarchic power or to the modern bureaucratic state, this is a qualitatively new type of power setup. Three interrelated moments are found in it: 1) expropriation of power from previously partly autonomous social structures; 2) accumulation of power in a qualitatively new type of apparatus; 3) pumping power to the top – to the Stalin point. The dilemma that the Bolshevik party faces and that will resurface later, over and over again, is: *either* concentration of power in the apparatus *or* empowerment of social structures. The strengthening of power at one pole is always at the expense of the other pole. Expropriation causes pumping power out of the

economic structure into the command positions of the party and state apparatuses. Thus social fields become fully dependent from political power distributed into the party-state pyramid.

Obviously the power of this new type of apparatus is different of that of the bureaucratic apparatus in absolute monarchy or in the modern state. Russian Tzarism has created a stable habitus of subjection. The patriarchal Russian *obshchinas* created an environment of strengthening and resonance of paternalistic and collectivistic habituses that will be absorbed and transformed by the new ideological and socioeconomic milieu in the town. After the chaos and the sequence of revolutionary innovations, these habituses will be inscribed in an ideological and political machine unheard-of in its scale and efficiency. Its main principle is the domination of the party apparatus over all other (state and economic) apparatuses. This is a power based on the notion (picture) of a new type of homogenous, transparent, superconductive structure oriented toward one point – the Stalin point that transcends it.

But the apparatus in fact *is not a homogeneous structure*. It doesn't function transparently at all levels, or even at a separately taken level, as the totalitarian paradigm presents it. Different interests and stakes are found in it, at least because social fields cannot be entirely deprived of a specific order (power). Specific forms of power (economic, pedagogical, economic, medical, cultural, legal etc.) do preserve some role although in a weakened form. But mostly because in the apparatus itself, network formations emerge that spread to all social fields.

If one takes power away from things, after the famous Marx's formula, it turns into the power of some persons over others, acquiring a personified form. But in the case it is a matter of a special type of personification, different from the ancient or the feudal type, a personification in which the leader is the keeper of the official ideological discourse by the force of his subordinate apparatus. The social power taken away from thing structures is accumulated and distributed hierarchically in the apparatus, forming a power field whose vector points to the top. A mass-scale expropriation and transformation occurs of the mediator power of social structures into political power of the apparatus and its pumping gradually from the bottom up to the top of the pyramid. This leads to the effect of over-personification of the top and increasing shortages of power at the base of the pyramid. A growing weightlessness of the lower as compared to the higher levels. Which doesn't mean that they are entirely devoid of power or that higher levels dominate the lower in a peremptory manner.

This model will be later characterized as ‘cult of the personality’. But the cult is not its basic trait, it is rather its external expression. Its main characteristic is different – *shortage of objectified (reified) power of the modern structures of mediation*. Thus the idea is formed of an ‘all-powerful’ power that nevertheless suffers a real shortage of objective power. The history of socialism describes pendular movements: *the one direction (‘left’)* is the direction of realization of the project itself in its ‘pure’ form, initially by introducing a decree rule of law (‘revolutionary law’) – expropriation of capitals and private property, destruction of commodity-money relations, demolition of bourgeois law and democracy, the bourgeois state and parliamentarism, of bourgeois forms of life (‘anachronisms’) – all this related to a tremendous strengthening of the apparatus; *the other direction (‘right’)* of the pendulum is towards partial, temporary liberalization – restoring the role of law as a regulator, of commodity-money relations, of petty property, reducing the pressure of the party apparatus at the expense of increasing the material interest and independence of economic units. The one direction of the pendulum, ‘left’ reflects the taking of power away from things and the blocking of modern structures of mediation, which cannot be carried out in entirety, and the other, ‘right’, is their reverse partial empowerment. ‘Partial’, since it too cannot be carried out in entirety. The main opposition here is between the party (organizationally-technological) and economic (technocratic) *nomenklatura*, the first as the keeper of the ideological project and the second as a potential and real vehicle of capital motivations, as far as it has direct access to economic assets and resources. The stake is the emancipation of economical and commercial *nomenklatura* from the power of the party *nomenklatura*.

Part III, ‘Networks, crises, transitions’, as the title tells, traces the crises and network transformations in the end of the ‘old regime’ and the early transition (‘the second birth of capitalism’, ‘the second Bulgarian capitalism’) against the background of processes in Central and Eastern Europe and the crisis of the global neoliberal capitalism in the beginning of the new century.

In the end of the former regime in Bulgaria (the late 1980s) there was a paradoxical attempt of lowering and transforming the visibility of the power. It is strange that the key to the ‘restructuration’ is seen in this way rather than, as in the Soviet *perestroika*, through the *glasnost*. Why so? Unlike the Soviet Union, where in the ‘era of stagnation’ the economic reforms were practically stalled, they took place in Bulgaria in a specific way, in flows and ebbs. The mass-scale restructuration that began here of the field of power under the conditions of erosion and

theatrization of official publicness – even not so much to imitate the perestroika but because of the pressure of network actors and capital motivations, entered increasingly into conflict with the already evidently inefficient model and mechanism of governance of the economy and the state.

This process is uneasy, contradictory, at times even dramatic for the *nomenklatura*. The apparatus's expropriation of social capital from agents in the heteronomous fields, and hence the impossibility to compensate for their power shortage *without the apparatus*, leads to the expansion of networks into the apparatus itself and the social fields themselves, and in the same time to their weakening. The accumulation of network capital in the apparatus, along with its contested legitimacy, determines the specific duplicity and pulsation of fields and actors in the zones of visibility/invisibility, as a function simultaneously of the growing and shrinking of the spaces of 'specific freedom'. Freedom in the grey indeterminate zones between official and unofficial publicness, as an effect of the strengthening of independence, material interest, economic (including private) initiative. Freedom emerging in the gaps between started and unfinished reforms, restructurations, reorganizations, personnel swaps, which, although aiming at 'reforming', in fact invalidate the official political subjects and institutions. Freedom in the zone between apparatus positions and positions in networks that engulf in different degrees and in different ways (on the line of professional, family, relative, fellow-countrymanship etc. connections) more or less all social groups and strata. Freedom generated by the impossibility to contain the autonomization of actors, the apparent over-empowerment of the upper floors of the apparatus, freedom contesting their power resource; the increasing inability of the apparatus to compensate for capital shortages in the social fields that begin to autonomize but are still dependent on political capital.

This specific shortage of power is enhanced by the absence of recognition up to the last moment, or the partial recognition, of the private sector. The development of private property is allowed only in the sphere of trade and services but not in production (industry). Hence the increase of ambiguity and chaoticity of the top's behaviour: 'transferring property to working collectives' where the state remains 'proprietor'; 'firm organization' understood as the creation of state-owned rather than private firms; development of 'socialist democracy and pluralism', removing the party as an 'echelon of power' in retaining its 'strategic leading role' etc. The stake of the opposition between the party (organizational and ideological) *nomenklatura* and its 'right hand', State Security with all of its structural units, on the one hand, and the foreign-trade and economic ('technocratic') *nomenklatura*, on the other, is the control over network resources and capitals. For, if the party

nomenklatura allows the emancipation of the foreign-trade and economic and economic one, its specific network resources would become invalidated. The growing autonomization of fields in post-Stalin times in Bulgaria, as far as accompanied with periodic increase of party pressure and control, enhances ambiguity and tension.

But why do we witness a kind of return game of the ‘healthy forces’? It seems to me that it was an attempt of the party *nomenklatura* to get the critical loss of power under control, the loss generated by the weakening of control and the devaluation of ideological and personnel resources (capitals) that until recently used to guarantee to it a dominating position in all social fields. The external pressure of *perestroika* and the internal so-called Revival Process strengthened the feeling of undermining of the ideological, political and organizational power in the party *nomenklatura*, at the expense of the increase of network power of emancipating agents in the autonomizing social fields. It is hardly a paradox, then, the ‘velvet revolution’ in fact played a salvation role to the above agents. Not on the political but on the network plane. As far as behind the curtain of this ‘radical’ symbolic gesture of breaking with the past they manage to give impetus and develop the already started process of conversion and ‘primary accumulation of capitals’.

In *Chapter Two*, returning to a study of the early 1990s of the then Institute for Social Critique (today, Institute for Critical Social Studies), in using instruments of psychoanalysis and socioanalysis, I reveal the projections of the crisis of post-totalitarian identities, the blocking of the biographic and historical machine. I call ‘biographic machine’ the effects of public construction of identities, the tropic effects (the turning) of the biographic narratives toward historical ones – borrowing a position from the future, putting ‘the meaning of “my”/”our” life’ in correspondence with ‘the meaning of history’. The biographic machine throws bridges, neutralizes the rifts, the gaps between life and biography, giving life a commonly accepted and recognized meaning. Life and narratives about it, although interwoven, are not the same thing. In the transitions/translations from private to public spheres, the hidden tensions break out between the man living his ‘unique’ life and its public presentations. Life has no universally valid meaning structure. The limit events (interspace events) mark the transitions between radically different biographic situations – unfolding and shrinking, provision and deprivation, giving and taking away the ‘meaning of life’. Borrowing from psychoanalytic conceptual instruments, we can call these processes ‘biographic dreaming’. The crisis of biographies singles out the symptoms of blocking the transfer of meaning

from the individual or group plane into the universal (biographical and historical) plane and back, provoked by the ‘Golgothas’ of history.

The subject of *Chapter Three* are the network transformations of the transition and the conversion of capitals. Usually the transition is presented as The Transition in the singular capital and with a capital letter, ‘from – to’ (‘from capitalism and state economy to democracy and market’). But this is a picture of visibility in which we are immersed and which itself must be studied. And this means to imagine not just one single, transparent, governable ‘transition’ but a multitude transitions in different aspects and on different levels (on the economic, political, cultural, value, psychological plane; at macro and micro levels), as structural and network transformations, and as legitimation strategies and self-descriptions of the participating actors. The key concept describing these processes is ‘politico-economic symbiosis’ – concretion of political and economic networks whose origin is to be found in the society of the ‘former regime’. They occur at different levels and in different fields, as transformations and restructuring of different types of capital (political, economic, social cultural).

The variant of network analysis that I use here is close to the theory of Michel Callon (Callon, 1986), Bruno Latour (Latour, 1988), John Law (Law, 1986) etc., known as ‘actor-network theory’, and Pierre Bourdieu’s network approach as used by David Stark and Laszlo Bruszt (Stark, Bruszt, 1992, 1998) in analyzing the economic transformation in Eastern Europe in the early 1990s, as well as Pierre Bourdieu’s idea of the ‘symbolic economy of gift exchange’, applied by Ivo Možny to the analysis of the socioeconomic transformation in former Czechoslovakia (Možny, 2003). Combining these approaches gives a key to understanding what many researchers and analyzers observe and ascertain as the critical weakening of the state and institutions during transition years.

Analysis is based on the following theses. First, changes don’t start from any sacred date, such as 10 November 1989, not even in the last years of the former regime, but considerably earlier – with the gradual autonomization of the economy, the apparatus networks and actors, in which specific capitals and capital motivations are born of the political field and capitals. This process unfolds in a hybrid form, by a kind of ‘consensus’ of seemingly opposing actors and strategies – conversion, restitution, and privatization of capitals. Secondly, from this perspective the so-called transition is in fact a transformation, a rebirth of the society of the former regime into a specifically mutated society having both familiar and unusual traits reflecting the Bulgarian realities and the

superposition of processes of neoliberal globalization. The intersecting, interweaving of global, regional and local networks, of the interests of global and local actors, revealing the fundamental difference between the classical process of initial accumulation of capital as a lengthy historic process of ‘forced separation of producers from means of production’ and the second birth of capitalism from the socialist state economy. Which, although starting in latent forms much before 1989, took part in succinct historical intervals (literally ‘overnight’) by previously unknown financial and corruption schemes of draining and plundering the state property by a privileged minority.

The moving motive of delegation of network resource is the conversion of political into economic capitals in the situation of sharp shortage and loss of legitimacy of given groups and their representatives. An already devalued capital, preserving for some time its efficiency as connections and specific competences, is transferred from one actor to another, from one place to another – not just in order to be preserved but to be turned from politically illegitimate into a legitimate economic capital. Thus new network formations emerge that can no longer be deduced immediately from the former regime. And in order to understand what has taken place, we must reconstruct the dependences, the histories (including biographical histories) in the political field. Precisely in the political one, since it dominates.

Although there are many specific processes (cycles) of conversion, they all have the same structural effect – *emancipation and opposition of creations against their creators*. The new actors are emancipating and opposing the former bearers of political capital, as far as the latter is already devaluated, losing its dominating role. (We can call this the ‘Frankenstein effect’.) And although there are different kinds of conversion (of different types of capital), we can, provided we are aware of the differences between them, view them within a general process of conversion of illegitimate political into legitimate economic capitals.

True, these conversion processes differently affect not only the former *nomenklatura* but also the oppositional and dissident elites. Thus they form specific politico-economic symbioses, finding expression in the sharing of power that facilitated the decomposition of the former regime, as well as the apparent withdrawal of its elites, but also made difficult and even somewhat blocked the change itself. I assume this is due not to political actors standing in the limelight or to the resistance of ‘retrograde forces’ but to the politico-economic networks around which a new type

of concretions grow that form mutated, institutionally and normatively debilitated milieus blocking the introduction of new rules of the game called ‘market economy’ and ‘liberal democracy’.

Chapter Four, the last one in this Part, throws a bridge to new research questions. What is contemporary capitalism – a ‘system’, an ‘order’, a ‘world’ or ‘singular effects’? What does it mean to think capitalism through historical limits, is that possible and if yes, what would be the society beyond these limits? What type of transformations would lead to such a society or community? I seek for answers in the emerging enclaves in the ‘all-powerful’ status-quo; in the emergence of a *new type of communities* through which a new ethics makes its way. Communities trying to live independently, nurturing the hope that they would survive even after ‘the end of the world’. As far as these communities ‘represent, contest and reverse’ the rest of the world, we can call them ‘heterotopias’. Their inhabitants believe that they offer alternative forms of life through which it is possible to restore the broken links between society, man, nature and technology. Maybe justly, some will see in these communities the heirs of two-centuries old like that of Robert Owen, Charles Fourier’s ‘falansteres’, the cooperatives and Icarian colonies of Etienne Cabet etc. However, we should hardly expect a single sun to rise in ‘the sky of history’ – rather, many suns will emerge, retaining different identities, following values and norms restoring the broken links between man, τέχνη, nature and society.

Finally, in the **In lieu of conclusion**, taking up Gadamer’s idea from the closing of *Truth and Method* (Gadamer, 1960) of a ‘metaphysics of light’, I try to extract some basic motives and plotlines of the dissertation thesis. As is known, Gadamer concludes his book with a ‘metaphysics of light’ bequeathed by the Platonic-Neoplatonic tradition, freed of the ‘substantial’ or substantializing metaphysical idea as in ‘the Neoplatonic and Christian metaphysical theory of the at once sensible and intellectual source of light’ (Gadamer, 1997: 670). This ‘metaphysic of light’ through idea of ‘self-representation of being’ and that ‘every understanding is an event’, brings us beyond the horizon of ‘substantial metaphysics and saves us from the trap of ‘relativism’ that lurks in the erroneous acceptance of the thesis that there is no such thing as ‘basis of bases’ or ‘pre-foundation’ of society (and power). Some ‘nature’ understood as ‘human nature’ or ‘reality in itself’ to which ‘scientific objectivity’ would correspond as a value. An endless approaching to an objective, scientific truth that incessantly eludes us but still is ‘somewhere out there’. The break with metaphysics, however served – as faith in God, or in Reason and Progress, should be able to be compensated by the ‘light metaphysics’ of visibility. The question, then, how such pictures of

visibility are possible of the surrounding world and of oneself as a part of it or as an Ego opposing it – an ‘profound Ego’ that has eternal, transhistoric and transcultural structures and values forming a kind of ‘basis of bases’ of human existence. Or of Society understood similarly as a transhistoric and transcultural reality. In short – can one live without faith in either God, or Reason, Truth, or Progress? I leave aside the question what content we put into such metaphors. Isn’t the need of transcending, believing, overstepping the limits of the present, extaticity inherent in ‘human nature’? Maybe we should say, following Sartre, that if there is a ‘metastable’ position, it is not related to accepting any unchanging, pore-given foundation, necessity, determinism. But doesn’t rejecting causality (cause-and-effect relations) mean rejecting all stability, all foundation of human existence?

My answer is: irreversible determinism, reducing a given consequence (a set of consequence) to one single cause; positing one ‘pre-foundation’ or of ‘forgotten origins’; the viewing of contingency as an epiphenomenon of necessity (a form of necessity); reducing effect to causes and contingency to necessity are visibilities and pictures of visibility, constituted through social structures and institutions, centering, giving stability to human existence, naturalized as its ‘foundation’, unchanging ‘nature’, ‘roots’, ‘origins’. We must be brave enough to admit that the stability of human existence is rather fragile and that it is possible by transcending without transcendence, utopia without metaphysics, wholeness without hierarchy, consistence (identity) without determinism. Leaving a chance to the emergence of order and necessity as vulnerable epiphenomena of chaos and contingency. ‘Order’, ‘hierarchies’, ‘progress’, etc. visibilities and pictures of visibility are fragile conquests of a manifold of approaching and distancing, intersecting and scattering, continuing and interrupting streaks (traces) of historical developments not by virtue of a pre-given historical necessity. They can be contested and destroyed, replaced by new pictures. Not the product of subjective imagination but of what is called ‘social imagination’ – that which is imagined in and through social structures and institutions. The religious, philosophical, scientific and political ‘metaphysical pictures’ (God, Nature, Reason, Society, Power) are an integral expression of appearances, visibilities and pictures of visibility imagined in a specific way socially (structurally). Let me stress one more time: visibilities and pictures of visibility are not subjective illusions (fallacies) that must be unmasked in order to reach the authentic, objective reality of historical and social regularities. These are phenomenal and habitual layers, discursive practices and rituals by which power relations and forces, assuming the forms of a different type of power,

mediate and transcend the social fields. In other words, pictures of visibility are socially produced and fulfill a legitimating function in the social worlds and fields, also in the political field, as mediating structures.

Scientific contributions

1. A new problem field is delineated – that of the historical sociology of political visibilities, located at the borderline between sociology of politics and sociology of public space. Its main research instruments are elaborated – ‘appearances’, ‘visibilities’, and ‘pictures of visibility’, derived from the sphere of the phenomenological analysis of visibility, socioanalysis and psychoanalysis, the theory of structures of mediation, network analysis. Historically specific pictures of visibility are considered as mediating structures of functioning of specific forms of power (religious, legal, economic, political) appearing in specific regimes of visibility/publicness, acquiring a dominant role under certain conditions. Political power is viewed as consolidation and organization of appearances and visibilities into regimes and pictures of visibility/publicness in their being historically produced. ‘Historical ‘longitudinal’ and ‘transverse’ sections are made in the problem field of the historical sociology of political visibilities through the prism of pivotal points focusing the transformations of regimes of visualization of power and politics finding expression in historically specific pictures of visibility. It is shown how by interweavings and mutual mediations of different symbolic forms – economic, political, religious, legal – different regimes of visibility/publicness are produced.
2. The triad is defined of political – politics – political power: the political as symbolic projections, representations, self-mediations of a community in pictures of visibility in public spaces; politics as a specific ‘meta-activity’ devoid of a concrete object, whose specific object is the governance of activities, i.e. the mediation and transcending of the specific order inherent in the separate social fields that are more or less autonomous and standing opposed to the general political order; political power as a form of power reshaping the inherent social order (nomos) of the respective field through the political order that it imposes and to which the inherent order of the field stands opposed.
3. The power → visibility inversion is viewed as an expression of the politics → economy expression in the modern capitalist society. The transfers and mutual mediations are considered of politics and economy, of economic categories into the political field, whose condition of possibility is the transformation taking place in modern capitalism in the way of functioning and behaviour of economic mediators, leading to the emergence of

phenomena of commodity fetishism and their spreading in all social fields and more specifically in the political field as phenomena of political fetishism. The perception of the political field through the prism of market and capital logics and motivations. The democratization and the formation of the modern state, the development of universal structures and systems of formal equality and freedom, and anonymous publicness, whose correlates are seen into competing forces and actors on the market and representative liberal democracy as a condition of possibility of the penetration and spreading of economic logics in the political field.

4. Public space is defined as a heterotopic space of symbolic power. The utopic, heterotopic and tropic effects in this space are distinguished. The structural transformation is shown that takes place at the threshold of modern society from mirror, through panoptic, to anonymous publicness. The classical socialist system (the Stalinist model of power) is analyzed as a heterotopia with its specific network structures; in this relation, the principle of action is shown of the pendulum of the socialist heterotopia, the specific idealizations and structures of its world, related to the disempowerment and blocking of modern structures of mediation, the invalidation of the legal regulator and the concretion of ideology and discipline.
5. The notions, taken for granted, of the so-called post-totalitarian transition as a transparent change 'from totalitarianism and state economy to democracy and change' are problematized as a picture of visibility. Behind the ideologeme of 'post-totalitarian transition', there stands a manifold of transitions in different aspects and at different levels, as structural and network transformations, and as legitimating strategies of the participating actors. The key concept describing these processes is 'politico-economic symbioses' crystallizing into 'molecules of conversions' by which networks are transformed and merge into concretions and whose origin is to be found in the society of the 'former regime'. On the basis of a network analysis close to the theory of Michel Callon (Callon, 1986), Bruno Latour (Latour, 1988), John Law (Law, 1986), known as 'actor-network theory', and Pierre Bourdieu's network approach as used by Laszlo Bruszt and David Stark (Stark, Bruszt, 1992, 1998) in analyzing the economic transformation in Eastern Europe in the 1990's, as well as to Pierre Bourdieu's 'symbolic economy of gift exchange', applied by Ivo Možny to the analysis of the socioeconomic transformation in former Czechoslovakia (Možny,

2003), the processes are outlined of restructuring and conversion of capitals in the main types of actors in the Bulgarian transition; the emergence of the molecule of conversions as a specific combination of different resources (the material resources of the, at the time, still state-owned enterprises, the finance and credit resources of newly emerging private banks, media resources, force resources, legal resources etc. with the respective actors controlling them).

6. Finally, an attempt is made to go beyond thinking capitalism as an 'infinitely adaptive system' and as 'rebirths' of capitalism from one type into another, to thinking capitalism as a 'singular capitalism', with its systemic effects expanding to different milieus and social fields. To think capitalism beyond its historical limits means to see it through concrete, practically realized utopian projects (heterotopias); not as a single, only possible 'social order' but as a multitude of breakthrough in the seemingly all-powerful status-quo.

References

- Агамбен, Джорджо. (2004). *Ното sacer. Суверенната власт и оголеният живот*, прев. С. Михайлова. София: ИК КХ. (Agamben, G., 2004, Homo sacer. Sofia: КН – Kritika i Humanizam.)
- Браун, Питър. (2004). *Власт и убеждение в късната античност*, прев. Д. Илиев. София: ИК „ЛИК“. (Braun, P., 2004, Vlast i ubezhdenie v Kusnata antichnost. Sofia: ИК `ЛИК`.)
- Бурдийо, Пиер. (1991). *Общественото мнение не съществува*, прев. Л. Деянова, *Критика и хуманизъм*, 1991/2. (Burdiyo, P., Obshtestvenoto mnenie ne sashtestvuva, Kritika I humanizam, 1992/2.)
- Бурдье, Пьер. (1993). *Социология политики*, прев. Е. Д. Вознесенская и др. Москва: SOCIOLOGOS. (Burdiyo, P., 1993, Sociologia politiki. Moskva: SOCIOLOGOS.)
- Бурдийо, Пиер. (1993). *Делегирането и политическият фетишизъм*, прев. Б. Димитрова, – В: Пиер Бурдийо. *Казани неща*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“. (Burdiyo, P., 1993, Delegiraneto i politicheskiya fetishizam, in: Kazani neshta. Sofia: Sv. Kliment Ohridski University Press.)
- Бурдийо, Пиер. (2007). *Размишления по Паскал*, прев. М. Димитрова. София: „Панорама плюс“. (Burdiyo, P., 2007, Razmishleniya po Paskal. Sofia: “Panorama plus”.)
- Гадамер, Ханс-Георг. (1997). *Истина и метод. Основни черти на една философска херменевтика*, прев. Д. Денков. Плевен: Издателство ЕА. (Gadamer, H-G., 1997, Istina i metod. Osnovni cherti na edna filosofska hermenevtika. Pleven: Izdatelstvo EA.)
- Дельоз, Жил. (2004). *Постскрипtum върху обществата на контрола*, прев. А. Колева. –В: *Социологията като шанс. Текстове*, съст. Л. Деянова. София: Изток-Запад. (Delyoz, G., 2004, Postskriptum varhu obshtestvata na kontrola, in: Sotsiologiyata kato shans. Tekstove, sast. L. Deyanova. Sofia: Iztok-Zapad.)
- Дельоз, Жил, Феликс Гатари. (2009). *ХИЛЯДА ПЛОСКОСТИ. Капитализъм и шизофрения 2*, прев. А. Колева. София: КХ издателска къща. (Delyoz, G., F. Gatari, 2009, Hilyada ploskosti. Kapitalizam i shizofreniya 2. Sofia: КХ izdatelska kuhta.)
- Деянов, Деян. (1996). *Модерните хетеротопии през метода на огледалото*, *Социологически проблеми*, 1996/3. (Deyanov, D., Modernite heterotopii prez metoda na ogledaloto, Sotsoilogicheski problemi, 1996/3.)
- Деянов, Деян. (1998). *Модерната публичност: многомерният паноптизъм на дисциплинарното общество*, –В: Мишел Фуко. *Надзор и наказание. Разждането на затвора*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“. (Deyanov, D., 1998, Modernata publichnost: mnogomerniyat panoptizam na disciplinarното obshtestvo. Mishel Fuko. Nadzor i nakazanie. Razhdaneto na zatvora. Sofia: Sv. Kliment Ohridski University Press.)
- Деянов, Деян. (2001). *Увод в логиката и методологията на хуманитарните науки (Хуманитаристиката след „смъртта на човека“)*. Пловдив: Пловдивско университетско издателство „Паисий Хилендарски“. (Deyanov, D., 2001, Uvod v

- logikata i metodologiyata na humanitarnite nauki. Plovdiv: Paisiy Hilendarski University Press.)
- Де Серто, Мишел. (2002). *Изобретяване на всекидневието*, прев. Е. Грекова. София: ИК „ЛИК“. (De Serto, 2007, Izobretyavaneto na vsekidnevieto. Sofia: IK “LIK”.)
- Дюверже, Морис. (1999). *Социология на политиката*, прев. А. Райчева. София: Кама. (Duverge, M., 1999, Sotsiologiya na politikata. Sofia: Кама.)
- Коев, Кольо. (1996). *Видимостта: феноменологически контексти*. София: ИК „Критика и Хуманизъм“. (Коев, К., 1996, Vidimostta: fenomenologicheski konteksti. Sofia: IK “Kritika i Humanizam”.)
- Маркс, Карл. (1968). *Капиталът*, том първи. София: Издателство на Българската комунистическа партия. (Marks, K., 1968, Kapitalat, tom parvi. Sofia: Izdatelstvo na ВКР.)
- Маркс, Карл. (1969). *Капиталът*, том трети. София: Издателство на Българската комунистическа партия. (Marks, K., 1969, Kapitalat, tom tretii. Sofia: Izdatelstvo na ВКР.)
- Мерло-Понти, Морис. (2000). *Видимото и невидимото*, прев. С. Деянов. София: ИК КХ. (Merlo-Ponti, M., 2000, Vidimoto i nevidimoto. Sofia: IK KH.)
- Фуко, Мишел. (1998). *Надзор и наказание. Раждането на затвора*, прев. П. Стайнов, А. Колева. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“. (Fuko, M., Nadzor i nakazanie. Razhdaneto na zatvora. Sofia: Sv. Kliment Ohridski University Press.)
- Фуко, Мишел. (2016). *Управяването на себе си и на другите. Курс лекции в Колеж дьо Франс (1982–1983)*, прев. А. Колева. София: Издателска къща КХ – Критика и Хуманизъм. (Fuko, M., 2016, Upravlyavaneto na sebe si i na drugite. Kurs lektsii v Kolezh dyo Frans (1982-1983). Sofia: IK – kritika i humanizam.)
- Фуко, Мишел. (2019). *История на сексуалността, том I. Волята за знание*, прев. А. Колева. София: Издателска къща КХ – критика и хуманизъм. (Fuko, M., Istoria na seksualnostta, tom I. Volyata za znanie, 2019, Sofia: IK – kritika i humanizam.)
- Хабермас, Юрген. (1995). *Структурни изменения на публичността*, прев. С. Йотов. София: Център за изследване на демокрацията, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“. (Habermas, Yu., Strukturni izmeneniya na publichnostta. Sofia: Tsentar za izsledvane na demokratsiyata, Sv. Kliment Ohridski University Press.)
- Чалъков, Иван и др., (2008). *Мрежите на прехода. Какво всъщност се случи в България след 1989 г.* София: Изток-Запад. (Chalakov, I., et al, 2008, Mrezhite na prehoda. Kakvo vsashnost se sluchi v Balgaria sled 1989 g., Sofia: Iztok-Zapad.)
- Шмит, Карл. (2008). *Понятието за политическото*, прев. А. Лешников. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“. (Shmit, K., Ponyatiето za politicheskoto, 2008, Sv. Kliment Ohridski University Press.)
- Deleuze, Gilles. (1997). *Cinema 2: The Time-Image*. University of Minnesota Press. Minneapolis.

Foucault, Michel. (1986). Of Other Spaces. In: *Diacritics*, vol. 16. No 1. Spring.

Foucault, Michel. (2004). *Naissance de la biopolitique*, Cours au Collège de France (1978-1979). Seuil/Gallimard, OCTOBRE 2004.

Polanyi, Karl. (2001). *The Great Transformation. The Political and Economic Origins of Our Time*, Beacon Press Boston.